

KADIN DİVAN ŞAİRLERİNDE ÇİÇEKLER

Merve GÜVEN

**Yüksek Lisans Tezi
İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Reyhan KELEŞ
2017**

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI

Merve GÜVEN

KADIN DİVAN ŞAİRLERİNDE ÇİÇEKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Reyhan KELEŞ

ERZURUM-2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

11/08/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Kadın Divan Şairlerinde Çiçekler" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

10.08.2017

[Tarih ve İmza]

Merve GÜVEN

[Öğrencinin Adı Soyadı]

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Reyhan KELEŞ danışmanlığında, Merve GÜVEN tarafından hazırlanan bu çalışma 10/08/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Yrd.Doç.Dr. Reyhan KELEŞ

İmza:

Jüri Üyesi: Prof.Dr. Orhan BAŞARAN

İmza:

Jüri Üyesi: Yrd.Doç.Dr. A. Hilal KALKANDELEN

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ	IX
ÖN SÖZ.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN DİVAN ŞAİRLERİ

1.1. MİHRÎ HÂTUN'UN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE DİVANI	4
1.2. FITNAT HANIM'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE DİVANI.....	9
1.3. LEYLÂ HANIM'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE DİVANI.....	16
1.4. ŞEREF HANIM'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE DİVANI.....	20
1.5. ÂDİLE SULTAN'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE DİVANI.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN DİVAN ŞAİRLERİNDE ÇİÇEKLER

2.1. GÜL	29
2.1.1. Gül-İnsan.....	38
2.1.1.1. Gül-Sevgili	38
2.1.1.2. Gül-Âşık.....	42
2.1.1.3. Gül-Dinî-Tasavvufî Şahıslar	43
2.1.1.3.1. Gül-Hz. Muhammed	43
2.1.1.3.2. Gül-Hz. Fatma.....	46
2.1.1.3.3. Gül-On İki İmam.....	46
2.1.1.3.4. Gül-Ahmed er-Rifâî	50
2.1.1.3.5. Gül-Şeyh Muhammed Kudret	50
2.1.1.4. Gül-Sultan-Şehzade	51
2.1.1.5. Gül-Çocuk	52
2.1.1.6. Gül-Hizmetçi.....	54
2.1.1.7. Gül-Öğrenci.....	54
2.1.1.8. Gül-Sâkî	55

2.1.1.9. Gül-Serdar	55
2.1.2. Gül-İnsan Uzuvarları.....	56
2.1.2.1. Gül-Yüz.....	56
2.1.2.2. Gül-Yanak	59
2.1.2.3. Gül-Ağız.....	66
2.1.2.4. Gül-Dudak.....	66
2.1.2.5. Gül-Boy.....	67
2.1.2.6. Gül-Vücut-Endam	68
2.1.2.7. Gül-Saç.....	69
2.1.3. Gül-Tarikatlar.....	69
2.1.4. Gül-Soyut Kavramlar	72
2.1.4.1. Gül-Aşk	72
2.1.4.2. Gül-Ümit	73
2.1.4.3. Gül-Tebessüm	73
2.1.4.4. Gül-Zaman	75
2.1.5. Gül-Somut Kavramlar	76
2.1.5.1. Gül-Defter-Kâğıt	76
2.1.5.2. Gül-Gömlek	77
2.1.5.3. Gül-Gözyaşı (Eşk).....	78
2.1.5.4. Gül-Kadeh (Sâgar-Câm)	79
2.1.5.5. Gül-Kefen.....	79
2.1.5.6. Gül-Şafak	79
2.1.5.7. Gül-Şarap (Bâde-Mey).....	80
2.1.5.8. Gül-Yara.....	81
2.1.6. Gülün Etrafindaki Diğer Unsurlar.....	82
2.1.6.1. Bülbül.....	82
2.1.6.2. Diken	88
2.1.6.3. Gülşen-Gülzâr-Gülistân	94
2.1.6.3.1. Gül Bahçesi-Yanak	94
2.1.6.3.2. Gül Bahçesi-Yüz	95
2.1.6.3.3. Gül Bahçesi-Cân-Dil-Kalp.....	96
2.1.6.3.4. Gül Bahçesi-Yara	97

2.1.6.3.5. Gül Bahçesi-Kûy.....	97
2.1.6.3.6. Gül Bahçesi-Ateş-Külhân	98
2.1.6.3.7. Gül Bahçesi-Hüsn-Letâfet-Cemâl.....	99
2.1.6.3.8. Gül Bahçesi-Devlet	102
2.1.6.3.9. Gül Bahçesi-Dünya	102
2.1.6.3.10. Gül Bahçesi-Cennet	103
2.1.6.3.11. Gül Bahçesi-Bezm	104
2.1.6.3.12. Gül Bahçesi-Diğer Soyut Kavramlar	105
2.1.7. Gül Redifli Şiirler.....	108
2.2. GONCA	114
2.2.1. Gonca-İnsan	114
2.2.1.1. Gonca-Sevgili.....	114
2.2.1.2. Gonca-Âşık	117
2.2.1.3. Gonca-Dinî-Tasavvufî Şahıslar.....	118
2.2.1.3.1. Gonca-Hz. Hüseyin.....	118
2.2.1.3.2. Gonca-Mehdî el-Muntazar	118
2.2.1.3.3. Gonca-Sünbül Sinan	118
2.2.2. Gonca-İnsan Uzuvarı	119
2.2.2.1. Gonca-Ağız	119
2.2.2.2. Gonca-Dudak	120
2.2.2.3. Gonca-Yanak.....	123
2.2.2.4. Gonca-Yüz	123
2.2.2.5. Gonca-Ten.....	124
2.2.3. Gonca-Soyut Kavramlar	124
2.2.3.1. Gonca-Tebessüm.....	124
2.2.3.2. Gonca-Hikmet	124
2.2.3.3. Gonca-Vuslat.....	125
2.2.3.4. Gonca- Emel, Ümîd, Maksûd, Kâm, Merâm	125
2.2.3.5. Gonca-İkbal.....	127
2.2.4. Gonca-Somut Kavramlar	127
2.2.4.1. Gonca-Şarap.....	127
2.2.4.2. Gonca-Yara	127

2.3. LALE	128
2.3.1. Lale-İnsan.....	135
2.3.1.1. Lale-Âşık.....	135
2.3.1.2. Lale-Sâkî	136
2.3.2. Lale-İnsan Uzuvarı.....	136
2.3.2.1. Lale-Yanak.....	136
2.3.2.2. Lale-Dudak.....	138
2.3.2.3. Lale-Ciğer	139
2.3.2.4. Lale-Gönül-Sine-Kalp.....	139
2.3.2.5. Lale-Göz.....	140
2.3.3. Lale-Bahar.....	141
2.3.4. Lale-Cennet.....	141
2.3.5. Lale-Kadeh.....	141
2.3.6. Lale-Kan.....	142
2.3.7. Lale-Sürahi.....	143
2.3.8. Lale-Yara.....	143
2.4. SÜMBÜL	144
2.4.1. Sümbül-İnsan	146
2.4.1.1. Sümbül-Sümbül Sinan	146
2.4.2. Sümbül-İnsan Uzuvarı	147
2.4.2.1. Sümbül-Saç	147
2.4.3. Sümbül-Âh	152
2.5. YASEMİN	152
2.5.1. Yasemin-İnsan.....	152
2.5.1.1. Yasemin-Sevgili.....	152
2.5.2. Yasemin-İnsan Uzuvarı.....	154
2.5.2.1. Yasemin-Yanak.....	154
2.5.2.2. Yasemin-Yüz.....	154
2.5.2.3. Yasemin-Saç	155
2.5.2.4. Yasemin-Sine	155
2.6. NERGİS	155
2.6.1. Nergis-İnsan	156

2.6.1.1. Nergis-Âşık	156
2.6.2. Nergis-İnsan Uzuvarı	157
2.6.2.1. Nergis-Göz	157
2.7. MENEKŞE	158
2.7.1. Menekşe-İnsan Uzuvarı	159
2.7.1.1. Menekşe-Hat	159
2.7.1.2. Menekşe-Saç	159
2.8. REYHAN.....	160
2.8.1. Reyhan-İnsan Uzuvarı.....	160
2.8.1.1. Reyhan-Hat	160
2.8.1.2. Reyhan-Saç	161
2.9. ŞEBBOY.....	162
2.9.1. Şebboy-İnsan Uzuvarı.....	163
2.9.1.1. Şebboy-Saç.....	163
2.9.1.2. Şebboy-Hat.....	164
2.10. KARANFİL.....	165
2.10.1. Karanfil-İnsan Uzuvarı	165
2.10.1.1. Karanfil-Yanak.....	165
2.10.1.2. Karanfil-Saç	165
2.11. SÛSEN.....	166
2.11.1. Sûsen-İnsan	167
2.11.1.1. Sûsen-Hizmetçi	167
2.11.2. Sûsen-İnsan Uzuvarı	167
2.11.2.1. Sûsen-Dil.....	167
2.12. ERGUVAN.....	168
2.12.1. Erguvan-Şarap (Mey).....	169
2.12.2. Erguvan-Yara	169
2.13. ADI GEÇEN DİĞER ÇİÇEKLER.....	170
2.13.1. Ayçiçeği	170
2.13.2. Buz Çiçeği.....	170
2.13.3. Civanperçemi	171
2.13.4. Çadırçiçeği	171

2.13.5. Çarkıfelek.....	171
2.13.6. Filbahri	172
2.13.7. Fulya.....	172
2.13.8. Gecesefası	173
2.13.9. Haşhaş	173
2.13.10. Hercaimenekşe	173
2.13.11. Herdemtaze (Ölmezçiçek).....	174
2.13.12. Hezaren	174
2.13.13. Hüsnüyusuf	175
2.13.14. İtirşahi	175
2.13.15. Kartopu.....	175
2.13.16. Leylak.....	176
2.13.17. Nilüfer	176
2.13.18. Sümbülteber	177
2.13.19. Şakayık.....	177
2.13.20. Zambak.....	178
2.13.21. Zerrinkadeh	178
2.13.22. Zülf ü Aruz (Selluka)	179
SONUÇ.....	180
EKLER.....	182
KAYNAKÇA	186
ÖZGEÇMİŞ.....	203

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KADIN DİVAN ŞAİRLERİNDE ÇİÇEKLER

Merve GÜVEN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Reyhan KELEŞ

2017, 203 sayfa

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Reyhan KELEŞ (Danışman)

Prof. Dr. Orhan BAŞARAN

Yrd. Doç. Dr. A. Hilal KALKANDELEN

Bu çalışmada Mihrî Hâtun, Fıtnat Hanım, Leylâ Hanım, Şeref Hanım ve Âdile Sultan'ın *Divanları* taranmış, söz konusu *Divanlarda* çiçeklerin nasıl ve hangi anlam ilgileriyle kullanıldığı örnek beyitler aktararak tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde şairlerin hayatları, edebî kişilikleri ve *Divanları* hakkında kısaca bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise ilk olarak, ele alınan çiçeğin bitkisel özelliklerine, kültür ve edebiyatımızdaki yerine değinilmiş, ardından taranan *Divanlardaki* kullanımlarına alt başlıklar halinde yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın divan şairleri, çiçek, divan, edebiyat, şiir.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS

FLOWERS IN WOMEN POETS OF DIWAN LITERATURE

Merve GÜVEN

Advisor: Assist. Prof. Dr. Reyhan KELEŞ

2017, Page: 203

Jury: Assist. Prof. Dr. Reyhan KELEŞ (Advisor)
Prof. Dr. Orhan BAŞARAN
Assist. Prof. Dr. A. Hilal KALKANDELEN

In this study; Diwans of Mihri Hatun, Fitnat Hanım, Leyla Hanım, Şeref Hanım and Adile Sultan were scanned; it was tried to determine how and in what meaning flowers were used by giving couplets. This study consists of a prologue and two chapters.

In the first chapter, brief information about lives, literary identities and Diwans of poets was given. In the second chapter; firstly herbal features and position in our culture and literature of the flowers were explained and then their usage in scanned Diwans was given in sub-headings.

Keywords: Women poets of diwan literature, flower, diwan literature, literature, poem.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: Aleyhisselâm
A.S.	: Âdile Sultan
Bkz.	: Bakınız
ç.	: Çoğulu
<i>DİA</i>	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
E.T.	: Erişim Tarihi
Ed.	: Editör
F.H.	: Fıtnat Hanım
Haz.	: Hazırlayan
L.H.	: Leylâ Hanım
M.H.	: Mihrî Hâtun
ö.	: Ölüm
s.a.v.	: Sallâllâhu aleyhi ve sellem
Ş.H.	: Şeref Hanım
TDK	: Türk Dil Kurumu
Trc.	: Tercüme
[t.y.]	: Tarih Yok
vb.	: Ve bunun gibi
v. dğr.	: Ve diğerleri
yay.	: Yayın

ÖN SÖZ

Divan edebiyatı geleneği içerisinde eser veren şairlerimizin özelliklerinden biri de çevresinde gördüğü doğal unsurları şiirine malzeme yapmış olmasıdır. Divan şiirinde somut ve soyut özellikleriyle yer edinmiş olan çiçekler bu doğal unsurlar arasındadır.

Tabiatın, özelde çiçeklerin şiirimize nasıl yansıdığını kadın divan şairlerinden hareketle incelememizin nedeni kadınların tabiata ve çiçeklere olan özel ilgisi ve kadın divan şairleri üzerine yapılan çalışmaların azlığıdır. Bu çalışma ile amacımız şiirimiz için önemli bir ilham kaynağı ve doğal bir hazine olan tabiata kadın bakış açısının ortaya çıkarılmasıdır.

Çalışmamın hazırlanmasında emeğini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Reyhan KELEŞ'e, değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Orhan BAŞARAN'a ve Yrd. Doç. Dr. Ayşe Hilal KALKANDELEN'e teşekkür ederim.

Erzurum-2017

Merve GÜVEN

GİRİŞ

Yaşadığı toplumun bir parçası olan insan, yaratıldığı günden beri tabiata ilgi duymuş, tabiata karşı sevgi ve hayranlığını gizlememiştir. Üzerinde yaşadığı tabiatın büyüleyici güzelliğinden etkilenmiş, ona olan duygu, düşünce ve hayranlığını sözle, resimle veya çizgilerle anlatmaya çalışmıştır.¹ Tabiatın güzelliklerini görmeyi ve sevmeyi yaradılışındaki zarafetle bağdaştıran Türkler bunu sanat eserlerine de aksettirmiştir. Tabiatın güzelliğini özetleyen çiçeği tanımayı, yetiştirmeyi, sevmeyi, günlük ve toplum ilişkilerini çiçekle ifade etmeyi de bir sanat haline getirmiştir.²

Her dönemde sevginin, temizliğin ve güzelliğin sembolü olan, özünde tarifsiz bir sanat ve güzellik barındıran çiçek, Anadolu halkının sosyal hayatında büyük görevler üstlenmiştir.³ Özellikle “*Evinin dört duvarı arasında, dünyasını çocuklar ve çiçeklerle paylaşan kadın, onlarda bir dost, bir arkadaş sıcaklığı bulmuştur.*”⁴

Çiçekler, geleneksel kültürümüzde bir nevi gönül aynası olmuş⁵ ve bir çiçek dili oluşmuştur.⁶ Gelinlerin, kızların aile büyüklerinin yanında konuşmalarının ayıp sayıldığı Anadolu’nun kırsal kesimlerinde onların kederlerini, sevinçlerini ve sevgilerini anlatma aracı olmuştur.⁷ Kocasıyla arası nahoş olan gelin, başına biber baharı çiçeği takıp, “ilk günlerinden evliliğime acı düştü” demeye getirmiştir. Yok eğer kırmızı acı biber oyası bağlamışsa bu kocasıyla arasının “biber gibi acı” olduğuna işaretir.⁸ Yazmasına, kaynanadili çiçeği işleyip kaynana dırdırından bıktığını anlatmak istemiş, armut çiçeği işleyip kocasının kendisine ilgisizliğinden şikâyet etmiştir. Süs biberi çiçeği işleyip kocasına küskünlüğünü, çakırdikeni çiçeği işleyip kayın validenin kendisine diken gibi battığını, kütüle denilen bir dağ çiçeğini işleyip evdeki küs olduğu eltilerle iyi geçinmek istediğini, kır çiçeği işleyip huzur ve rahatlık içinde olduğunu dile

¹ Mustafa Çınar, “16. Yüzyıl Divan Edebiyatında Bahçe Tasviri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (26), 2004, 149.

² Nurhan Atasoy, “Türklerde Çiçek Sevgisi ve Sanatı”, *Türkiyemiz*, (3), 1971, 15.

³ Mehmet Yardımcı, “Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Çiçek”, *Erciyes Dergisi*, (437), 2014, 23.

⁴ Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-* (10. Basım), Kapı Yayınları, İstanbul 2008, 9.

⁵ Yardımcı, 23.

⁶ Sabiha Tansuğ, “Anadolu Baş Süslemelerinde Çiçeklerin Dili”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1983, V/237.

⁷ Yardımcı, 23.

⁸ Tansuğ, “Anadolu Baş Süslemelerinde Çiçeklerin Dili”, 238.

getirmiştir.⁹ Karanfil çiçeğini gelinler, genç kızlar seçmiş, kırkına varmış kadın “*Bizim karanfilli günlerimiz geçti*” diyerek başına karanfilli oya bağlamamıştır.¹⁰

Anadolu insanı doğumundan ölümüne kadar çiçeği kullanmış ve ona verdiği bu dili yaşatmıştır.¹¹ Yeni doğan kız çocuğuna gül gibi güzel olsun diye Gülçiçek ismi verilmiş, evlenme yaşına gelindiğinde güllü çorap giyilmiş,¹² genç hamile kadın başına müjde oyası dolamış,¹³ vefat eden genç hanımın mezar taşına kırık gonca resmedilmiştir.¹⁴

Osman Gazi'nin (ö. 724/1324), “İstanbul’u aç gülzâr yap”¹⁵ vasiyetini yerine getiren Fatih Sultan Mehmet (ö. 886/1481) elinde gülle resmedilmiş;¹⁶ Türk-İslâm diyarı bir baştan bir başa gül kokmuş, gül açmış;¹⁷ lale, bir devre adını vermiş; erguvan bayramı, binlerce insanı bir araya getirmiş kısaca hayatın her anında ve alanında çiçek var olmuştur.

İnsan zekâ ve muhayyilesinin ilk ilham kaynağı, ilk kudret membaı olan tabiata¹⁸ karşı şairlerimiz de kayıtsız kalmamış, çiçeklerin dilini şiirlerinde yaşatmıştır. Yunus Emre, Sarı Çiçeğe dil vermiş;¹⁹ Fuzûlî, bahçivana bin gül bahçesini sulasa da O'nun yüzü gibi bir gül yetişmeyeceğini söylemiş;²⁰ Mevlânâ, “*Lâlenin yanakları yalım yalım, nergisin gözünden kaçıp gizlenmede.*” sözüyle şiirimize laleyi getirmiş;²¹ Karacaoğlan, “*Kadir Mevlâ'm seni öğmüş yaratmış/Çiçekler içinde birdir menevşe*”²² diyerek tercihini menekşeden yana kullanmıştır.

⁹ Yardımcı, 23.

¹⁰ Tansuğ, “Anadolu Baş Süslemelerinde Çiçeklerin Dili”, 237.

¹¹ Tansuğ, “Anadolu Baş Süslemelerinde Çiçeklerin Dili”, 246.

¹² Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 220.

¹³ Tansuğ, “Anadolu Baş Süslemelerinde Çiçeklerin Dili”, 238.

¹⁴ Yılmaz Kurt, “*İstanbul’un Ruhu “Bir Kırık Gonca Gülde” Saklıdır*”, İdarecinin Sesi Dergisi, (144), 2011, 71.

¹⁵ İskender Pala, “Divan Edebiyatında İstanbul”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII/285.

¹⁶ Fatih Sultan Mehmed’i gül koklarken tasvir eden resim için bkz. Halil İnalçık, “Mehmed II”, *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII/402.

¹⁷ “Gül”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, III/384.

¹⁸ S. Esat Siyavuşgil, “Türk Halk Şiirinde Tabiat”, *Türk Edebiyatında Tabiat*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1993, 7.

¹⁹ Tansuğ, “Anadolu Baş Süslemelerinde Çiçeklerin Dili”, 245.

²⁰ İskender Pala, *Su Kasidesi* (8. Basım), Kapı Yayınları, İstanbul 2004, 24.

²¹ Turhan Baytop-Cemal Kurnaz, “Lâle”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII/80.

²² Mustafa Necati Karaer, *Karacaoğlan-Hayati ve Bütün Şiirleri-* (4. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, 95.

Biz de kültürümüzün hemen her alanına girmiş ve şiirimizde sıkça yer bulmuş bu tabii unsuru özellikle kadın divan şairlerinin penceresinden inceledik. Mihrî Hâtun, Fıtnat Hanım, Leylâ Hanım, Şeref Hanım ve Âdile Sultan'ın *Divan*larından hareketle bu şairlerin çiçeklere yükledikleri anlamları tespit etmeye çalıştık.

Bu konuyu kadınlardan yola çıkarak araştırmamızın amacı kadınların tabiata olan özel ilgisi ve tabiatla olan bağıdır. Yaptığımız araştırmalar sonucu kadın divan şairleri üzerine yapılan çalışmaların azlığı da dikkatimizi çekmiş ve bizi bu konuya sevk etmiştir. Seçtiğimiz isimlerden Fıtnat Hanım başta olmak üzere Mihrî Hâtun, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım edebiyat tarihçileri tarafından kadın divan şairleri içinde en çok takdir gören isimlerdir. Âdile Sultan ise hanedan mensubu olup divan sahibi olan tek kadın şair olması yönüyle dikkate değerdir.

Çalışmamızda Mihrî Hatun'a ait beyitler Mehmet Arslan tarafından hazırlanmış olan *Mihrî Hâtun Divânı* adlı eserden, Fıtnat Hanım'a ait beyitler İmran Azaklı tarafından hazırlanmış olan *Zübeyde Fıtnat Hanım'ın Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni* adlı yüksek lisans tezinden, Leylâ Hanım'a ait beyitler Mehmet Arslan tarafından hazırlanmış olan *Leylâ Hanım Divanı* adlı eserden, Şeref Hanım'a ait beyitler Mehmet Arslan tarafından hazırlanmış olan *Şeref Hanım Divanı* adlı eserden ve Âdile Sultan'a ait beyitler de Hikmet Özdemir tarafından hazırlanmış olan *Âdile Sultan Divanı* adlı eserden alınmıştır. Söz konusu *Divan*larda çiçeklerin hangi hususiyetle kullanıldığını tespiti geçmeden önce birinci bölümde şairlerin hayatları, edebî kişilikleri ve *Divan*ları hakkında bilgi verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN DİVAN ŞAİRLERİ

1.1. MİHRÎ HÂTUN'UN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ ve DİVANI

Mihrî Hâtun Amasyalı'dır. Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar bu konuda hemfikirdir.²³ Mehmed Zihnî Efendi, *Meşâhîrî'n-Nisâ*'da “*İstanbul edîbelerinden*”²⁴ şeklinde bir bilgi verir ancak diğer kaynakların müttefik oluşu ve şairin kendi *Divan*'ı bunun bir yanılma olabileceği düşüncesini doğrulamaktadır.

Adı ve mahlası Mihrî'dir.²⁵ Âşık Çelebi'ye ait bu bilgi kabul edilmekle birlikte, Evliya Çelebi adının Mihrimah mahlasının Mihrî olduğunu kaydeder.²⁶ Ayrıca Mihrünnisa,²⁷ Fahrü'n-nisa²⁸ isimlerinin zikredildiği de görülür.

Doğum tarihi hakkında hiçbir kaynakta bilgi bulunmamaktadır. Ancak elde olan bilgilerden hareketle yaklaşık bir tarih verme imkanımız vardır. Mihrî Hâtun önce II. Bayezid'in (ö. 918/1512), ardından oğlu Şehzade Ahmed'in (ö. 920/1513-14) Amasya valiliği sırasında bu şehirde şehzade sarayı etrafında teşekkül eden edebî muhite dâhil olmuştur.²⁹ Bu da şairin XV. yüzyılın ikinci yarısında doğduğunu göstermektedir. Doğum tarihi hakkında bilgi edinebileceğimiz bir diğer hareket noktası da aynı zamanda, aynı edebî çevrede buldukları şair Hâtemî -Müeyyedzâde Abdurrahman- (ö. 922/1516) ile akran oldukları ve aralarında bir aşk ilişkisi olduğu düşüncesidir. Hâtemî'nin 1456 yılında doğduğu bilinmekte, Mihrî'nin de o tarihlerde, büyük ihtimalle 1456-1460 yıllarında doğmuş olabileceği düşünülmektedir.³⁰

²³ Filiz Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ (İnceleme Metin) I-III* (1. Baskı), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010, II/832; Rıdvan Canım, *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2000, 510; Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi “Heşt-Behişt”* (1. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 1998, 218; Mustafa İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994, 164; Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, *Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 1-6. Kitaplar* (1. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, 1/193; Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Osmanlı Müellifleri I-III*, (Haz.: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul 1972, II/220; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri I-II*, (Haz.: Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatcı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, II/989.

²⁴ Mehmed Zihnî, *Meşâhîrî'n-Nisâ I-II*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1295, II/240.

²⁵ Kılıç, II/832.

²⁶ Kahraman-Dağlı, 2/124.

²⁷ Murat Uraz, *Türk Edip ve Şairleri*, İstanbul [t.y.], 113.

²⁸ Bursalı Mehmed Tâhir, II/220.

²⁹ Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, 177.

³⁰ Mehmet Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, Amasya Valiliği Yayınları, Ankara 2007, 29.

Babası Belâyî mahlasıyla şiiirler de yazan Kadı Hasan Amasyevî, dedesi Halvetî şeyhlerinden Pîr İlyas'tır.³¹ II. Bayezid devrine ait bir in'âmât defterinde babasının ismi “*Mevlânâ Hasan Amasyaî*” olarak kaydedilmiştir.³² Mehmet Arslan da Mihrî *Divan*'ının iki nüshasında “*Dîvân-ı Mihrî Duhter-i Mevlânâ Belâyî*” şeklinde başlık bulunduğunu belirtir.³³

Şiirlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Mihrî Hâtun kültürlü bir ortamda büyümüştür. Arapça ve Farsça'yı hatta bunların edebiyatları hakkında asgari malumatı öğrenmiş, bedî ve beyandan nasîbdâr olmuş; babasının kadı olmasından dolayı dinî bilgileri de öğrenmiştir.³⁴ Dönemin önemli bir ticaret ve kültür merkezi olan Amasya'da doğup büyümesi de kendisini yetiştirmesi adına son derece önemlidir. Şehzadeler şehri olarak anılan Amasya, klasik Türk şiirinin ilk kadın şairlerini yetiştirmesi cihetiyle de tanınır. Söz konusu bu muasır kadın şairler, aynı edebî muhitte bulunmuş olan Zeynep Hâtun (ö. 879/1474) ile Mihrî Hâtun'dur.³⁵ Her iki isim de daha önce söz ettiğimiz gibi II. Bayezid döneminde teşekkül eden ve ardından oğlu Şehzade Ahmed'in valiliği döneminde de devam eden edebî çevreye katılmıştır. Hâtemî mahlaslı Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi (ö. 922/1516), Tâcî Bey (ö. 890/1485), Sâfî mahlaslı Cezerî Kâsım Paşa (ö. X./XVI. yüzyılın ilk yarısı), Sinoplu Seyfî, Şeyh Hamdullah (ö. 926/1520), Âfitâbî (ö. 900/1494'ten önce), musikişinas Zeynelâbidin, Penâhî mahlaslı Şahkulu (ö. 963/1556), Münîrî İbrahim Çelebi (ö. 927/1521), Makâmî (ö. 941/1535) yine aynı çevredeki sanat ve bilim adamlarındandır.³⁶

Mihrî Hâtun'un gençliğinde pek güzel, hoş sohbet, biraz şuh, fakat o nispette iffet ve ismet sahibi olduğuna, iradesine hâkim olup ahlaken sağlam durduğuna hayatı hakkında bilgi veren belli başlı eserlerde değinilmiştir.³⁷ Söz konusu eserlerde Mihrî Hâtun'un hayatında üç erkekten bahsedilmiş -Sinan Paşa'nın oğlu İskender Çelebi,

³¹ İsmail E. Erünsal, “Mihrî Hatun”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX/37.

³² İsmail Erünsal, “Türk Edebiyatı Tarihi'nin Arşiv Kaynakları I: II. Bâyezid Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11, 1981, 310.

³³ Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 30.

³⁴ Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 31.

³⁵ Lütfi Alıcı, “XVI. Asır Divan Şairlerinden Mihrî Hâtun ve Redd-i Matla' Gazelleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (2), 2009, 4.

³⁶ İpekten, 171-178.

³⁷ Kılıç, II/832; Canım, 510; Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ I-II* (3. Baskı), (Haz.: İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, II/935; İsen, *Kühü'l-Ahbâr'un Tezkire Kısım*, 164; Kahraman-Dağlı, 2/124; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm I-VI*, Mehrân Matbaası, İstanbul 1316, VI/4500; Bursalı Mehmed Tâhir Bey, II/220.

Hâtemî mahlaslı Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi ve *Pendnamesi* ile meşhur Güvahî-özellikle İskender Çelebi ile olan hissî yakınlığına hemen hepsi değinmiştir. Yüz ve ahlak güzelliğinin aynı ölçüde birleştiği Mihrî Hâtun, pek çok talibi olmasına rağmen hiç evlenmemiştir.³⁸

Mihrî Hâtun'un ölüm tarihi konusunda kesin bir bilgi yoktur. 27 Zilhicce 917 (16 Mart 1512) tarihinde II. Bayezid'e kaside gönderdiğine dair in'âmât defterinde yer alan kayıttan yola çıkılarak onun bu tarihten sonraki bir tarihte öldüğünü kabul etmek gerekir. Mihrî Hâtun Amasya'da dedesi Pîr İlyas'ın tekkesindeki hazireye defnedilmiştir.³⁹

Divan edebiyatında adı bilinen ilk kadın şair olan Zeynep Hâtun'un⁴⁰, Fatih Sultan Mehmed (ö. 886/1481) namına tertip ettiği belirtilen *Divan*'ı⁴¹ henüz ele geçemediğinden Mihrî Hâtun, divanı elimizde bulunan ilk kadın şair kabul edilir. Şiir dili zamanındaki diğer şairlere göre nispeten sadedir.⁴² Şiirlerinde daha çok duygularını ifade etmeye çalışmış, tabii, samimi ve külfetsiz bir üslup kullanmıştır.⁴³ Dönemin tezkire yazarlarının onun şiirini överken ihtiyatlı bir ifade kullanmaları Arslan'a göre, belki de Mihrî Hâtun'un sadeye yakın üslubunun o devirde pek de tutulan bir tarz olmamasındandır.⁴⁴

Şiirlerinde sanatlı söyleyişe pek rastlanmaz. “İçinden geldiği gibi zorlamaya sapsaksızın söylediği beyitler kadın duyarlılığının o dönemdeki içli söyleyişine emsal teşkil eder.”⁴⁵ Kelime hazinesi, terkipler, mazmunlar açısından incelendiğinde *Divan*'da Mihrî'ye özgü denebilecek pek bir şey bulunamasa da Mihrî, bu bilinenlere yazıya geçirilmesi zor, sihirli bir hava katmayı ve kişiliğini yerleştirmeyi başarmıştır.⁴⁶ Banarlı'nın ifadesiyle o, şiirlerine onları söyleyenin bir kadın şair olduğunu hissettiren

³⁸ Abdülkadir Karahan, “Mihrî Hatun”, *İslâm Ansiklopedisi* (2. Baskı), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, VIII/305.

³⁹ Erünsal, “Mihri Hatun”, 37.

⁴⁰ Atilla Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Tarihi (Ansiklopedik)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2004, II/1380.

⁴¹ Canım, 289; Kınalı-zâde Hasan Çelebi, I/435; İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, 137; Bursalı Mehmed Tâhir, II/220; Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, *Şair Hanımlarımız*, Matbaa-i Safa ve Enver, İstanbul 1311, 16; Mehmed Zihni, I/285.

⁴² Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 47.

⁴³ Erünsal, “Mihri Hatun”, 37.

⁴⁴ Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 47.

⁴⁵ “Mihrî”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, VI/332.

⁴⁶ Sabiha Gemici, *Mihrî Hatun Divanı -Karşılaştırmalı Metin, Cümle Yapısı ve Cümle Türleri-*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 1990, 26.

şahsi ve samimi bir ifade vermeye muvaffak olmuştur.⁴⁷ Murat Uraz da “*Divan tarzında şiir yazmış kadın şairler içinde ancak Mihrî, cinsinin tahassürlerini samimiyetle gösterebilmiştir.*”⁴⁸ der. Karahan onun şiirini değerlendirirken, “*Hiçbir Osmanlı kadın şairi mısralarında onun kadar sevdiğine aşkını açıkça ifade etmemiş ve onun derecesinde samimi olamamıştır.*” der ve ondaki sade dil ve samimiliğin eski edebiyatımızda pek az şaire nasip olduğunu belirtir.⁴⁹

Mihrî Hâtun’un kendi devrindeki şairlerle yakından ya da mektuplaşma yoluyla görüşmeleri vardır. Çağdaşı şairler içinde en çok Necâtî’yi (ö. 914/1509) beğenen Mihrî, onun şiirlerine nazireler söylemiş ve kendi şiirlerini Necâtî’ye göndererek fikrini belki de tashihini istemiştir.⁵⁰ Rivayete göre Necâtî bu nazirelere kızmış⁵¹ ve aşağıdaki kıtayı yazmıştır.⁵²

Ey benim şi’rime nazire diyen

Çıkma râh-ı edebden eyle hazer

Deme ki işte vezn ü kâfiyedir

Şi’rim oldı Necâtîye hem-ser

Harfî üç olmak ile ikisinün

Bir midür fi’l-hakika ayb u hüner

(Necâtî, Kıta-23)⁵³

Metin Hakverdioğlu, Mihrî için; bu hicve muhatap olacak kadar Necâtî’yi kızdırmış ve onu taklitle yola çıkıp bazen gerçekten ustasını yakalamış hissi veren şiirler yazmış bir şaire denebileceğini kaydeder.⁵⁴ Banarlı; Mihrî’nin Necâtî’ye nazirelerinin

⁴⁷ N. Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2001, I/454.

⁴⁸ Murat Uraz, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, Tefeyyüz Kitapevi, İstanbul 1940, 19.

⁴⁹ Karahan, 306.

⁵⁰ Banarlı, I/454.

⁵¹ İpekten, 178.

⁵² Canım, 510.

⁵³ Ali Nihad Tarlan, *Necâtî Beg Divanı*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1963, 123.

⁵⁴ Metin Hakverdioğlu, “Mihrî Hatun’un Necâtî Bey’in Şiirlerine Nazireleri”, *Turkish Studies*, 4 (2), 2009, 556.

ona yetişme veya onunla yarışma iddiasıyla yazılmadığı düşüncesindedir ve Necâtî'nin bu kıta ile Mihrî'ye hiddetini belirttiğine dair rivayetlerin ihtiyatla karşılanması gerektiğini belirtir.⁵⁵

Şiirlerinde halk söyleyişlerine ve deyimlere de rastlanmaktadır. Ayrıca divan şiiriyle halk şiirinde ortak bir söyleyiş biçimi olan “dedim-dedi” kalıbıyla söylenmiş şiirleri de mevcuttur. Mihrî, çağdaşı olan Necâtî'nin etkisiyle ulusal zevke, yöresel öğelere, halk deyişlerine önem vermesi, divan şiirinde ilk kez kadın ruhunu yansıtmaları bakımından bir aşama olarak kabul edilmiştir.⁵⁶

Başlıca eseri *Divan*'ıdır. Evliya Çelebi (ö. 1096/1685), “fıkha, feraize, hayza, nifasa dair risaleleri” olduğunu kaydetse de⁵⁷ bu eserler ele geçmemiştir. *Divan*'ı Mehmet Arslan tarafından yayınlanmıştır. 2007 yılında Amasya Valiliği tarafından basılan çalışmada Türkiye kütüphanelerindeki dört yazma nüsha esas alınmıştır. Bunlar:

1. Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum, No: 414.
2. Ankara Millî Kütüphane, Yz. FB. No: 220.
3. Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü, No: 3974.
4. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y. 1994/2, v. 87b, 163b.⁵⁸

Eserde tenkitli divan metni yanında Mihrî Hâtun'un hayatı ve şiirleri incelenmiş, edebî yönü üzerine geniş bir değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışmaya göre, Mihrî Hâtun *Divan*'ında; 17 kaside, 210 gazel, 1 müstezâd, 9 murabba, 1 tahmis, 1 tercî-i bend, 2 mesnevî, 7 müfred olmak üzere toplam 248 manzume bulunmaktadır. Ayrıca eserde, *Divan*'ının bütün nüshalarında bulunduğu belirtilen, mesnevî nazım şekliyle yazılmış bir manzume de yer almaktadır. *Mesnevî*'nin hatime kısmında bu eserin adı *Tazarru'nâme* olarak ifade edilmiştir.⁵⁹

⁵⁵ Banarlı, I/454.

⁵⁶ Mustafa Sever, *Divan'dan Günümüze Türk Kadın Şairleri Antolojisi* (1. Baskı), Yön Yayıncılık, İstanbul 1993, 7.

⁵⁷ Kahraman-Dağlı, 1/193.

⁵⁸ Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 171, 172.

⁵⁹ Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 167.

1.2. FITNAT HANIM'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ ve DİVANI

Zübeyde Fıtnat Hanım XVIII. yüzyılda yaşamıştır. İstanbul'da doğmuş olan Fıtnat Hanım⁶⁰ Alâiyeli (Alanyalı) bir aileye mensuptur.⁶¹ Doğum tarihi belli değildir. 1130'da (1717) başka bir kayda göre de 1136'da (1723-1724) doğan kardeşi Mehmed Şerif'ten (ö. 1204/1790) yaşça küçük olduğu için doğum tarihi bu tarihlerden sonra olmalıdır.⁶² Babası *Lehçetü'l-Lûgat* ile *Atrabü'l-Âsâr* adlı musikişinaslar tezkiresinin müellifi, Şeyhülslâm Mehmed Esad Efendi'dir (ö. 1166/1753).⁶³ Annesi, Şeyhülslâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin (ö. 1115/1703) damadı Şeyhülslâm Mirzazâde Şeyh Mehmed'in (ö. 1147/1735) kızı Hatice Hanım'dır. Fıtnat Hanım'ın baba tarafından ailesi beş Şeyhülslâm çıkarmış, Ebûishakzâdeler diye anılan ünlü ve kültür seviyesi yüksek bir ailedir. Büyükbabası Şeyhülslâm Ebû İshak İsmail Efendi (ö. 1137/1725) aynı zamanda Naîm mahlasıyla şiirler yazan bir şair, babası Şeyhülslâm Mehmed Es'ad Efendi, amcası Şeyhülslâm İshak Efendi (ö. 1147/1734) ve kardeşi Mehmed Şerif de divan sahibi şairlerdir.⁶⁴ İlim ve irfan itibarıyla zengin bir aile içinde yetişen, kuvvetli bir tahsil ve terbiye gören⁶⁵ Fıtnat Hanım, edebiyat zevkini de ailesinden almıştır.⁶⁶ Küçük yaştan itibaren şiirle iç içe olmuştur. *Divan*'ında önemli bir yere sahip olan nazireleri de şairin yetişmesinde etkisi olan şahsiyetleri göstermesi bakımından önemlidir. Bunlar arasında babası ve kardeşi de vardır. Râgıb Paşa (ö. 1176/1763), Haşmet (ö. 1182/1768-69), Nâbî (ö. 1124/1712), Râşid (ö. 1148/1735), Çelebizâde Âsım (ö. 1173/1760) ve Nedîm (ö. 1143/1730) nazire yazdığı diğer şairlerdir.⁶⁷ Bazen babası, kardeşi ve kendisinin birlikte bir başka şaire nazire söyledikleri de görülür.⁶⁸

Fıtnat Hanım nazirelerinde basit bir taklitçi olmamıştır.⁶⁹ Nazireleri, asılları yanında silik düşmeleri bir tarafa onlarla başa baş bir söyleyiş değeri gösterir. Bu da

⁶⁰ Uraz, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, 32; Sever, 13; Haluk İpekten, v. dğr., "Fıtnat Hanım", *Büyük Türk Klâsikleri*, Ötügen-Söğüt, İstanbul 1988, VII/11; Banarlı, II/769.

⁶¹ İmran Azaklı, *Zübeyde Fıtnat Hanım'ın Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998, 13.

⁶² Ömer Faruk Akün, "Fıtnat Hanım", *DİA*, İstanbul 1996, XIII/39.

⁶³ Banarlı, II/769.

⁶⁴ A. Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, 314.

⁶⁵ Uraz, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, 32.

⁶⁶ Mübeccel Kızıltan, "Dîvân Edebiyatı Özelliklerine Uyarak Şiir Yazan Kadın Şairler", *Sombahar*, (20-21/Kadın Şairler Özel Sayısı), 1994, 118.

⁶⁷ Şentürk-Kartal, 314.

⁶⁸ Akün, "Fıtnat Hanım", 43.

⁶⁹ Şentürk-Kartal, 314.

Fıtnat'ın edebî kültürü kadar sanat kabiliyetinden ileri gelen bir neticedir.⁷⁰

Babasının eski bir tanıdığı olan Râgıb Paşa'nın sadrazamlığı döneminde yıldızı parlayan Fıtnat Hanım'ın Râgıb Paşa'nın şair ve âlimlerle bir araya geldiği meclislere katıldığı söylenir.⁷¹ Ayrıca Râgıb Paşa, Haşmet ve Fıtnat Hanım arasında birtakım latifeler yapıldığı rivayet edilir. Atsız; halk arasında muhtelif şekilleri tekrarlanan bu latifelerin, bu üç şair çağdaş oldukları için, aralarında geçmiş olmasının mümkün olduğunu söyler. “*Esasen halk arasında söylenen latifeler ne kadar mübalağalı ve yanlış olsa da bir asılları olduğu muhakkaktır.*”⁷² der. Uraz da; Fıtnat Hanım'ın zeki, hassas ve hazırcevap bir şair olduğunu belirttikten sonra söz konusu latifelerin çoğunun sonradan uydurma olduğunu, zamanla bayağılaştırılıp, zarafet ve güzel nükte namına bir kıymet ifade etmeyen tabirler haline geldiğini belirtir.⁷³ Bu latifelerden ikisi şu şekildedir:

1. Fıtnat Hanım Kurban Bayramı için kurbanlık bir koyun alacakmış. Koyunları seyrederken tesadüfen orada bulunan Râgıb Paşa:

“Arzu ederseniz kurbanınız ben olayım.” demiş (veya biri vasıtasıyla dedirtmiş.)

Fıtnat Hanım da:

“Teşekkür ederim bu yıl boynuzlu almayacağım.” diye cevap vermiş.

2. Kapalıçarşı'dan Fıtnat Hanım'la hizmetçisi gidiyor, arkalarından da Koca Râgıb Paşa ile uşağı (veya Haşmet) geliyormuş. Kocakarı soğuğu (berde'l-acûz) zamanı olduğu için hava pek soğukmuş. Râgıb Paşa, Fıtnat Hanım'a laf atmak için:

“Bu kocakarı da ortalığı dondurdu.” demiş.

Fıtnat Hanım arkasını dönmüş. Kocakarı fırtınasından sonra gelen öküz fırtınasına (sitte-i sevr) telmihen:

“Arkasından da öküz geliyor!” demiş.⁷⁴

Fıtnat Hanım ile Koca Râgıb Paşa arasında hissî bir yakınlaşma olduğu da

⁷⁰ Akün, “Fıtnat Hanım”, 43.

⁷¹ Şentürk-Kartal, 314.

⁷² H. Nihâl Atsız, “Koca Râgıb Paşa, Haşmet ve Fıtnat Hanım Arasında Şakalar”, *Türk Edebiyatı Tarihi* (7. Basım), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, 193.

⁷³ Uraz, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, 33.

⁷⁴ Atsız, 198.

söylenir.⁷⁵ Halk bu şairleri o kadar benimsemiştir ki, bahsi geçen latifelerin bazı rivayetlerinde Fıtnat Hanım, Koca Râgıb Paşa'nın zevcesi olarak gösterilmektedir.⁷⁶ Ayrıca birbirleriyle müşâareleri bulunduğundan da daima bahsedilir. Akün, vesikası bulunmadığından ihtiyatla karşılanması gereken bu rivayetlerin daha ziyade hayal mahsulü olarak gözüktüğünü kaydeder.⁷⁷

Fıtnat Hanım Rumeli kazaskerliği ve Nakibü'l-eşrâflık görevlerinde bulunmuş olan Derviş Efendi ile evlenmiştir.⁷⁸ Bazı kaynaklar Derviş Mehmed Efendi'nin sanat ve edebiyata uzak biri olduğuna⁷⁹ ve bu evliliğin talihsizliğine⁸⁰ değinmişlerdir. *Meşâhîru'n-Nisâ*'da “*Derviş Efendi her ne kadar Fıtnat Hanım gibi hüner ve maarif ehlerinden değilse de...*”⁸¹ şeklinde bir ifade kullanılır. Akün ise; Fıtnat'ın kültür, duygu ve zevk bakımından üstün bulunduğu kocası ile, kadın şairlerden diğer bazıları için de söylendiği gibi mesut bir evlilik yaşamadığına dair rivayetin *Meşâhîrü'n-Nisâ*'dan bu yana, araya yaşlı bir adam olmasına rağmen onunla evlendirildiği gibi birtakım yeni unsurlar da katılarak tekrarlana geldiğini, bazı manzumelerinden pek mesut yaşamadığına dair yapılan çıkarımların aksine Fıtnat'ın manzumeleri içinde böyle bir hayat arızasını aksettirecek bir telmihe dahi rastlanmadığını belirtmiştir.⁸²

“*Fıtnat Hanım, klasik edebiyatta gelmiş geçmiş kadın şairler içinde nazım tekniğine en hâkim, ifadesi en pürüzsüz ve kuvvetli olanı kabul edilmektedir.*”⁸³ Gibb; *Osmanlı Şiir Tarihi* adlı eserinde “*Kadîm Osmanlı edebiyatı çerçevesi içerisinde yetişen en büyük kadın şair Fitnat Hanım'dır.*”⁸⁴ der.

Kaynakların Osmanlı şairelerinin birincilerinden⁸⁵ ve en meşhuru⁸⁶ diyerek tanıttığı Fıtnat Hanım'ı, divan edebiyatında kendisinden sonra gelen kadın şairler de bir

⁷⁵ “Fıtnat Hanım”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, III/223.

⁷⁶ Atsız, 194.

⁷⁷ Akün, “Fıtnat Hanım”, 40.

⁷⁸ Muallim Nâci, *Esâmî*, Mahmud Beg Matbaası, İstanbul 1308, 250.

⁷⁹ Uraz, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, 32; Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri* (3. Baskı), (Haz.: Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 2000, 216.

⁸⁰ E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi I-V*, (Trc.: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara 1999, IV/372.

⁸¹ Mehmed Zihni Efendi, 139.

⁸² Akün, “Fıtnat Hanım”, 40.

⁸³ Akün, “Fıtnat Hanım”, 44.

⁸⁴ Gibb, IV/372.

⁸⁵ Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, 41.

⁸⁶ Şemseddin Sâmî, V/3416.

zirve gibi görmüşler ve kendilerinin onun mertebesine erişebilecek kabiliyet ve seviyede olmadıklarını ifade etmişlerdir.⁸⁷

Fıtnat-ı merhûmeyi tanzîre yokdur kudretim

Hâme taksîrin bilüp nâ-çâr kendin gösterür

(L. H. Gazel-30/7)

Hâh ü nâ-hâh Şeref'in kadrini bilsin yârân

Âleme bir dahi Leylâ ile Fıtnat gelmez

(Ş. H. Gazel-65/7)

Fıtnat Hanım'ın *Divan*'ı, Mihrî Hâtun, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın *Divanları* yanında hacimce küçük kaldığı halde Fıtnat Hanım onların hepsinden daha fazla kendisinden söz ettirmiş, antolojilere girmiş, şiirleriyle kendini edebiyat tarihine ve yılların eskimeyen zevkine kabul ettirmiştir.⁸⁸

Şöhreti ve şairliği hakkındaki takdirler kendisi henüz hayatta iken başlayan Fıtnat Hanım için, XVIII. asır tarih ve biyografi müellifi Murâdî (ö. 1206/1791), "*Zamanın şairleri içinde onun mertebesinde şiir söyleyen azdır.*" der. Fıtnat'ın Türk kadınları içinde birinci derecede şöhrete eriştiğini söyleyen ve ona devrinin edebiyatında imtiyazlı bir yer tanıyan Nâmık Kemal (ö. 1305/1888) ise "*Hanımefendi hazretleri*" diye bahsettiği şairi imaj cihetinden Fuzûlî (ö. 963/1556) ve Nedîm'den geride, diğer şairlerden ise üstün bulur.⁸⁹ Mehmed Zihni Efendi, Fıtnat'ın bir gazelini örnek verir ve şairler arasındaki üstün maharetine delil olarak gösterir.⁹⁰ Muallim Nâci, bir "*meliketü's-şuârâ*" tayin etmek gerekirse Fıtnat Hanım'ı tercih edeceğini belirtir.⁹¹ Bursalı Mehmed Tahir; "*Müslüman kadınları içinde varlığı ile iftihar edilecek bir belagat nümûnesi*" olarak kabul ettiği Fıtnat Hanım için "*yaratılıştaki kusursuzluğa ifadesinin akıcılığı ve seçtiği mazmunların inceliği iki şahittir.*"⁹² der. Banarlı, Fıtnat Hanım'ı "*Divan şiirinin kadın şairleri içinde oldukça haklı bir şöhretle tanınmış zeki ve*

⁸⁷ Akün, "Fıtnat Hanım", 46.

⁸⁸ Akün, "Fıtnat Hanım", 45.

⁸⁹ Akün, "Fıtnat Hanım", 46.

⁹⁰ Mehmed Zihni Efendi, 140.

⁹¹ Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, 217.

⁹² Bursalı Mehmed Tâhir, II/117.

duygulu bir şair”⁹³ olarak tarif eder.

Muallim Naci'nin; “*Fıtnat'ın sözlerinde kusur, pek çok şairi gıptaya düşürecek kadar azdır; fakat, fikrinde sınırlılık görülür. Divançe'sinde “tekerrür-i mezâmîn” (mazmunların tekrarı) dikkati çekecek derecededir.*”⁹⁴ ifadelerinden de anlaşılacağı üzere nazım ustalığı, dilinin sağlamlığı, ifade açıklığı teslim edilen Fıtnat Hanım, hayallerinin ve mazmunlarının sınırlılığı cihetiyle de eleştirilmiştir. Akün, bu durumu Fıtnat Hanım'ın çeşitlilikten ziyade ele aldıklarını sağlam bir şekilde söylemeye dikkat etmesine bağlar ve aynı mazmunu her ele alışı ötekenden farklı bir ifadeye dökebilme meziyeti gösterdiğini belirtir.⁹⁵

Şiiri hakkındaki bir diğer ortak kanaat ise divan şiirine kadınca bir bakış açısı getiremediği, kadın hassasiyetini yansıtmayıp klasik estetik çizgisinde, erkekler gibi onların duygu, düşünce ve söyleyişlerini dile getirdiği düşüncesidir.⁹⁶ Murat Uraz da bu doğrultuda, “*Şiirlerindeki bütün tahassür erkek divan şairlerinininkinden farksızdır.*”⁹⁷ der. Banarlı, Fıtnat Hanım'ın şiirlerine kendi şahsiyet ve cinsiyetini katamayışında nazirecilik havası içinde yetişmiş olmasının tesiri olduğunu belirtir.⁹⁸

Asıl şiir kabiliyeti aşk ve hikmet konulu şiirlerinde ortaya çıkan⁹⁹ Fıtnat Hanım, bir şeyhülislâmlar ailesi içinde yetişmesine, babasının *Divan*'ındaki dinî şiirlerin zenginliğine karşılık iki naat dışında dinî ilhamlar dile getirmemiş, tasavvufa da açık olmamıştır.¹⁰⁰ Nabî-Râgıb Paşa-Haşmet tarzı hikemî şiirlerinin yanı sıra¹⁰¹ Nedîm ve Şeyhülislâm Yahya Efendi'yi (ö. 1053/1644) hatırlatan ince duyuş ve söyleyişleri,¹⁰² darbimesel haline gelmiş mısraları vardır.¹⁰³

Hayatının birçok yönü gibi doğum tarihi belli olmadığından gerçek yaşı tespit

⁹³ Banarlı, II/768.

⁹⁴ Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, 217.

⁹⁵ Akün, “Fıtnat Hanım”, 44.

⁹⁶ Uraz, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, 33; Ali Cânib Yöntem, “Fıtnat”, *İslâm Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, IV/626; “Fıtnat Hanım”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III/223; Haluk İpekten, v. dğr., VII/11; Sever, 13; Banarlı, II/769; Şentürk-Kartal, 314.

⁹⁷ Uraz, *Türk Edip ve Şairleri*, 105.

⁹⁸ Banarlı, II/769.

⁹⁹ Şentürk-Kartal, 314.

¹⁰⁰ Akün, “Fıtnat Hanım”, 44.

¹⁰¹ Banarlı, II/769.

¹⁰² Akün, “Fıtnat Hanım”, 44.

¹⁰³ Uraz, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, 33.

edilemeyen Fıtnat Hanım 1194 (1780) yılında vefat etmiştir.¹⁰⁴ Mezarı Eyüp Sementi'nde Hazret-i Hâlid Türbesi gerisindeki hazirededir.¹⁰⁵ Kabir taşında asıl adı olan Şerife Zübeyde yazılıdır.¹⁰⁶

Fıtnat Hanım'ın *Divan*'ının nüshaları iki ayrı tertibe dayanır. İlk tertibi III. Mustafa (ö. 1187/1774) zamanında, ikinci tertibi I. Abdülhamid'in (ö. 1203/1789) saltanatı sırasında meydana getirilmiştir. İkinci tertip birincideki manzumeleri aynen muhafaza ederken Fıtnat Hanım'ın 1193 (1779) yılı içindekilere kadar olan sonraki manzumelerini de bir araya getirmektedir. Fıtnat Hanım'ın şöhretini sağlayan *Divan*'ı klasik edebiyatın ilk safta gelen şairlerinin kadar ilgi görmüş devamlı istinsahlarla elden ele dolaşmıştır. Ayrıca *Divan*'ı dört defa basılmıştır. Fıtnat *Divan*'ının dört baskısından biri Bulak'ta yapılmıştır. En iyi ve en güvenilir baskı 1264 Ramazan'ında (Ağustos 1848) Matbaa-i Amire'de yapılmış taşbaskıdır. Bunu 1286 Muharrem'inde (Nisan 1869) Tasvîr-i Efkâr Matbaası'nda dizgi ile ve daha büyükçe boyda yapılmış baskı takip eder. Bu baskı üzerinden tarihsiz olarak bir taşbaskısı daha yapılmıştır.¹⁰⁷

Fıtnat Hanım *Divan*'ı üzerine İmran Azaklı yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Çalışmada *Divan*'ın tenkitli metni verilmiş, Fıtnat Hanım'ın hayatı ve edebî yönü hakkında değerlendirme yapılmıştır.

Divan'ın tenkitli metnini kurmak için yapılan araştırmada *Divan*'ın toplam 31 nüshasına ulaşılmıştır.¹⁰⁸ Azaklı, *Divan*'ın nüshaları görülebildiği kadarıyla, nazım şekillerine göre değil de muhtevayı dikkate alan bir tasnif arz ettiğini belirtir ve genel tertibe uyararak tenkitli metinde nazım türlerine göre bir diziliş takip eder. Buna göre *Divan* rubâî nazım şeklinde yazılmış naatlar, tahmis biçiminde yazılmış naat, kasideler, tarihler, müseddes, tahmîs-i gazel, gazeller, nâkıs gazeller, kıtalar, nazmlar, lugazlar, muammalar, müfredler, şarkılar, manzum arz-ı hâl biçiminde düzenlenmiştir. *Divan*'ın tertip tarzına göre muhtevası şöyledir: 5 adet rubâî, 2 adet tahmis, 4 adet kaside, 49 adet tarih, 1 adet müseddes, 59 adet gazel, 10 adet nâkıs gazel, 3 adet kıta, 11 adet nazm, 4 adet lugaz, 36 adet muamma, 23 adet müfred, 4 adet şarkı ve 1 adet manzum arz-ı hâl.

¹⁰⁴ Akün, "Fıtnat Hanım", 39.

¹⁰⁵ Azaklı, 17.

¹⁰⁶ Akün, "Fıtnat Hanım", 39; Azaklı, 17(Bkz. dipnot:42).

¹⁰⁷ Akün, "Fıtnat Hanım", 45.

¹⁰⁸ Filiz Kılıç, VI. Eyüp Sultan Sempozyumu için hazırladığı bildiride Divanının Türkiye Kütüphanelerinde 40 nüshası olduğunu belirtir. Bkz. Filiz Kılıç, "Fıtnat Hanım" [Bildiri], *Eyüpsultan Sempozyumu VI*, (Mayıs 2002), İstanbul.

Lugaz ve muamma yazmak Fıtnat Hanım'ın şairliğinde dikkati çeken bir taraftır. Kaleme aldığı lugazlar arasında “cemre” için olanı çok beğenilmiş ve meşhur olmuştur.¹⁰⁹

Ol nedür kim üç birâder her zamân

Birbiri ardınca olmuşlar revân

Yılda bir kerre gelürler âleme

Makdemiyle kesb-i feyz eyler cihân

Kimseler görmüş degildir yüzlerin

İsmi vardır cismi ammâ kim nihân

Birisi oldı hevâya munkalib

Birisi âb içre tutdı âşiyân

Gördi bulmuş her birisi yerlerin

Biri dahi eyledi hâki mekân

Serleri üç pâları beş anların

Kıl tefekkur eyledim sana beyân

(F. H. Lugaz2/Cemre)

Daha önceki kaynaklarda Fıtnat Hanım'ın tek eseri olarak *Divan*'ı gösterilirken, Akün, Mustafa Refik tarafından hazırlanmış olan *Letâif-i İnşa* adlı eserden hareketle Fıtnat Hanım'a ait bir mektuptan haber verir. Nevruz münasebetiyle yazılmış aile içi bir mektuba verdiği cevap, onun eski münşiyâne nesir sanatına hâkimiyetini gösteren bir örnek olarak elde bulunmaktadır.¹¹⁰ Azaklı da Fıtnat Hanım'a ait olduğu bildirilen mektubun çeviri yazılı tam metnini çalışmasına dâhil etmiştir.¹¹¹

¹⁰⁹ Azaklı, 23.

¹¹⁰ Akün, “Fıtnat Hanım”, 46.

¹¹¹ Azaklı, 25.

1.3. LEYLÂ HANIM'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ ve DİVANI

İstanbul'da doğduğu bilinen¹¹² Leylâ Hanım'ın doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Sudûrdan Moralızâde Hâmid Efendi'nin (ö. 1240/1825) kızıdır.¹¹³ Babasını çok sevdiği ve onun ilmine, irfanına değer verdiği anlaşılan Leylâ Hanım, onun vefatı üzerine murabba nazım şekliyle “El-firâk âh el- firâk âh el-firâk” nakaratlı 9 bendlik bir mersiye kaleme almıştır.¹¹⁴ Annesi, Keçecizâde İzzet Molla'nın (ö. 1244-1245/1829) ablası Hatice Hanım'dır. Dayısı Keçecizâde İzzet Molla'nın Konyalı bir aileden geldiği bilinmektedir. Nitekim Leylâ Hanım'ın, Mevlânâ'ya (ö. 672/1273) hitaben;

Vatan-ı ceddime sen serversin

Fukarâ kullarına rehbersin

İki âlemde dahi ekbersin

Meded it bendene yâ Hazret-i Pîr

(L.H. Murabba-1/3)

şeklinde yazdığı murabbadan hareketle anne tarafından Konyalı olduğu söylenebilir.¹¹⁵

Leylâ Hanım Keçecizâde İzzet Molla'dan eğitim almış¹¹⁶ ve her zaman üstadı olarak andığı görülen bu ilk hocasına olan minnet borcunu asla unutmamıştır. Yazdığı şiirleri İzzet Molla'nın tashih ettiğini, onun velinimetini olduğunu, izzine ve rif'atine onun sebep olduğunu belirten beyitler kaleme almıştır.¹¹⁷

Leylâ Hanım kültürünü içinde bulunduğu münevver aile çevresinden alarak yetişmiş,¹¹⁸ Divan edebiyatı üzerine geniş bilgiler edinmiş ve bir aile geleneği hâlinde

¹¹² Uraz, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, 41; İsmail Ünver, “Leylâ Hanım”, *Büyük Türk Klâsikleri*, Ötüken-Söğüt, İstanbul 1988, VIII/141; Sever, 21.

¹¹³ Fatîn Davud, *Hâtimetü'l- Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, (Haz.: Ömer Çifçi), www.kulturturizm.gov.tr, 366.; Mehmed Zihni, II/195; Mehmet Nâil Tuman, II/895; Şemseddin Sâmî, VI/4060; Bursalı Mehmed Tahir, II/213; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri I-V (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, (Haz.: Hidayet Özcan), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, III/1231.

¹¹⁴ Mehmet Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, Kitabevi, İstanbul 2003, 21; Bkz. Mrb.3.

¹¹⁵ Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, 22, 23, 24.

¹¹⁶ Fatîn Davud, 366; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye I-IV/II*, (Yay. Haz.: Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Hamdi Savaş, Havva Kurt), Sebil Yayınevi, İstanbul 1997, IV/1/111.

¹¹⁷ Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, 25; Bkz. Tarih. 2/5, Terkîb-i bend 4/1-2-27.

¹¹⁸ İsmail Ünver, “Leyla Hanım”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII/157.

Mevlevî tarikatına intisap etmiştir.¹¹⁹ Ailesi sayesinde saray çevresine yakın olan Leylâ Hanım, II. Mahmud'un (ö. 1255/1839) ve I. Abdülmecid'in (ö. 1277/1861) saltanat yıllarında yaşamıştır.¹²⁰ Babasının ölümüyle hayatının sonlarına doğru geçim sıkıntısı içine düşünce II. Mahmud için yazdığı kasidede durumunu anlatarak ondan yardım istemiştir. II. Mahmud'un kız kardeşi Esmâ Sultan'a da bu yolda yazdığı şiirler vardır.¹²¹ 1256'da (1840) yani vefatından 8 yıl kadar önce, kendisine 150 kuruş maaş bağlanmıştır.¹²² Saraya mensup kimseler hakkındaki tarih manzumelerinden sarayla ilgisinin sürdüğü anlaşılmaktadır.¹²³

Kaynaklar Leylâ Hanım'ın gençliğinde evlendiğini, evlenmesinin haftasında da ayrıldığını belirtmektedir.¹²⁴ Kiminle evlendiği bilinmemektedir. Kocasının kaba davranışlı olması yüzünden, Leylâ Hanım'ın kocasını terk ettiği rivayet edilir. Bu ayrılığın sebebini Leylâ Hanım'ın zamane kadınları gibi baskı altında yaşayamayacak hür tabiatlı bir kadın oluşuna bağlayanlar da vardır.¹²⁵

Hayatı badireler, sıkıntılar içinde geçen Leylâ Hanım 1264 (1848) yılında vefat etmiş, Mevlevî olduğu için Galata Mevlevihanesi haziresine defnedilmiştir.¹²⁶ Şeref Hanım, onun vefatı için şu tarihi düşer:

Hazret-i Leylâ Hanım göçdi virür elbet şeref

Hüzni tab '-ı şâ 'irâna nazm-ı mevzûna haleb

Sağ olaydı dirdi Mecnûn fevtinin târîhini

Adne aldı gitdi Leylâ Hanım'ı Kays-ı ecel

(Ş. H. Tarih-90)

Mehmet Arslan, Leylâ Hanım'ın şiirini değerlendirirken; "*Divan şiiri kalıpları içinde hemen her türden şiirleri bulunan, hatta her harften gazel yazmayı deneyen Leylâ*

¹¹⁹ Banarlı, II/840.

¹²⁰ F. Gülşen Çulhaoğlu, *Osmanlı Şiirinde Kadın Şairin Poetikası: Leylâ Hanım*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, 111.

¹²¹ Ünver, "Leylâ Hanım", *DİA*, 157.

¹²² Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, 31.

¹²³ "Leylâ Hanım", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, VI/87.

¹²⁴ Mehmed Süreyyâ, IV/1/111; Uraz, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, 41; İnal, III/1232.

¹²⁵ Ünver, "Leylâ Hanım", *Büyük Türk Klâsikleri*, VIII/141.

¹²⁶ Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, 37.

*Hanım, divan edebiyatının geneli değerlendirildiğinde bu edebiyata fazla bir yenilik getirmeyen vasat bir şair olarak görülebilir. Ancak onun önemi bir kadın şair olmasından ileri gelmektedir. Onu “Zeynep Hâtun, Mihrî Hâtun, Fitnat Hanım ve Şeref Hanım” ile birlikte divan şiirinin en önemli beş kadın şairinden biri olarak kabul etmek gerekir.”*¹²⁷ ifadelerine yer verir. Leylâ Hanım’ı; Fitnat Hanım müstesna, klasik okulun şair hanımlarının en büyüğü olarak kabul eden Gibb; “*Osmanlı şiirinin son klâsik döneminin hitamında, kadim şekiller ve hayaller üzerine, güneşin ufukta kaybolurken İstanbul semalarından Asya tepelerine son bir ışık göndermesi gibi son bir parlaklık veren şiirleriyle oldukça şirin ve ilginç bir şahsiyet olarak durmaktadır.*”¹²⁸ der.

Aileden gelme bir tesirle Mevlevîliği benimsemiş olduğunu belirttiğimiz Leylâ Hanım, Mevlânâ hakkında çeşitli medhiyeler kaleme almıştır.¹²⁹ Şiirlerinde Mevlevîliğin etkisi yalnız Mevlânâ’ya yazdığı övgülerle kalmamış, bir Mevlevî şeyhi olan Şeyh Gâlib’ten (ö. 1213/1799) etkilenmeye kadar uzanmıştır.¹³⁰ Rind edalı bir şair olan Leylâ Hanım’ın tasavvufî mahiyetteki ifadeleri, onun şiirlerine asıl hâkim olan beşerî aşk duygusuna çeşni katan birer motif olarak kalır. Şiirlerinde beşerî aşkın ağır basmasının yanı sıra gazel ve şarkılarında zamanın bir kadın için fazla serbest göreceği şekilde içki ve eğlence meclislerini terennüm etmesi kendisinin yanlış anlaşılmasına, hatta bazılarınca hafiflikle suçlanmasına neden olmuştur. “Ne derlerse desinler” redifli gazelinde içki ve eğlence konusunda serbest bir tavır ortaya koyan Leylâ Hanım, bu gazelinin sebep olduğu dedikodu ve yanlış zanları bertaraf etmek amacıyla aynı redifte ikinci bir gazel yazmıştır. İçinin temizliğinden bahisle kendisini karalamak isteyenlerin ahirette utanacaklarını söylemiştir.¹³¹

Bursalı Mehmet Tahir, Leylâ Hanım için, “*Düşünmeden birden bire şiir söylemekte maharetli olup gayet hazır cevap ve sür’ât-i intikal sahibi idi.*”¹³² der. Mehmet Zihni Efendi Leylâ Hanım’ın hazır cevap oluşuna örnek teşkil edecek olan bir hadiseyi şöyle nakleder:¹³³

“Leylâ vaktiyle (mutadî hilâfına olarak) bir balmumcu güzeline âşık olup, o

¹²⁷ Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, 38.

¹²⁸ Gibb, IV/500.

¹²⁹ Ünver, “Leylâ Hanım”, *DİA*, 157.

¹³⁰ Ünver, “Leylâ Hanım”, *Büyük Türk Klâsikleri*, VIII/141.

¹³¹ Ünver, “Leylâ Hanım”, *DİA*, 157.

¹³² Bursalı Mehmed Tâhir, II/213.

¹³³ Mehmed Zihni Efendi, 194.

münasebetle balmumculara sıkça gider ve o çocuktan alışveriş edermiş. Bu hali hisseden zariflerden biri çocuğa:

Şem‘-i ruhıma dikkat eyle, bakma yanarsın, mısraımı öğretip:

-Bu hanımın bir dahaki gelişinde bunu okumalısın, diye tembih ve teşvikte bulunmuş. Çocuk bu mısraı Leylâ’ya okuyunca o da bil-bedâhe ve hemen şu mısraı okuyuvermiş:

Hattın gelicek sen de beni mumla ararsın.”

Şiirlerinde dili açık ve akıcıdır. Gibb; “Şiirini kapalı anlamlarla tezyin ederek muamma gibi söyleme yoluna gitmemiştir. Aksine istediği şeyi en iyi ifade edecek kelime ve terkipleri seçmeye özen göstermiş, bunda da o kadar başarılı olmuştur ki bütün *Divan*’ında, anlayabilmek için ikinci defa okumak zorunda kaldığımız birkaç mısradan başka bir şey bulamayız.”¹³⁴ cümleleriyle anlatımda zorlamaya gitmediğini belirtir.

Sicill-i Osmânî’nin, “*Hüsn-i şiiri hüsn-i vechine fâik olmakla bülbüle teşbîh edilmiştir.*”¹³⁵ dediği Leylâ Hanım, başarılı ve samimi münacât, naat ve mersiye yazmışsa da asıl şöhretini şarkılarına ve lirizm yüklü gazellerine borçludur.¹³⁶

Leylâ Hanım *Divan*’ı 4 defa basılmıştır. Matbu *Divan*ların özellikleri şunlardır:

1. *Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Bulak 1260 (1844), 45+59 sayfa.
2. *Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Litograf, baskı yeri ve tarihi yok, 110 sayfa.
3. *Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Takvimhâne Âmire Matbaası, İstanbul 1267(1851), 111 sayfa.
4. *Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Vâlide Hanı’nda Şirket-i İrâniyye Destgâhı, Litograf, İstanbul 1290 (1873), 118 sayfa.¹³⁷

Leylâ Hanım’ın *Divan*’ı, Mehmet Arslan tarafından yayınlanmıştır. Çalışmada tenkitli divan metni yanında, Leylâ Hanım’ın hayatı ve şiirleri incelenmiş, edebî yönü üzerine geniş bir değerlendirme yapılmıştır. Leylâ Hanım’ın *Divan*’ında 6 kaside, 3 murabba, 5 muhammes, 13 tahmis, 2 müseddes, 3 tesdis, 1 tesbî, 1 müsemmen, 2 tesmin, 8 terkîb-i bend, 1 tercî-i bend, 55 tarih, 122 gazel, 5 mütezâd, 21 şarkı, 5 lugaz, 23 rubâî, 7 kıta ve 4 müfred mevcuttur.

¹³⁴ Gibb, IV/502.

¹³⁵ Mehmed Süreyyâ, IV/1/111.

¹³⁶ Ünver, “Leylâ Hanım”, *DİA*, 157.

¹³⁷ Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, 99.

1.4. ŞEREF HANIM'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ ve DİVANI

1224 (1809) yılında doğan¹³⁸ Şeref Hanım'ın doğum yeri hakkında kesin bilgi yoktur. Bir rivayete göre İstanbul'da başka bir rivayete göre de Kahire'de doğmuştur. Fakat İstanbul'da doğmuş olma ihtimali yüksektir. Çünkü babası Mehmet Nebil Bey (ö. 1235-1819) Mısır-ı Kâhire mevleviyetine 1234 (1818) yıllarında tayin edilmiştir.¹³⁹ Uzun zaman müderrislik ve Mısır'da kadılık vazifelerinde bulunmuş, kendisi de bir divan şairi olan Mehmed Nebil Bey'in kızıdır. Nebil Bey anne tarafından Şeyhülislâm Reis-zâde Mustafa Âşir Efendi'nin (ö. 1219/1804) torunudur ve babası da vakanüvis, şair bir zat olan Halil Nûrî Bey'dir (ö. 1213/1799). Mehmed Nebil Bey'in bir *Divançe*'si vardır.¹⁴⁰

Kaynaklarda Şeref Hanım'ın hayatına dair oldukça az bilgiye yer verilmiştir. Kendisinin evlenip evlenmediği, evlenmiş ise eşinin kim olduğu, çocuğunun olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak bazı bilgileri bizzat kendi kaleminden tespit etmek mümkündür.

Ben ölürsen Şeref âlemde

Zâhiren yok ise de evlâdım

Her gazel bir veled-i kalbimdir

Haşre dek yine güm olmaz adım

(Ş.H. Kıta-39)

diyen Şeref Hanım, 1273'te (1856) vefat eden kız kardeşinin kızı Nakiye Hanım'a (ö. 1316/1898-9) bir evlat sevgisi ile yanaşır ve uzun süre onun bakımını üstlenir.¹⁴¹ Ahmed Muhtar Bey, *Şâir Hanımlarımız* isimli eserinde, Şeref Hanım'ın büyük bir sevgi ve ihtimamla yetiştirdiği Nakiyye Hanım'ın da kendisi gibi bir şair olup, Dârü'l-muallimâtta Farsça ve tarih hocalığı yürüttüğünü kaydeder.¹⁴² Vefatına kadar bu görevde kalan Nakiye Hanım, *Lugat-ı Farisiye* adlı bir eser yayımlamış ve bu nedenle

¹³⁸ Muallim Nâci, *Lûgat-ı Nâci*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987, 498; Mehmed Süreyyâ, III/154; Mehmet Nâil Tuman, II/482; Şemseddin Sâmî, IV/2850.

¹³⁹ Mehmet Arslan, *Şeref Hanım Divanı*, Kitabevi, İstanbul 2011, 12.

¹⁴⁰ Önder Göçgün, "Şeref Hanım", *Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1991, 161.

¹⁴¹ Ahmet Kırkılıç, *Şeref Hanım Divanı ve İncelemesi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1993, 3.

¹⁴² Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, 62.

kendisine gümüş madalya verilmiştir. Ayrıca öğretmenlik mesleğindeki başarısı nedeniyle de II. Abdülhamid (ö. 1336/1918) tarafından üçüncü dereceden Şefkat nişanıyla ödüllendirilmiştir. Vefat edince de teyzesi Şeref Hanım'ın yanına defnedilmiştir.¹⁴³

Bazı şiirlerinden maddî anlamda sıkıntı çektiği ve hayatını sürdürmekte zorlandığı anlaşılan Şeref Hanım, aslında elinde bulunanları hoyratça harcayıp sefahat etmemiş, akrabalarından miras yerine borç kalmış ve bunları ödemekte hayli zorlanmıştır. Arslan'a göre bu durum onun hiç evlenmediğine hayatını tek başına idame ettirdiğine de bir delil olabilir.¹⁴⁴ Sadrazam Ali Paşa'ya (ö. 1871) sıkıntılarını bildirdiği, maaşının olmadığını söyleyerek ondan yardım istediği ve kendisine aylık 200 kuruş maaş bağlandığı da *Divan*'ından anlaşılmaktadır.¹⁴⁵

Şeref Hanım, Kâdirî muhibbi ise de esas olarak Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Selâhaddin Dede'ye (ö. 1304/1887) bağlıdır.¹⁴⁶ 1277 (1861) yılında 53 yaşında iken vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevihanesi'nde muhipler kabristanında, çınar altına defnolunmuştur.¹⁴⁷

Şeref Hanım, soyu itibariyle Mevlevî, âlim, arif ve şair bir nesle mensuptur.¹⁴⁸ Nihad Sami Banarlı,

Şerefâ sencileyin bî-mâye

Ne cesâretle alur şi'ri dile

(Ş.H. Kıta-10/1)

diyecek kadar tevazu dolu söyleyişleri onun derviş terbiyesinin ifadesi olarak görür.¹⁴⁹ *Divan*'ından anlaşıldığı kadarıyla iyi bir tahsil gören¹⁵⁰ Şeref Hanım'ı içerisinde bulunduğu kültürlü ortam, aldığı eğitim, ailesinde kendisi dışında pek çok şairin olması şiire yöneltir. Babası Nebil Bey'den aldığı şiir zevki, yeğeni şair Nakiye Hanım ve yine

¹⁴³ Kızıltan, 135.

¹⁴⁴ Arslan, *Şeref Hanım Divanı*, 21.

¹⁴⁵ Mehmet Arslan, "Şeref Hanım", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/550; Bkz. Mesnevî: 2/10-15, Kıta: 56-57-58-104, Gazel: 59/1-2-5-6.

¹⁴⁶ Arslan, "Şeref Hanım", 550.

¹⁴⁷ Arslan, *Şeref Hanım Divanı*, 16.

¹⁴⁸ Göçgün, 161.

¹⁴⁹ Banarlı, II/841.

¹⁵⁰ "Şeref Hanım", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, VIII/138.

yeğeni şair Nebil Bey'e olan yakın ilgisi, bu zevk ve kültür alışverişine yeni boyutlar kazandırır. Şair Nakiye ve Şair Nebil'de zaman zaman Şeref Hanım'ın şiirlerine konu olurlar. Çağdaşı şairlerle de dostluk kuran veya önceki şair hanımların eserleri ile de ilgilenen Şeref Hanım onlardan da etkilenir.¹⁵¹

Bursalı Mehmet Tahir, şairin mersiyelerini “yanık”, münacât ve kasidelerini “âşikane” diye yorumlarken,¹⁵² Muallim Naci de “*Hayli güzel sözleri vardır.*” diyerek münacâtlarındaki bir beytin selâsetine dikkat çeker.¹⁵³ *Divan*'ı, onda görülen büyük ölçüdeki irsî temayülün en seçkin delili olarak görülür.¹⁵⁴ Bu *Divan*, kullanılan nazım şekilleri, dile getirilen konular, dil ve ifade özellikleri açısından Şeref Hanım'a kadın şairlerimiz arasında önemli bir yer kazandırmıştır.¹⁵⁵ *Son Asır Türk Şairleri*'nde Şeref Hanım'ın erkek şairlerin çoğundan daha düzgün, daha manalı manzumeler yazdığı belirtilmektedir¹⁵⁶ ki bu bir kadın şairin hakkının teslim edilmesi açısından oldukça önemlidir.¹⁵⁷ Şeref Hanım yer yer lirizmi yakalamış ve çoğu kere son derece samimi şiirleri ile edebiyatımızda seçkin bir yer elde edebilmiştir.¹⁵⁸

Şeref Hanım'ın şiir dili sade ve nazım tekniği kuvvetlidir. Nazmında, zamanının ev ve aile lisanından aktarılmış sözler bulunması dikkat çeker. Banarlı'ya göre; bazı mısralarının ahenginde, ileride imalesiz bir devre girecek olan Türk aruzunun müjdecisi sayılacak, tabii bir ifade vardır.¹⁵⁹

Şeref Hanım divan edebiyatı geleneğinden neredeyse hiç kopmamış, şiirlerinde, bir kadın şair olmasına rağmen bir erkek şair gibi düşünmüş, klasik mazmunları, benzetmeleri kullanmada kendisini erkek şairlerden farklı hissetmemiştir. Arslan; “*Öyle ki hemen bütün kadın şairlerimiz için verebileceğimiz genel bir hükümle, eğer şiirlerinin altında imzası (mahlası) olmasa onu bir erkek şair sanmamız hiç de yadırganacak bir şey olmayacaktır.*” der.¹⁶⁰

¹⁵¹ Kırkkılıç, 2.

¹⁵² Bursalı Mehmet Tâhir, II/402.

¹⁵³ Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, 308.

¹⁵⁴ Göçgün, 161.

¹⁵⁵ İsmail Ünver, “Şeref Hanım”, *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 1988, VIII/148.

¹⁵⁶ İnal, V/2272.

¹⁵⁷ Şerife Uzun, “Bir Kadın Şairin Dilinden Hz. Mevlânâ, Mevlevîlik ve Mesnevî-i Şerîf”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (37), 2015, 267.

¹⁵⁸ Kırkkılıç, 2.

¹⁵⁹ Banarlı, II/841.

¹⁶⁰ Arslan, *Şeref Hanım Divanı*, 33.

Divan'ındaki birçok şiirde zekâsı, esprisi, bazen de bunların altında gizlenen sitem ve hüznün görülmektedir. Devrine göre serbest ve rahat söyleyişleri garip karşılanan şairin Nedîm tarzı şuh ve şen söyleyişlerinin yanı sıra Nâbî ve Koca Râgıb Paşa tarzında hakîmane beyitleri de vardır. Daha çok felekten şikâyet, kadere rıza, ehl-i dilin dünyada rahat yüzü görmemesi gibi konuları işlemektedir. Şeref Hanım'ın *Divan*'ında Mevlânâ'ya dair altı manzumede yetmiş kadar beyit yer almaktadır. Ayrıca muhibbi olduğu Kâdirî tarikatının kurucusu Abdulkadir-i Geylânî (ö. 561/1165-66) hakkında dört manzumesi vardır. Kerbelâ mersiyesiyle tanınan Şeref Hanım'ın, her yıl muharrem ayında bir mersiye kaleme aldığı kaynaklarda belirtilmekte ve *Divan*'ında 689 beyitlik on altı mersiye bulunmaktadır.¹⁶¹ Âl-i Abâ'ya olan bu bağlılığının, Kerbelâ hadisesinden dolayı çektiği ızdırabın nişanesi olarak her sene Muharrem ayında bir mersiye kaleme aldığını da şu beyitlerle belirtmektedir:¹⁶²

Muhibb-i âl ü evlâd-ı Resûl-i müctebâyım ben

Bana her sâl bir mersiyye inşâdı şî'âr olsun

(Kaside-13/13)

Yılda bir mersiye hûn-ı cigerime yazarım

El-amân rûz-ı cezâ hüccet-i gufrân olsun

(Kaside-16/37)

Mevc-i tûfân-ı te'essüfle idüp cûş u hurûş

Yazarım her sene bir mersiye giryân giryân

(Kaside-18/38)

Ey zât-ı pâki mukbil ü mahbûb-ı Zü'l-Celâl

İtdim der-i cenâbına takdim-i arz-ı hâl

Gördüm dil-i hazinimi zabt eylemek muhâl

Mersiyye söyledim yine mücrim Şeref-misâl

Ben hâk-i pây-ı Âl-i abâ'ya bilâ-riyâ

Bin canım olsa cümlesini eylerim fedâ

(Müseddes-11/10)

¹⁶¹ Arslan, "Şeref Hanım", 550.

¹⁶² Arslan, *Şeref Hanım Divanı*, 98.

Mehmed Zihni Efendi, *Meşâhîru'n-Nisâ'* da; “Gerçekten *Divan*’ının süsü denecek derecede güzel mersiyeleri vardır.”¹⁶³ der. Şeref Hanım’ın *Divan*’ında daha önceki divanlarda pek rastlamadığımız 3 adet ninni yer almaktadır.¹⁶⁴ “Klasik Türk şiirinin erkek egemen söylemi kadın şairleri, sevgisini, şefkatini, umutlarını ve acılarını ifade etmekten alıkoymuş, geleneğin belirlediği formlar, klişeler, imajlar ve metaforlar şiirdeki kadın söylemini gölgelemiştir. Bu bağlamda Şeref Hanım’ın dâhil olduğu edebî gelenek çerçevesinde klasik edebiyatımızın nazım şekilleri ve klişelerini kullanarak vücuda getirdiği ninni türündeki şiirler Osmanlı şiir geleneği dâhilindeki kadın kimliği ve söylemine dair vesikalar olarak değerlendirilmelidir.”¹⁶⁵

Şeref Hanım’ın tek nüshası bilinen *Divan*’ı basılmıştır.¹⁶⁶ *Divan*’ında yirmi bir farklı nazım şekliyle yazılmış toplam 4803 beyit tutarında 677 şiir yer almaktadır. Eser Mehmet Arslan tarafından yayınlanmıştır. Çalışmada tenkitli divan metni yanında, Şeref Hanım’ın hayatı ve şiirleri incelenmiş, edebî yönü üzerine geniş bir değerlendirme yapılmıştır. *Divan*’daki nazım şekillerinin ayrı ayrı sayıları sırasıyla şöyledir: “Kaside: 23 adet, Tarih: 122 adet, Murabba: 8 adet, Muhammes: 8 adet, Tahmis: 17 adet, Müseddes: 15 adet, Tesdis: 10 adet, Müsemmen: 1 adet, Terkîb-i Bend: 4 adet, Tercî-i Bend: 1 adet, Gazel: 255 adet, Müstezâd: 2 adet, Şarkı: 42 adet, Mesnevî: 5 adet, Lugaz: 4 adet, Kıta-i Kebîre: 8 adet, Kıta: 108 adet, Rubâî: 4 adet, Beyit: 18 adet, Matla: 20 adet, Nazım Şekli Belli Olmayan Manzûme: 2 adet.”

1.5. ÂDİLE SULTAN’IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ ve DİVANI

Âdile sultan II. Mahmud’un (ö. 1255/1839) kızıdır.¹⁶⁷ 1826 yılında Topkapı Sarayı’nda doğmuştur. Annesi Zernigar Hanım’ı çok küçük yaşta kaybettiğinden, onu Nevfidan Kadın büyütüştür. Abdülmecid (ö. 1278/1861) ve Abdülaziz (ö. 1293/1876) kardeşleridir. Diğer kardeşlerinin bir kısmını küçük yaşta, bir kısmını genç yaşta kaybeden Âdile Sultan bunlardan bazıları ile ilgili duyularını *Divan*’ında dile getirmiştir.¹⁶⁸

Babası II. Mahmud’un güzel sanatlara karşı olan eğilimi dikkate değerdir. Amcası

¹⁶³ Mehmed Zihni, I/332.

¹⁶⁴ Arslan, *Şeref Hanım Divanı*, 92.

¹⁶⁵ Gülçin Tanrıbuyurdu, “Klâsik Türk Şiirinde Kadın Söyleminin İzinde: Şeref Hanım Dîvânı’nda Ninniler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 2015, 114.

¹⁶⁶ Arslan, “Şeref Hanım”, 550.

¹⁶⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, II/40; Uraz, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, 68.

¹⁶⁸ Nail Bayraktar, “Adile Sultan” [Bildiri], 13. Sanat Tarihi Araştırmaları Semineri, (Mayıs 1994), İstanbul, 6.

III. Selim'den (ö. 1223/1808) musiki dersi almıştır. Tambur ve ney çalan, besteler yapan II. Mahmud'un bugün bile söylenmekte olan yirmi kadar şarkısı vardır. Resme meraklı olan padişah aynı zamanda usta bir hattattır. Adlî mahlası ile şiirler yazan padişah¹⁶⁹ kendi mahlasına telmihen kızına Âdile ismini vermiştir.¹⁷⁰

II. Mahmud çocuklarının eğitimine önem veren bir padişaktır. Âdile Sultan, sarayda özel hocalardan din, edebiyat, musiki, Arapça, Farsça ve hat dersleri almış, bu öğrenim onun edebiyata, şiire meyletmesini sağlamıştır. Kızını gelinlik çağına geldiğinde, mabeyincisi Mehmed Ali Paşa (ö. 1285/1868) ile evlendirmek isteyen II. Mahmud, 1939 yılında vefat edince onun bu isteğini yeni padişah Abdülmecid yerine getirmiş ve Âdile Sultanı, o zaman Tophane Müşirliğine yükselen Paşa ile evlendirmiştir. Haydar Paşa çayırında sur-i hümayun tarzında yapılan düğünde Abdülmecid, vezirler, yabancı elçiler ve kalabalık bir davetli hazır bulunmuştur.¹⁷¹ Âdile Sultan'ın düğün töreni, XIX. yüzyılda Osmanlı sarayında yaşanan en ilgi çekici hadiselerden biri olarak tarihe geçmiştir. Bugün Fındıklı'da Mimar Sinan Üniversitesi'nin bulunduğu yerdeki Neşetabad Sarayı, evlendikten sonra Âdile Sultan'a tahsis edilmiştir.¹⁷² Mehmet Ali Paşa bazı rütbelerden sonra, Refik, Tophane Müşiri, altı defa Kaptan-ı Derya ve sonra Sadrazam olmuştur. Bir ara Kastamonu'ya sürgüne gönderilmişse de Âdile Sultan'ın aracılığı ile affedilmiştir.¹⁷³

Kocası Mehmet Ali Paşa'yı derin bir aşkla seven Âdile Sultan, 24 sene beraber yaşadktan sonra onu, 27 Temmuz 1868'de kaybetmiş ve arkasından çok gözyaşı dökmüştür.¹⁷⁴ Ölen kocasına karşı duyduğu sevgiyi ve üzüntüyü bir beyitte şöyle dile getirmiştir:

Bir özü dogru sözü doğru muhibb-i Devlet

Öyle bir yâr için Âdile aglar elbet

(A.S. Mersiye-1/20)

¹⁶⁹ Elif Naci, "Türk Sarayında Müstesna Bir Prenses Âdile Sultan" *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 (10), İstanbul 1965, 27.

¹⁷⁰ Nihat Azamat, "Adile Sultan", *DİA*, İstanbul 1988, I/383.

¹⁷¹ Bayraktar, 6.

¹⁷² Azamat, 383.

¹⁷³ Hikmet Özdemir, *Âdile Sultan Dîvânı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, 35.

¹⁷⁴ Naci, 32.

Mehmed Ali Paşa ile olan bu evlilikten Sıdıka, Aliye, İsmail ve Hayriye adında çocukları olmuşsa da ilk üç çocuk çok yaşamamış, Hayriye Hanım bunların en uzun ömürlüsü olmuştur. Âdile Sultan, kocasının ölümünden bir yıl sonra da hayatta kalan tek kızını kaybetmiştir. Hayriye Hanım 1869 yılında henüz dört yıllık gelin iken, ince hastalığa yakalanarak vefat etmiştir.¹⁷⁵ Âdile Sultan onun için yazdığı mersiye'nin bir beytinde şöyle der:

Bülbül-i rûh-ı latîfi uçdı bâg-ı cennete

Mâder ile zevcini yandırdı nâr-ı firkate

(A.S. İftirâknâme-12)

Eşini ve kızını kaybettikten sonra tasavvufa yönelen¹⁷⁶ Âdile Sultan Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden Bala Tekkesi Şeyhi Ali Efendi'ye (ö. 1294/1877) intisap etmiştir.¹⁷⁷ Vaktini ibadet ve ihtiyaç sahiplerine yardım ile geçirmiş,¹⁷⁸ sahip olduğu ekonomik gücü, kurduğu vakıflar sayesinde toplumun hizmetine sunmuştur. Saray ve köşklerini her tabakadan insana, özellikle kadınlara açarak onların görgü ve bilgilerinin artmasını sağlamıştır. Ziyaretine gelenlerin dertlerini dinleyip, onların problemlerine çözümler üreten Âdile Sultan'ın çabaları halk tarafından büyük bir ilgi ile izlenmiş ve çevresinde geniş bir sevgi halkası meydana gelmiştir.¹⁷⁹ Leylâ Saz Hanım (ö. 1355/1936), onun için şöyle der: “Âdile Sultan efendi, dindar, hayırhah, fikraperver, nazik, beşuş idi. Sonraları zevcinin ve sevgili kerimesinin kaybı ile ye's ve fütura düşmüş, dünyanın hiçbir şeyini görmez olmuştu. Misafîrlerine, bendegânına karşı nüvaziş ve iltifatına devam etmekle beraber, ibadet, hayır ve hasenattan başka bir şeyle meşgul olmak istemiyordu. Tamire muhtaç olan fukara mektepleri, evlerini tamir ettirir, çocuklarını mektebe başlattırır, gelinlik kızlarına çeyiz yaptırır, hastalarına baktırır, kurumuş çeşmelere su getirir, fukara evlere, susuz yollara kıyu kazdırır, hasılı ihtiyaç sahiplerinin imdadına yetişirdi...”¹⁸⁰

Âdile Sultan eğitim hizmetlerine çok önem vermiştir. Hem hayatında inşa ettirdiği kurumlar hem de ölümünden arta kalan mülkünün eğitim kurumları olarak devam

¹⁷⁵ Bayraktar, 7.

¹⁷⁶ Bayraktar, 7.

¹⁷⁷ Azamat, 383.

¹⁷⁸ Bayraktar, 7.

¹⁷⁹ Can Alpgüvenç, *Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010, 196.

¹⁸⁰ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1980, 137.

etmesi, Âdile Sultan'ı bir eğitim gönüllüsü yapmıştır.¹⁸¹ Âdile Sultan, Türk kültürü ve dilinin yayılmasına da hizmet etmiştir. Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanûnî Sultan Süleyman'ın (ö. 974/1566) *Divan*'ını ilk bastıran Âdile Sultan olmuştur. Bu *Divan* 1890 yılında 236 sayfa olarak Matbaa-i Osmaniye'de bastırılmıştır.¹⁸²

Âdile Sultan'ın vakfettiği mal ve mülkü, bunların kimler tarafından ve nasıl kullanılacağını bildiren vakfiyeler, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde Türkçe yazmalar bölümünde 4993 numara ile kayıtlıdır. Âdile Sultan'ın hayırseverliği kendisi hayatta iken de takdir edilmiş, 1879 yılında II. Abdülhamid tarafından kendisine Şefkat nişanı beratı verilmiştir.¹⁸³ Zamanının “Râbîa-i Adeviyye”si¹⁸⁴ olarak görülen¹⁸⁵ Âdile Sultan için “*Salih Müslüman kadınlarından cömertliği ile tanınmış bir sultandır.*”¹⁸⁶ ifadesine yer verilir.

Âdile Sultan, II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad (ö. 1322/1904) ve II. Abdülhamid (ö. 1336/1918) devirlerini yaşayarak, o dönemlerin pek çok hadisesine şahit olmuştur. Otoriter bir kişi olan Âdile Sultan, kardeşleri padişahlara uyarıda bulunmaktan çekinmemiş, hanedan meseleleriyle de yakından ilgilenmiştir. Abdülaziz'e “*Unutma ki, erkek olsaydım, şimdi padişah bendim.*” dediği bilinir.¹⁸⁷ Âdile Sultan'a gerek ağabeyi Sultan Abdülmecid, gerekse dört yaş küçük kardeşi Sultan Abdülaziz pek sevgi ve hürmet göstermiştir. Bir istediğini iki etmemiş, ömürleri boyunca onun bütün arzu ve karpislerine tahammül ve muvafakat göstermişlerdir.¹⁸⁸ II. Abdülhamid'in de onu, Yıldız Sarayı'na geldiğinde her zaman saygıyla karşıladığı, tiryakisi olduğu nargilesini ve kahvesini kendi eliyle önüne koyduğu söylenir.¹⁸⁹

Âdile Sultan'ı ömrünün sonlarında gören Ayşe Osmanoğlu, onu şöyle anlatır: “*Yüzünün eskiden pek güzel olduğu belliydi. Narin, orta boylu, mavi elâ gözlü, nuranî asaletini gösteren hâl, hareket ve terbiyeye mâlik bir Sultandı.*”¹⁹⁰ Banarlı'nın ifadesiyle Osmanlı-Türk terbiyesinin icabı olan her güzel hareketiyle geniş bir sevgi

¹⁸¹ Tunca Özgişi, “Osmanlı'da Bir Kadın Eğitim Gönüllüsü: Adile Sultan”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (26), 2013, 468.

¹⁸² Özdemir, 103.

¹⁸³ Özgişi, 465.

¹⁸⁴ Basra'nın meşhur sufi ve veliyesi. (ö. 185/801 [?])

¹⁸⁵ Bayraktar, 7.

¹⁸⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, II/40.

¹⁸⁷ Bayraktar, 6.

¹⁸⁸ Naci, 31.

¹⁸⁹ Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selçuk Yayınları, İstanbul 2008, 100.

¹⁹⁰ Osmanoğlu, 100.

toplayan, yalnız saray çevresinde değil halk arasında da saygı uyandırmış bir şahsiyet olan Âdile Sultan, yetmiş beş yıl süren hayatında acı, tatlı çok güngörmüş büyük bir Türk kadınıdır. 1899 başındaki vefatı büyük teessür uyandırmış, cenazesi saray ve halk tarafından takip edilerek Eyüp'teki türbeye gömülmüştür.¹⁹¹

Âdile Sultan, Osmanlı hanedanı içinde yetişen ve *Divan*'ı olan tek kadın şairdir.¹⁹² Duygu ve düşünce âleminde Nakşibendi tarikatına mensup olmaktan doğan bir tasavvuf terbiyesi vardır.¹⁹³ Âdile Sultan'ın şiirlerinin büyük bir bölümü dinî-tasavvufî bir mahiyet taşır. Münacât, naat, mersiye, Ehl-i beyt ve ashap ile tarikat kurucularının medhiyelerinden meydana gelen bu şiirlerin yanı sıra, babası, kocası, kızı ve kardeşleri için yazdığı manzumeler de *Divan*'ında geniş bir yer tutmaktadır.¹⁹⁴ Âdile Sultan'ın şiirleri aynı zamanda Osmanlı ailesinin tarihine ışık tutan vesikalar niteliğindedir.¹⁹⁵ Kendisinden önce vefat eden hanedan mensupları için yazdığı *Tahassürnâme* ve *İftiraknâme* gibi manzumelerde yer yer güzel parçalar bulunmasına rağmen Fitnat Hanım ve Leylâ Hanım gibi diğer Osmanlı kadın şairleriyle karşılaştırılacak olursa, pek başarılı bir şair olduğu söylenemez. Şiirinde kafiye hataları ve vezin yanlışlıkları da göze çarpmaktadır.¹⁹⁶ Daha çok Fuzûlî ve Şeyh Gâlib etkisinde gazel ve mesnevî türü şiirler yazan Âdile Sultan'ın büyük ölçüde özendiği Yunus Emre (ö. 720/1320 [?]) tarzıyla hece vezinli ilahileri de çoktur.¹⁹⁷ Âdile Sultan'ın *Divan*'ı, edisyon kritik tarzında Hikmet Özdemir tarafından incelenmiş ve yayınlanmıştır.

---

¹⁹¹ Banarlı, II/842.

¹⁹² Özdemir, 1.

¹⁹³ Banarlı, II/842.

¹⁹⁴ Azamat, 383.

¹⁹⁵ Mustafa İsen-Ali Fuat Bilkan-Tuba Işın Durmuş, *Sultanların Şiirleri Şiirin Sultanları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, 20.

¹⁹⁶ Azamat, 383.

¹⁹⁷ Sadettin Kaplan, *Sultanların Şiirleri Şiirin Sultanları*, Saka Yayınları, İstanbul 2005, 139.

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN DIVAN ŞAİRLERİNDE ÇİÇEKLER

2.1. GÜL

Gül, kışın yapraklarını döken, dikenli, beyaz, sarı, pembe ve kırmızı çiçekli, çalı görünüşünde bir bitkidir.¹⁹⁸ Gülgiller (*Rosaceae*) familyasının Rosa cinsinden olan güllerin, doğada kendiliğinden yetişen 100 kadar türü vardır. Kuzey Yarım Küre'nin hemen her yanında bulunan bu türlerden çoğunun anayurdu Asya'dır. Renk renk büyüklü küçüklü, yalın ya da katmerli çiçekler açan görkemli bahçe gülleri de uzun melezleme çalışmalarıyla bu yaban güllerinden türetilmiştir. Anadolu'da doğal olarak yetişen 25 kadar türden en yaygını, bütün Avrupa'da da orman ve yol kenarlarında dikenli çitler oluşturan yabani gül ya da yaban gülüdür.¹⁹⁹ Yabani gülün Orta Asya'da çok eskiden bilindiği anlaşılmaktadır.

Bahçe gülüne dair en eski bilgi Bâbil bahçeleri üzerine Herodotes tarafından verilmiştir. Eski Yunan edebiyatında da gülden bahsedilmiştir. Bütün bu bilgilerden gülün Doğu'dan, Orta Doğu, Anadolu ve Yunan adaları yolu ile Batı'ya geçmiş bir çiçek olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

Hint efsanelerinde gül dinî ve kozmogonik bir mana taşır. Eski Suriye ve Mısır'da gül üzerine efsaneler bulunmaktadır. Gülün Aphrodite'in doğuşu sırasında vücudundan akan köpüklerden oluştuğu, Dionysos'un çiçeği sayıldığı bu alandaki diğer efsanelerdir. Roma döneminde aşk ve neşe çiçeği sayılan gül, geniş çaplı ziyafetlerde vazgeçilmez bir çiçek olarak dikkati çeker. Hristiyanlığın ilk çağlarında Hz. İsa'nın sembolüdür. Hz. Meryem'e de "Dikensiz Gül" denmiştir.²⁰⁰ Asırlardır üzerine yüklenen bu anlamların, efsane ve inançların da gülün yaygın bir biçimde kullanımında etkisi olduğu muhakkaktır.

Gül, Pehlevîce "gûl", Arapça "verd" kelimesinin karşılığı olup, Farsça'da gül (gul), genel olarak çiçeğe verilen bir isimdir. Farsça sözlüklerde açmış çiçek olarak dikkati çeker. İzâfetsiz kullanıldığında bir ağaç ismi olarak zikredilir ve özellikle kırmızı gül kastedilir. İzâfetli olduğunda ise maksat, çeşitli renklerdeki farklı

¹⁹⁸ Turhan Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, 123.

¹⁹⁹ "Gül", *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VII/251, 252.

²⁰⁰ "Gül", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III/383.

çiçeklerdir.²⁰¹ Çiçeğin hangi nevi bildirilmek istenirse onun evveline gül kelimesi tamlayan olarak getirilir.²⁰² Gül-i idrîsî: ortanca, gül-i atlas: şebboy, gül-i behmen: kardelen, gül-i dâvudî: papatya, gül-i gendum: peygamber çiçeği, gül-i mînâ: mine çiçeği, gül-i vahşî: yaban gülü gibi.²⁰³ Türk edebiyatında da “gül-i bâdâm” (bâdem çiçeği), “gül-i yâsemen” (yasemin çiçeği) gibi ifadelerde aynı manada kullanılmıştır.²⁰⁴

Osmanlı'nın zevki özellikle XVII. yüzyıldan itibaren gülün yanına zaman zaman laleyi ve kısmen karanfili koyma eğilimi göstermiştir. Ancak bizde güzelliğin tahtında oturan çiçek her zaman gül olmuştur. Halkın yaşayışında, sanatın her çeşidinde, dinî literatürde, tasavvuf ekollerinde gülün çok zengin ve farklı açılımları olmuş, bu açılımlar yüzyıllar ötesinden bugüne korunarak, kimi zaman da değişerek gelmiştir.²⁰⁵

*“Bu çiçek etrafında, bir milletin duyuş, düşünüş ve değer yargularıyla bütünüyle benimsenen, bunlarla yoğrularak millileştirilen, medeniyetimizin meydana getirdiği fikir ve sanat verimleriyle de pekişerek köklü bir yer edinen devasa bir “gül kültürü” oluşmuştur.”*²⁰⁶ Çiçekler ve güller sadece evleri bahçeleri süsleyen unsurlar değil, hayatın her anına damgasını vuran güzellik ve zarafet sembolleri olmuştur. Mermer, ağaç, taş işleme ve oymalarında, kadınların yaptığı dantel, oya, tığ, mekik gibi el işlemlerinde, elbise ve kumaşlarda, hat, tezhip, ebru ve kitap süslemelerinde, Ramazan mahyalarında, mezar taşlarında, halılarda, kilimlerde, şarkılarda, türkülerde, şiirlerde, insan isimlerinde, kitap isimlerinde, deyimlerde hatta ağır top ve tüfek gibi silahların süslemesinde dahi güllere ve diğer çiçeklere rastlamak mümkündür.²⁰⁷

Gül hemen hemen her devirde Türk süsleme ve minyatür sanatının vazgeçilmez çiçeği olmuş²⁰⁸ Osmanlı bezeme sanatının her dalında, tekniğin gerektirdiği stilizasyon

²⁰¹ Alî Ekber Dihhudâ, *Luğatnâme-yi Dihhudâ I-L*, Tahran 1346, XXII/341.

²⁰² Ziya Şükün, *Ferhengi Ziya I-III*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1984, III/1685.

²⁰³ Hilâl Kalkandelen, “Nevâî Bahçesinde Güller, Goncalar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (29), 2008, 104.

²⁰⁴ Cemal Kurnaz, “Gül”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV/222.

²⁰⁵ M. Fatih Andı, “Modern Türk Şiirinde Gül İmajı”, Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010, 3.

²⁰⁶ Abdulmecit İslamoğlu, “Gül Kültürü ve Cevat Rüştü”, Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010, 252.

²⁰⁷ Gürkan Ceylan, *Osmanlı'dan Günümüze Dört Gözde Çiçek: Güller, Karanfller, Lâleler ve Sümbüller*, Flora Yayınları, İstanbul 1999, 23.

²⁰⁸ Habibe Şimşek, “Türk Minyatürlerinde Gül”, Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010, 78.

ve sadeleştirmelere rağmen ana hatlarını ve kişiliğini kaybetmeden kullanılmıştır.²⁰⁹ Tavan göbekleriyle taş oymacılığında, çini, seramik, duvar resimleri ve kumaşlarda, kitap cilt ve tezhiplerinde, mezar taşlarında stilize edilmiş güller önemli bir yer tutmuştur.²¹⁰

Gül motifi, kumaşlarda bitkisel bezeme unsuru olarak XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha ön plana çıkmıştır. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Türk rokoko üslubundaki desenlerde en başta gelen çiçek motifi olmuştur.²¹¹

Toplumumuzda, yeni doğan çocuğa isim bulma ve isim verme geniş ve önemli bir kültür unsurumuzdur.²¹² İslâmî kaynaklarda yeni doğan çocuklara yapılması gereken usuller ifade edilirken de isim verme konusu zikredilmektedir. Hz. Peygamber (a.s.) Ebû Dâvud'un rivayet ettiği bir hadiste; "Sizler kıyamet günü kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağrılırsınız. Bunun için isimlerinizi güzel koyunuz."²¹³ buyurmaktadır ve bunun yanı sıra çocukların ebeveynleri üzerindeki hakları arasında da kendilerine güzel bir isim verilmesi zikredilmektedir.²¹⁴ Anadolu çocuklarına isim seçerken gül ve gülden türetilen kelimeler kullanmıştır. Bunda gülün Anadolu insanı zihnindeki büyük yeri etkili olmuştur. Bu isimlendirmeden maksat "Asr-ı saadet"e telmih yapmaktır.²¹⁵

El yazması Kur'ân-ı Kerîmlerde sayfaların kenarına ve lazım gelen yerlere tezhiplerle gül şeklinde bezemeler yapılır.²¹⁶ Bunlara, yerine göre "hizip gülü, secde gülü, cüz gülü, aşir gülü" gibi isimler verilir.²¹⁷ Bu durum kutsal kitabımızı süslerken de tercihimizi yine gülden yana kullandığımızın göstergesidir.²¹⁸

²⁰⁹ Yıldız Demiriz, *Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1986, 36.

²¹⁰ Kurnaz, "Gül", XIV/222.

²¹¹ H. Feriha Akpınarlı-Zeynep Balkanal, "16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1 (Balkan Özel Sayısı-I), 2012, 195.

²¹² Mustafa Parlak, "Gülün Kültürümüzdeki Çağrışımları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (9), 2000, 107. Çocuklara isim verme hususunda geniş bilgi için bkz. Hilal Kalkandelen, *Tarih ve Kültürümüzde Farsça Kişi Adları ve Anlamları*, Zafer Ofset, Erzurum 2011.

²¹³ Ebû Dâvud, Edeb: 61.

²¹⁴ Mehmet Akkuş, "İsimlerimizde Gülün Rengi Ve Kokusu", Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010, 57.

²¹⁵ Parlak, 108.

²¹⁶ İslamoğlu, 251.

²¹⁷ Celal Esad Arseven, "Gül", *Sanat Ansiklopedisi* (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, II/664.

²¹⁸ İslamoğlu, 251.

Türk milleti, karşılaştığı her türlü güzellikten faydalanmakta mahirdir ve gül ile ilgili birçok atasözü de üretmiştir.²¹⁹

Dikensiz gül olmaz.

Gülü seven dikenine katlanır.

Gül, budağında örtüsüzdür.

Gül, bülbülden ziyade insan elinden çeker.

Gül bülbülsüz yaraşmaz.

Gül çengelsiz, yâr engelsiz olmaz.

Gül, goncayken koklanır.

Gül güdük amma, kokusu güzel; selvi büyük (uzun) amma, yapısı güzel.

Gül kokusu elden ele, er kokusu ilden ile.

Gül yağıyla yağladığını ısırganla dağlama.

Güle dikeninden zarar gelmez.

Gülü tarife ne hacet, ne çiçektir biliriz.

Gülü yâd ettikçe bülbülün feryadı artar.

Gülün dibinde gül biter.

Gülün güldüğüne bakma, dikenine işmar çeker.

Gülün kadrini, bülbül bilir.

Gülün yerinde diken, dikenin yerinde gül bitmez.

*Gülüne bak, goncasını al.*²²⁰

Gül, Türkçe deyimlerde atasözlerine nispeten daha az yer almıştır. Onlar da daha çok gülün güzel bir çiçek olmasından esinlenerek türemiş sözlerdir.²²¹

²¹⁹ Muhammet Kuzubaş, “Fuzuli’nin Gül Bahçesinde Bir Gezinti”, *Türk Kültürü Dergisi*, 2002, 550.

²²⁰ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998, I/295; Nurettin Albayrak, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009, 486-488.

²²¹ Ali Yılmaz, “Türk Atasözleri, Deyimleri ve Manilerde Gül”, Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010, 144.

Güllük gülistanlık

Gül gibi bakmak

Gül gibi geçinmek/yaşamak

Gül üstüne gül koklamamak

*Güllâbicilik etmek*²²²

Gül, anonim olarak halk arasında söylenegelen manilerde de çok yer bulmuş, aynen atasözlerinde olduğu gibi çeşitli yönleri göz önünde bulundurularak kullanılmıştır.²²³

Gül dikene

Sarı gülün dikenini

Sarılmış gül dikene

Dibindedir kökeni

Ben senden ayrılmazım

Anlarsa yâri anlar

Meğer ömrüm dikene

Gizli gönül çekenini

Rengi, kokusu, dikenini, baharda açması gibi özellikleriyle yer aldığı bazı bilmeceler ise şu şekildedir:

Yeşil taht üstüne oturmuş bir peri/al yakuttan lebleri/yar ile ülfet ederken/rakip vurdu hançeri.

Bakması güzel alması üzer.

Nazeninim naz gösterir/nazıma niyaz gösterir/hâk-i pâyine yüz sürse tığ ile teber gösterir.

*Baharı haber verir, bülbüle neşe verir, her renk entari giyer, bahçelere şan verir.*²²⁴

Şiir temaları içinde önemli bir yere sahip olan gül, çok farklı anlatımlarla şiir ve musiki sanatımıza ayrı bir zenginlik ve ahenk kazandırmıştır. Türk musikisine konu olan güftelerin önemli bir bölümünü de gül konulu şiirler oluşturmaktadır.²²⁵

²²² Aksoy, II/825; İsmail Parlatır, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*, Yargı Yayınevi, Ankara 2008, II/423-424.

²²³ Yılmaz, 146.

²²⁴ İlhan Başgöz, *Türk Bilmeceleri I-II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, I/238-241.

²²⁵ Erdoğan Ateş-Melek K. Dikmen, "Şarkılarda Gül", Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010, 83.

Estetik görünümüyle ve eşsiz kokusuyla, manevi hazları yüksek seviyeye çıkarma suretiyle insanları sonsuz şifâyâb kılması, sözlü ve yazılı anlatımda ifadeyi daha etkili ve güçlü bir hâle getirme gibi hususiyetleri dışında, insanın maddi hastalıklarına deva olabilecek şifâî özellikleri de vardır.²²⁶

Tıp ilmini ve tedavi sanatını İslâm Medeniyeti'nden almış olan Osmanlı hekimleri yazdıkları tıp kitaplarının çoğunda gül ve gülden yapılan ilaçlardan bahsetmişlerdir.²²⁷ Tıp kitapları gülü başlı başına bir ilaç olarak değerlendirmiş; ağız yangısı, çıban, ishal, sindirim bozuklukları, bayılma, yüksek ateş ve çeşitli cilt hastalıkları için gülün iyi bir deva bitkisi olduğunu ileri sürülmüşlerdir. Bu türden rahatsızlıklara sahip kişilere çeşitli reçeteler sunmuşlardır. Tıbbi imkânların geliştiği, modern tedavi usullerinin hâkim olduğu günümüzdeki alternatif tıp kitapları da bu bilgileri teyit etmiş, gül ve onun türevi sayılan ürünlerin farklı rahatsızlıklar için kullanılabileceğini vurgulamışlardır.²²⁸ Gül, sadece suyuyla değil, gül-be-şeker adı verilen gülden yapılan tatlı ile hastaların güçlendirilmesinde ve güllâc da ruhi ve fizyolojik dengeyi sağlayıcı bir tatlı olarak kullanılmaktadır.²²⁹

Gül, yağının üretimiyle birlikte ticari bir ürün olarak dikkat çekmeye başlamıştır. Türkiye, özellikle Isparta ve Burdur illerimizde yoğunlaşmış olan gül yağı üretiminde dünyada ikinci sırayı alır.²³⁰ Türk mutfağına özel gül reçeli ve gül şurubu ayrıca parfümeri sanayiinde de gül suyu ve gül esansı eskiden beri bilinmektedir.²³¹ Gül suyu serpmek için altın, gümüş, bronz gibi madenlerden yapıldığı gibi, camdan, seramikten de yapılan gülâbdânlar ise biçim, renk ve desenleriyle ayrı bir güzelliği sergilemektedir.²³²

²²⁶ Kuzubaş, 550.

²²⁷ Ayten Altıntaş, "Osmanlı Tıbbında Gülle Tedavi", Kenan Haspolat-Mehmet Yanmış (Ed.), *Gül Şehri Sempozyumu*, Diyarbakır 2011, 21.

²²⁸ Ömer Özkan, "Bir Tedavi Bitkisi Olarak Gülün Divan Şiirindeki Görünümleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 2005, 32.

²²⁹ Bilal Kemikli, "Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 2007, 33.

²³⁰ "Gül", *Temel Britannica*, VII/253.

²³¹ Kurnaz, "Gül", XIV/222.

²³² İslamoğlu, 251.

Çiçeklerin doğal renklerinin kalıcı güzelliklerinden yararlanmasını da bilen halkımız, kök boya denilen tabii boya yapımında da gülü kullanmıştır. Örneğin yabani gül, paslı çivi ve şap ile kaynatılıp hiç solmayan koyu kırmızı bir renk elde edilmiştir.²³³

Aslında bir çeşit dikenli çalı olan gül; güzel kokusuyla, çeşitli renklerdeki muhteşem çiçekleriyle çağlardan beri insanları derinden etkilemiştir. Bütün kültürlerde her zaman çok özel ve seçkin bir yere sahip olmuştur. Hafız'dan Ronsard'a, Yunus'tan Tagore'a, Hayyam'dan Goethe'ye, Fuzûlî'den Rilke'ye kadar, bütün dünya şairlerinin üzerinde birleştiği çiçek güldür.²³⁴ Çiçeklerin sultanı olarak kabul edilen, “*şeh-i ezhâr, sultân-ı gül, hüsv-i gül, dâver-i ezhâr*”²³⁵ tamlamaları ile karşılık bulan gül; rengi, kokusu, şekli, ömrünün kısalığı, narin ve hassas oluşu bakımından çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Maddî-manevî, somut-soyut pek çok unsurla ilişkilendirilmiştir.

Divan edebiyatında en çok kırmızı gülden söz edilir. Zaman zaman beyaz gülden ve âşığın yüzünü hatırlatması bakımından sarı gülden de bahsedildiği görülür. Bunların dışında “gül-i sad-berk” (yüz yapraklı gül, katmerli bir çeşit iri gül), “gül-i ter” (taze, taravetli gül), “gül-i ra'na” (içi kırmızı, dışı sarı gül), “gül-i sûrî” (gül yağı çıkarılan Edirne gülü) ifadelerine de sıkça rastlanmaktadır.²³⁶

Gül, müstakil beyitlerde ele alındığı gibi “gül” redifli gazel ve kasideler de yazılmıştır. Ayrıca *Gül ü Bülbül*, *Gül ü Nevrûz*, *Gül ü Hüsv*, *Gül ü Sabâ*, *Gül ü Mül* gibi müstakil eserlere de konu olmuştur.²³⁷ Bunlar içinde Kara Fâzî'nin *Gül ü Bülbül*'ü, Necâtî ve Fuzûlî'nin *Gül Kasideleri* ünlüdür.²³⁸ Lâmi'î Çelebi, Hayâlî Bey, Basîrî, Nev'î, Sabir Parsa, Kütahyalı Rahimî,²³⁹ Va'dî,²⁴⁰ Memdûh, Sümbülzâde Vehbî'nin²⁴¹ gül redifli kasideleri ve Bâkî'nin gül redifli beş gazeli de klasik şiirimizde çiçeklerin sultanının gül olduğunun göstergesidir. Çalışmamıza konu ettiğimiz kadın şairlerimizden Mihrî Hâtun, Âdile Sultan ve Fıtnat Hanım'ın gül redifli gazelleri ve

²³³ Yardımcı, 23.

²³⁴ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*-, 92.

²³⁵ Kurnaz, “Gül”, XIV/220.

²³⁶ Kurnaz, “Gül”, XIV/220.

²³⁷ Kurnaz, “Gül”, XIV/221.

²³⁸ “Gül”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III/386.

²³⁹ Abdullmuttalip İpek, *Klasik Türk Şirinde Gül Redifli Kasideler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2008. Bkz. Kaside-3.

²⁴⁰ Mahmut Yücel, *Va'dî Divânı (Tenkitli Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2001.

²⁴¹ Demet Gür, *Çiçek İsimleriyle Rediflenmiş Kasideler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2003.

Mihrî Hâtun'un Sultan Ahmed övgüsünde yazılmış gül redifli bir kasidesi mevcuttur. Bu metinler çalışmamızda gül maddesinin sonunda verilmiştir.

Divan edebiyatının yanı sıra Türk halk edebiyatı ve tasavvuf edebiyatında da güle yer verilmiştir.²⁴²

Okunur dilde destânun

Açılır bâg u bostânun

Sen bakdugun gülistânun

Gülleri solmaz Allah 'um

Âşık Yunus²⁴³

Gül alırlar gül satarlar

Gülden terazi tutarlar

Gülü gül ile tartarlar

Çarşı pazarı güldür gül

Ümmî Sinan²⁴⁴

Tanzimat devrinden başlayarak günümüze kadar uzanan Batılılaşma ve değişme süreci şiirinde de önemli bir motif olarak varlığını devam ettiren gül, divan şiirindeki dünyevî veya tasavvufî sevgiliyi vatan ve millet motiflerine kaydıran Nâmık Kemal'in şiirlerinden “*Vaveylâ*”da dildeki bu yeni tasarrufun ilk örneklerindedir.²⁴⁵

Feminin rengi aksedüp tenine

*Yeni açmış güle misâl olmuş*²⁴⁶

Fikret'in “*Nâdim-i Hayât*” şiirinde gül hayata dair umutların, doyulamayan ve ulaşılamayan arzuların ifadesi olarak görülür.²⁴⁷

Yıllarca taharri der-i mesdûd-i necâtı,

Yıllarca metâible mesâible döğüşmek,

²⁴² Kurnaz, “Gül”, XIV/221.

²⁴³ Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye-Âşık Yunus'tan Seçmeler* (2. Basım), H Yayınları, İstanbul 2011, 443.

²⁴⁴ İskender Pala, *Gül Şiirleri* (3. Basım), Kapı Yayınları, İstanbul 2004, 39.

²⁴⁵ Kurnaz, “Gül”, XIV/221.

²⁴⁶ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Namık Kemal'in Şiirleri*, İnkilâb Kitabevi, İstanbul [t.y.], 270.

²⁴⁷ Melek Çetin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Gül İmgesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, 99.

*Gezmek bu dikenlikde girân-bâr-ı sefâlet,
Mesmûm, acı bir zehr ile mesmûm ... Nihâyet
Bir gül koparıp koklamadan toprağa düşmek!*²⁴⁸

Ahmet Haşim’de geleneksel yaklaşımdan bağımsız tamamen modern bir konsept içinde karşımıza çıkan gül, bazen “*gecenin dallarında açan kamer*” bazen “*cananın elinde tuttuğu yıldızlar*” dır.²⁴⁹

*Gecenin dallarında şimdi açan
Bu kamer,
Bu altın gül...*²⁵⁰

*Yıldızlar onun güldür elinde*²⁵¹

Yahya Kemal’de geleneksel söylemin içinden gelen bir bağlamda sık sık karşılaşılan gül, Hz. Peygamber için yazılmış bir naat olduğuna dair rivayetlerin dile getirildiği “*Söz Meydanı*” gazelinde sevgilinin (veyahut Hz. Peygamber’in) güzelliğinin sembolüdür.²⁵²

*Zamân o gül gibi gül görmemiş zamân olalı
Gülün güzelliği dillerde dâstân olalı*²⁵³

Modern Türk şiirinin “gül” şairlerinden önemli bir isim de Tanpınar’dır.²⁵⁴ Gül Tanpınar’ın şiirlerinde çok değişik ve çarpıcı imajlarla karşımıza çıkmaktadır. “*Tek bir baharın değişik gülleri, gül yangını, gül kasırgası, gül fırtınası, bugünün rüzgârında yıkanan mazi gülü, derin gül, zaman gülü, gül nağmesi, toprağın gecesine yaslanan gül, ufukta açan alevden güller*”²⁵⁵ ve daha birçok imaj, Tanpınar’ın âdeta gül etrafında örülmüş bir hayal dünyasına sahip olduğunu gösterir.²⁵⁶

²⁴⁸ Fahri Uzun, *Rübâb-ı Şikeste-Halûk’un Defteri ve Tevfik Fikret’in Diğer Eserleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1962, 388.

²⁴⁹ Andı, 7.

²⁵⁰ İnci Enginün-Zeynep Kerman, *Ahmet Haşim Bütün Şiirleri-Piyale/Göl Saatleri/Kitapları Dışındaki Şiirler-* (5.Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, 163.

²⁵¹ Enginün-Kerman, 93.

²⁵² Andı, 6.

²⁵³ Yahya Kemal Beyatlı, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul 1962, 37.

²⁵⁴ Çetin, 173.

²⁵⁵ İnci Enginün, *Ahmet Hamdi Tanpınar-Bütün Şiirleri-* (8. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, 33, 48, 52, 58, 59, 64, 65, 133, 105.

²⁵⁶ Beşir Ayvazoğlu, “Gül”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, XI/869.

Şiir kitaplarından birinin adı *Gül Muştusu* olan Sezai Karakoç'ta gül çok defa İslâm'ın "ba'sü ba'de'l-mevt" inin, dirilişin sembolüdür.²⁵⁷

Kıyamet demek gülün geri gelişi demek

*Gül peygamber muştusu peygamber sesi*²⁵⁸

İskender Pala'nın ifadesiyle; "Gül her iklimde yetişebilir ancak onun has bahçesi Türk klasik şiidir."²⁵⁹ Klasik edebiyatımıza tek başına hâkim olabilecek bir unsur aranırca bulunacak kavramlardan biri de mutlaka gül olacaktır.²⁶⁰ Klasik Türk şiiri ile ilgilenip de güle gönül bağlamamak imkânsız gibidir. Gül, orada artık bir medeniyetin adıdır, bir kültür pınarıdır. İnsan divanlar arasında dolaşıyorsa eğer, güle dair her an yeni bir güzellik keşfetmeye hazır olmalıdır.²⁶¹ Cevat Rüştü'nün ifadesiyle, "Şark kendi âsâr-ı edebiyesini mürekkeple değil, belki gül yağı ile yazmıştır."²⁶² Divan edebiyatımızda sayısız manzum ve teşbihe konu olan bu çiçek, insanımıza "Gülü târîfe ne hâcet ne çiçektir biliriz" dedirtecek kadar yakın olmuştur.²⁶³

2.1.1. Gül-İnsan

2.1.1.1. Gül-Sevgili

Klasik Türk edebiyatında gül, sevgili tipinin bütün özelliklerini taşır.²⁶⁴ Sevgili, divan şiirinin başkişisidir²⁶⁵ ve güzelliği itibariyle idealize edilmiş bir tiptir. Gül ise güzelliği ifade etmede farklı kültürlerin üzerinde birleştiği çičektir. Gözün görebileceği tüm güzelliklerin özeti çičekler ise, çičeklerin sultanı da güllerdir.²⁶⁶ Şairlerimiz de sevgilinin güzelliğini tamamlayan unsurları gül merkezli terkiplerle dile getirmişler; gönüllerin sultanı sevgiliyi, çičeklerin sultanı güle benzetmişlerdir.

Gülşene meyl itmezem gül gibi yârüm var iken

Bülbülü gûş itmezem âh ile zârüm var iken

(M.H. Gazel-129/1)

²⁵⁷ Kurnaz, "Gül", XIV/221.

²⁵⁸ Sezai Karakoç, *Şiirler II-Taha'nın Kitabı- Gül Muştusu-* (2. Baskı), Diriliş Yayınları, İstanbul 1974, 87.

²⁵⁹ İskender Pala, *Ah mine'l-Aşk* (13. Bası), Kapı Yayınları, İstanbul 2010, 111.

²⁶⁰ "Gül", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III/383.

²⁶¹ Pala, *Ah mine'l-Aşk*, 106.

²⁶² N. Hikmet Polat, *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine: Cevat Rüştü'den Bir Göldeste*, Kitabevi, İstanbul 2001, 134.

²⁶³ "Gül", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III/383.

²⁶⁴ Kurnaz, "Gül", XIV/220.

²⁶⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü* (22. Baskı), Kapı Yayınları, İstanbul 2012,401.

²⁶⁶ G. Ceylan, 23.

Gül, sevgiliye hitap için seçilen başlıca unsurdur. Leylâ Hanım da sevgiliye seslenirken ifadenin daha büyüğü, daha etkileyici olmasını temin etmek için gül ile sevgili arasında benzerlik kurmuştur.

Gönlümi almış iken ey gül-i ra'nâ evvel

Ne revâ çeşm-i füsûn-kârın ile aklımı çel

(L.H. Gazel-71/1)

Gül aşkın her çeşidinde sevgiliyi temsil eder.²⁶⁷ Divan şiirinde aşk tek taraflıdır. Onda seven ve aşkın ızdırabını çeken yalnız âşıktır.²⁶⁸ Âşık, ızdırabından gece sabaha kadar inler, feryat eder:

Gice tâ subha dek efgân iderim ey gül-i ter

Öyle zann eyleme kim itmeye feryâd zarar

Derd ü âhım benim eflâke çıkar şâm u seher

Çarha te'sîr iden ey meh sana itmez mi eser

Hazer it âh-ı dil-i sîne-i sûzândır bu

(L.H. Tahmis-6/4)

Âşık, taze gül gibi olan sevgilinin aşkıyla sabah-akşam şarap yerine ciğer kanını içer:

Mey yerine rûz u şeb ey verd-i ter

Nûş iderim aşk ile hûn-ı ciger

Yandıgımın aslı bu şâm u seher

Fikr-i hayâlin beni mecnûn ider

Âh mine'l-aşk ve hâlâtihi

Ahraka kalbî bi-harârâtihi

(L.H. Tesdis-1/2)

Sevgilinin aşkıyla can gözleri daima uyanıktır. Hüküm ve iradeyi elinde

²⁶⁷ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 92.

²⁶⁸ Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *DİA*, İstanbul 1994, IX/415.

bulunduran sevgili, âşık için daima bir sultan, efendi veya sahip sıfatındadır.²⁶⁹

Şeb-tâ-be-seher âh iderim ey gül-i ra'nâ

Can gözlerim aşkınla uyanıktır efendim

(L.H. Gazel-74/2)

Sevgiliyi anmakla bile âşığın zayıf vücudu titrer:

Seni andıkça ey gül-ter bu cism-i nâ-tüvân ditrer

Cemâlin eyleyüp ezber dehân âşık zebân âşık

(L.H. Gazel-62/2)

Sevgilinin özellikleri içinde acı ve ızdırap verici oluşu başta gelir. Sebepsiz yere âşığa cevr ü cefa eder.²⁷⁰ Asla âşığın perişan hâline merhamet etmez. Delici bakışları ile âşığın gönlünden geçer ve siyah kaşları ile âşığın gönlüne âdeta kılıç çeker:

Cürmüm ne idi söylemedin ey gül-i ra'nâ

Bezmi-gam-ı mihnetde bıraktın tek ü tenhâ

Rahm eylemedin hâl-i perîşânıma kat'â

Şol nâvek-i gamzen idi dilden geçen ammâ

Çekdi yine ebrû-yı siyeh sîneme şemşîr

(L.H. Tahmis-10/2)

Sevgili, âşığın duygularına karşı seyirci kalan, ilgisini ondan esirgeyen bir tutum içerisinde görünür.²⁷¹ Âşığın âh u feryadını duymazdan gelir:

Feryâdımı gördükçe benim ey gül-i ra'nâ

Gûş itmedin aslâ

Hâk-i rehine düşse nola âşık-ı şeydâ

Ey kâmeti bâlâ

(L.H. Müstezâd-2/1)

²⁶⁹ Akün, "Divan Edebiyatı", IX/415.

²⁷⁰ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 402.

²⁷¹ Akün, "Divan Edebiyatı", IX/415.

Sevgilinin en önemli özelliklerinden biri de nazlı oluşudur.²⁷² Gonca halinden açılıp gül oluncaya kadar geçirdiği süre gülün nazlanması olarak vasıflandırılır. Bu yönüyle de âşıklarından yüz çeviren sevgilinin timsalidir.

Yine kaçdı o şûh-ı verd-i nâzım mübtelâlardan

Usandı gâlibâ şebtâ-seher âh u nevâlardan

(L.H. Gazel-90/1)

Aşkta alışılan da sevgilinin naz, âşığın ise niyaz etmesidir. Nazlı gül, sitemine devam ettikçe âşık feryad u figanı âdet edinecektir:

Ol gül-bün-i nâzın sitemi böyle kalursa

Feryâd u figân âşık mu 'tâd olacaktır

(Ş.H. Gazel-38/4)

Bütün bu hâller sevgilinin kendine has sıfatları olup yadırganmaz, ayıplanmaz. Çünkü o, gönül mülkünün sultanıdır.²⁷³ Aşkta en korkulan durum ise sevgilinin eziyet ve cefadan vazgeçmesidir. Bu onun âşıktan yüz çevirmesi ve artık her şeyin, her ümidin bitmesi demektir.²⁷⁴ Gerçek âşık ise sevgiliden şikâyetçi olmaz. Divan şiiri, çektiği ızdıraplara rağmen bunları isyan etmeden kabullenen ve bir lütuf gibi karşılayan, aşkın yüksek bir ruh ve tevekkül terbiyesine erişmiş bir âşık imajını aksettirir.²⁷⁵ Kısaca o, derd ü bela, cevr ü cefanın yegâne temsilcisidir. Âşık için taze gül gibi olan sevgilinin cevri vefa, derdi ise derde devadır:

Bana cevr eyle hemân cevrin ise ayn-ı vefâ

Bunu bil ey gül-i ter derdin olur derde devâ

Bezme teşrifin ile gülşene vir feyz-i sabâ

Biz de sâyende senin eyleyelim zevk u safâ

Zülfün-âsâ dil-i uşşâkı perîşân eyle

(L.H. Muhammes-5/3)

²⁷² Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2012, 193.

²⁷³ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 402.

²⁷⁴ Akün, "Divan Edebiyatı", IX/415.

²⁷⁵ Akün, "Divan Edebiyatı", IX/413.

Âşığın amacı sevgilinin yolunda canını feda etmektir. Aşkından dert ve sıkıntı çekse de sabreder. Bu gamdan şikâyet etmez. Sonunda helâk olsa da bundan memnundur:

*Ne gûnâ derd ü mihnetler çeker de sabr ider Leylâ
 Seninçün çekdiği gamdan şikâyet eylemez aslâ
 Yolunda cân fedâlıktır murâdı ey gül-i ra'nâ
 Yine memnûnum aşkınla helâk olsam da sultânım*

(L.H. Şarkı-12/4)

Karşılık görmeyen aşkında sevgilinin uzaktan yüzünü göstermesi, kendisine sadece bakışını çevirmesi bile âşık için bir lütuf yerine geçer.²⁷⁶

*Eger teşrîf iderse verd-i handânım bu gülzâra
 Tarâvet bahş iderse çeşm-i fettânım bu gülzâra
 Şeref virsün dem-â-dem âh u efgânım bu gülzâra
 Yeter sît ü sadâ-yı cân-ı nâlânım bu gülzâra
 Çemen bülbülleri şimden girü hâmûş u lâl olsun*

(L.H. Tahmis-5/3)

Sevgili-gül ilgisinin kurulduğu beyitlerde sevgili için daha çok “gül-i ra'nâ” ve “gül-i ter” terkiplerinin kullanıldığı görülmektedir.

2.1.1.2. Gül-Âşık

Şeref Hanım bülbülün inlemeleriyle aşkını, âşıklığını aşikâr ettiğini, gülün başındaki sevdanın ise bilinmediğini söylediği beytinde gülü de bir âşık olarak kabul ederek divan şiirinde az karşılaşılan gül-âşık ilişkisine yer vermiştir.

*Bilindi derd-i dili bülbülün figânından
 Gülün başındaki sevdâ bilinmedi gitdi*

(Ş.H. Gazel-237/4)

²⁷⁶ Akün, “Divan Edebiyatı”, IX/415.

2.1.1.3. Gül-Dinî-Tasavvufî Şahıslar

2.1.1.3.1. Gül-Hz. Muhammed

Türk-İslâm şiir geleneği içerisinde “gül” imgesi müstesna bir yere sahiptir. Estetiği ifade eden yönünün yanı sıra İslâm geleneğinin en önemli kavramlarını simgelemesi ona ayrı bir hususiyet kazandırmıştır.²⁷⁷ Çiçeklerin şâhı olan gül, edebiyatımızda ve kültürümüzde peygamberlik bağının gülü, sultân-ı enbiyâ Hz. Muhammed’in remzidir. Naatlarda sıkça ele alınan bu motif; “müminler gülü, gül-i ra’nâ, gül-i ter, gül-i zîbâ, gül-i bî-hâr, gül-i hoş-bûy-ı gülşen-i risâlet, gül-i gülzâr-ı tarâvet, gül-i gülzâr-ı risâlet, gülbün-i ma’rifet, gülbün-i bâğ-ı risâlet, gül-i nev-reste-i harem, gül-i maksûd, gül-i destâr-ı murâd, verd-i gülistân-ı kuds gibi terkiplerle ifâde edilir.²⁷⁸

“Gülün Peygamber Efendimizi temsil ettiği anlayışı sonradan ortaya çıkan bir ritüeldir. Ancak ortaya çıkış sebebi ve zamanı hakkında edebiyat bilgilerimiz dışında net bir şey söylemek mümkün değildir. Peygamber Efendimizin terinin ve teninin güzel koktuğuna dair rivayetlerin zaman içinde ortaya çıkardığı bir durum olması kuvvetle muhtemeldir.”²⁷⁹ Bu rivayetler şu şekildedir:

Bir gün Resûl-i Ekrem Efendimiz, Enes b. Mâlik’in evinde öyle uykusuna yatmış, altında meşin bir yaygı serili olduğu için terlemişti. Enes’in annesi Ümmü Süleym hemen biriken terleri o şişeye toplamaya başladı. Resul-i Ekrem uyanıp da ona ne yaptığını sorunca, Ümmü Süleym: “Kokuların en güzeli olan senin terini, güzel koku şişesine koyup saklıyoruz.” dedi.²⁸⁰

Cismi nazîf, kokusu latîf idi. Koku sürünsün sürünmesin, teni ve teri en güzel kokulardan âlâ kokardı. Bir kimse onunla musafaha etse, bütün gün onun râyiha-i tayyibesini duyardı ve mübarek eliyle bir çocuğun başını meshetse, râyiha-i tayyibesıyla o çocuk, sair çocuklar arasında malum olurdu.²⁸¹

İmâm Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr* adlı eserinde Ashâb-ı Kirâm’dan Câbir b.

²⁷⁷ Muhammed Hüküm, “Şiirin Milli Bütünleştiriciliği ve Nurullah Genç’in “Gülnâre” Şiiri Üzerine Bir İnceleme”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 2011, 84.

²⁷⁸ Emine Yeniterzi, *Dîvan Şiirinde Na’t*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, 314.

²⁷⁹ Muharrem Yıldız, “Türk-İslam Kültürüne Gül Algısı”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, (13), 2012, 26.

²⁸⁰ Müslim, *Fezâil*: 83, 84.

²⁸¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ I-VIII*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1331, IV/365.

Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Allah'ın sevgili elçisi bir sokaktan geçse, ardından da bir başkası o yola girse, orada kalan güzel koku dolayısıyla o kişi Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) oradan geçtiğini anlardı.²⁸²

Yüce Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna vardığı Mirâc gecesi vuku bulan hadiselerin ağırlığı karşısında; Hz. Peygamber, Cebrâil ve Burak'ın terler döktüğü ve Burak'ın terinden yeryüzünde sarı gül, Cebrâil'in terinden beyaz gül, Hz. Peygamber'in terinden de kırmızı gülün hâsıl olduğu da rivayet edilir.²⁸³

Yunus Emre'nin "çiçek ey'dür ey derviş, gül Muhammed teridür" mısraında ifade ettiği gibi gülün kokusunu Resûl-i Ekrem'in terinden aldığına inanılır. Halk arasındaki, "Gül koklamak sevaptır." sözü de daha çok bu çiçeğin Hz. Peygamber'in sembolü olmasından kaynaklanmaktadır. Gül koklandığında, gül yağı ve gül suyu ikram edildiğinde salâtü selâm getirilmesi de bu inanışın Müslümanlar arasında köklü bir geleneğe sahip olduğunun göstergesidir. Ayrıca, mevlid törenlerinde gül suyu serpmeye geleneği bunun için yapılmış sanat eseri niteliği taşıyan gülâbdanların ortaya çıkmasına da vesile olmuştur.²⁸⁴

Cenâb-ı Hakk'ın güle sevgili Peygamber'in kokusuyla tecellî ettiği ve gülün kokusunun bu nedenle güzel olduğu, gül koklamanın da sünnet-i seniyye olduğu kabul edilir.²⁸⁵ Öte yandan, peygamber ve gül sevgisi gül şeklinde Hilye-i Şerifler yapılmasına da yol açmıştır. Verd-i Muhammedî yahut Gül-i Muhammedî denen bu kompozisyonlarda dal ve yapraklar ortasında açılmış tek gülün üzerinde Muhammed yazısı, yapraklarda da Ali, Hasan, Hüseyin, Fatma (âl-i abâ) ve Cennetle müjdelenenlerin (aşere-i mübeşşere) adları okunur.²⁸⁶

Hz. Peygamber âlemlerin övüncü, beşerin efendisidir. O âlemlere rahmet bir peygamberdir. O'nun dünyaya gelişi ile peygamberlik bahçesinde taze bir gül açmıştır. O gülün övgüsüyle de binlerce kalem inleyip durmuştur:

Ey mefhar-ı dü âlem eyâ seyyide 'l-beşer

Gülmîh bâb-ı rif'âtine şems ile kamer

²⁸² Mehmet Yaşar Kandemir, *Şifâ-i Şerif Şerhi I-III* (6. Baskı), Tahlil Yayınları, İstanbul 2014, I/172.

²⁸³ Yeniterzi, 274.

²⁸⁴ Kurnaz, "Gül", 220.

²⁸⁵ Yeniterzi, 274.

²⁸⁶ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 111.

Ey gül-bin-i riyâz-ı nübüvvetde verd-i ter
Nâliş-ger oldı gülşen-i medhinde bir seher
Kilk-i hezâr bu gazel-i pür belâgati

(F.H. Tahmis-1/20)

Hz. Peygamber güllerin şahıdır. Peygamberler ve evliyalar O'nun huzurunda elleri bağlı, saf saf durur:

Bâr-gâha şâh-ı gül tertîbini kurmuş sabâ
Sâf sâf eller baglı onda enbiyâ vü evliyâ

(A.S. Gazel-9/1)

Şeref Hanım, Hz. Peygamber'e duyduğu aşkı anlatırken, “*Aşkının gül bahçesinde seni öven bir bülbülüm. Şerefli bahçenin taze gülü, sana selam olsun.*” demiştir:

Hezâr-ı midhatınam gülsitân-ı aşkında
Gül-i ter-i çemen-i izzet es-selâmu aleyk

(Ş.H. Kaside-3/10)

Bülbül gülün âşığıdır. Şeref Hanım'ın gönlü bir bülbül gibi bu aşkı şakımaya devam etmektedir. Nitekim o, yazdığı şu şiirde “*Gönül bülbülü aşkınla cûş u huruşa gelir. Gül bahçesinin taze gülüsün efendim.*” demiştir:

Aşkınla gelür bülbül-i dil cûş u hurûşa
Verd-i ter-i gülzâr-ı tarâvetsin efendim

(Ş.H. Kaside-4/13)

Tasavvufta sıkça kullanılan ve kutsî hadis olarak rivayet edilen “Sen olmasaydın, kâinatı yaratmazdım.”²⁸⁷ hadisini mealen iktibas eden Mihrî Hâtun, âlemin özelde de gülün yaratılışını, bu hakikatten hareketle, Allah'ın Peygamber Efendimize yönelik ezeli sevgisiyle açıklamıştır:

Olmasan sen olmaz idi kâ'inât
Hârdan gül hem dahi neyden nebât

(M.H. Tazarru-77)

²⁸⁷ Aclûnî, II:164.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'in rengi ve kokusundan ötürü gül bahçesine güzellik vermiştir:

Reng ü bûyunla viridi Hak revnâk

Sahn-ı gülzâra yâ Resûlallâh

(Ş.H. Kaside-2/5)

Adile Sultan, gonca yüzlü olarak tahayyül ettiği Hz. Peygamber'in güzelliği karşısında güllerin bülbül yani âşık olduğunu söyler. Divan şiirinde güle yüklenen anlam bu beyitte bozulmuş olur. Gül kendisinden daha güzel bir gülün bülbülü olmuştur:

Gülistân içre güller gonca rûyun bülbülü olmuş

Nihâlin gıbtası ol kâmet ü reftârına mahsûs

(A.S. Na't- 6/7)

2.1.1.3.2. Gül-Hz. Fatıma

Hz. Fatıma (ö. 11/632), Hz. Peygamber'in soyunu devam ettiren kızıdır.²⁸⁸ Şiirlerde Hz. Peygamber'in çocuklarından en çok Hz. Fatıma yer alır. Bunda Hz. Fatıma'nın Hz. Ali'nin (ö. 40/661) eşi, Hasan (ö. 49/669) ve Hüseyin'in (ö. 61/680) anneleri ve Hz. Peygamber'in soyunun tek devam ettiricisi olmasının büyük rolü vardır.²⁸⁹ Âdile Sultan Hz. Fatıma'nın kadınların hayırlısı ve Hz. Peygamber'in gül bahçesinin gülü olduğunu belirtir.

Ya 'nî ol verd-i gülistân-ı Nebî

Fâtımâ Zehrâ zihî Hayrû'n-nisâ

(A.S. Na't-26/11)

2.1.1.3.3. Gül-On İki İmam

Arapça'da "isnâaşeriyye" denilen on iki imam, Şiflerce dini korumak ve hükümlerini yerine getirmek için Peygamber'e halife ve vâris olduklarına inanılan on iki kişidir. Câferiye, onikiler fırkası, İmâmiye de denilen bu mezhebin inancına göre Peygamberimiz, Vedâ haccından dönerken Gâdiruhum denilen yerde Hz. Ali'yi kendisine vasi ve halife tayin etmiş, on iki imam bulunacağını söylemiş, hatta

²⁸⁸ M. Yaşar Kandemir, "Fâtıma", *DİA*, İstanbul 1995, XII/219.

²⁸⁹ İsmail Çetişli, *Türk Şiirinde (1860-2011) Hz. Peygamber*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, 383.

sonuncusunun Mehdî olacağını açıklamıştır. Böylece Hz. Ali soyundan gelen on iki imam kabul edilmiştir. Bunlardan her biri kendisinden sonraki imamı, ümmete bildirmiştir.²⁹⁰ İsnâaşeriyye'ye göre on iki imam şunlardır: Ali b. Ebû Tâlib (ö. 40/661), Hasan b. Ali (ö. 49/669), Hüseyin b. Ali (ö. 61/680), Ali Zeynelâbidîn (ö. 94/713), Muhammed el-Bâkır (ö. 114/733), Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765), Mûsâ el-Kâzım (ö. 183/799), Ali er-Rızâ (ö. 203/818), Muhammed et-Taki el-Cevâd (ö. 220/835), Ali en-Naki el-Hâdî (ö. 254/868), Hasan b. Ali el-Asğarî (ö. 260/ 874), Muhammed el-Mehdî el-Muntazar (el-Kâim, el-Hücce; doğumu, 15 Şâban 255/29 Temmuz 869).²⁹¹

Divan şiirinde, bazı imamlar için müstakil ve hepsi için de ortak olmak üzere birçok manzumede on iki imamdan bahsedilmiştir. Bu manzumelerde şiirin kendine has yapısı içinde imamların hayat hikâyeleri, faziletleri, ilme ve irfana vukufu işlenmiştir.²⁹²

İkinci imam Hz. Hasan ve üçüncü imam Hz. Hüseyin, dört büyük halifenin dördüncüsü ve ilk imam Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in kızı Fatıma'dan olan iki oğludur. "Ehl-i Beyt" ve "Âl-i Abâ"dan olmaları dolayısıyla İslâm âlemince sevilmiş ve sayılmışlardır.²⁹³

Leylâ Hanım, Hz. Ali'nin oğulları ve evliyanın imamı olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Hz. Peygamber'in iki gül goncası olduğunu belirtir:

İki gül-goncasıdır Mustafâ'nın

İmâm-ı evliyâ evlâd-ı Haydar

(L.H Terkîb-i Bend-2/11)

Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anlatan manzum ve mensur eserler ve bu konuda yazılmış mersiyeler başta olmak üzere Kerbelâ adı Türk edebiyatında önemli bir motif olarak yer almaktadır.²⁹⁴ "İnsanlık tarihinin "en korkunç, en hazin, en ibret verici, en çok gözyaşı döktüren, en çok anılan, üzerine en çok eser yazılan" olaylarının başında "Kerbelâ Hâdisesi" gelmektedir. Hz. Muhammed'in omzunda gezdirdiği sevgili torunu, Hz. Ali ve Fatıma'nın gözbebeği, Cennet gençlerinin efendisi, Ehl-i Beyt dostlarının

²⁹⁰ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 365.

²⁹¹ Ethem Ruhi Fırlalı, "İsnâaşeriyye", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII/143.

²⁹² Hüseyin Güftâ, *Divan Şiirinde İlim* (1. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2004, 271.

²⁹³ Güftâ, 271.

²⁹⁴ Mehmet Arslan-Mehtap Erdoğan, *Kerbelâ Mersiyeleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 2009, 50.

üçüncü imamı, *Pençe-i Âl-i Abâ'nın beşincisi olan Hz. Hüseyin'in Hicrî 10 Muharrem 61 (Mîlâdî 10 Ekim 680) tarihinde Kerbelâ'da feci bir şekilde şehit edilmesi o günden bugüne bütün insanlığın kapanmaz bir yarasıdır.*²⁹⁵

Leylâ Hanım Kerbelâ konulu mersiyesinde Hz. Hüseyin'i peygamberlik gül bahçesinin gonca gülü olarak vasıflandırır. “*Muharrem geldi, bu gonca gülün yâdıyla baştan başa kana boyan, ağla*” demektedir:

Yâd-ı gül-gonca-i gülzâr-ı nübüvvetle hemân

Ser-be-ser kana boyan ağla Muharrem geldi

(L.H. Terkîb-i Bend-1/2)

Yine aynı mersiyede Hz. Hüseyin'i yüce Allah'ın arşının ziyneti, Hz. Fatıma'nın göz bebeği, Âl-i Abâ'nın reisi ve Cennet bahçesinin gülü olarak tasvir etmektedir:

Zîver-i arş-ı Hudâ gurre-i ayn-ı Zehrâ

Server-i Âl-i abâ verd-i riyâz-ı cennet

(L.H. Terkîb-i Bend-1/11)

Şeref Hanım da şehit edilmesi ile âlem-i İslâm'ı bitmeyecek bir mateme düşüren Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin'in kanlı bedenini “gül-gûn” tamlaması ile ifade eder.

Şâyân mı a Şimr-i la'în dinilen köpek

Ol penbe cismi kan ile gül-gûn eylemek

Anladıkça âh o demleri hûn oluyor yürek

Sabrın tutup yakasını çâk eylerim felek

Ben hâk-i pâ-y-ı Âl-i Abâ'ya bilâ-riyâ

Bin cânım olsa cümlesini eylerim fedâ

(Ş.H. Müseddes-11/4)

Âdile Sultan'ın *Divan*'ında, on iki imam için müstakil bir terkîb-i bend yer almaktadır. Dördüncü imam olan Zeyne'l-Âbidin, Kerbelâ faciasından sağ kurtulan tek Hüseyin evlâdıdır. Zayıf bünyeli ve hastalıklı olması sebebiyle Kerbelâ Vak'ası'na

²⁹⁵ Arslan-Erdoğan, XIII.

fiilen katılmayan Zeyne'l-Âbidin, Şemir b. Zülcevşen tarafından öldürölmek istenmiştir. Emevî ordusu kumandanı Ömer b. Sa'd kendisini kurtarmıştır.²⁹⁶ Âdile Sultan, Zeyne'l-Âbidin'in dördüncü imam olduğunu belirttikten sonra, Kerbelâ'da gül cisminin zayıf ve hasta düştüğünü dile getirmiştir:

Ol gülistân içre dördüncü imâm

Ya 'nî Zeyne'l-Âbidîn-i hoş-makâm

Kerbelâ'da haste-i nâçâr olup

Cism-i gül resm-i za'îf idi temâm

(A.S. Na't -26/36-37)

On iki imamın altıncısı olan Cafer-i Sâdık'ın babası İsnâaşeriyye'nin beşinci imamı Muhammed el-Bakırdır. Annesi Hz. Ebu Bekir'in torunu olan Kasım b. Muhammed'in kızı Ümmü Ferve'dir. Cafer-i Sâdık, 80 (699) veya 83 (702) yılında Medine'de doğmuştur.²⁹⁷ Âdile Sultan hicretten sonra seksen senesinde doğduğunu açılan bir gül teşbihiyle dile getirmiştir:

Ca'fer-i Sâdık ki ferhunde-hisâl

Fâtımâ bâğında altıncı nihâl

Nev-bahâr-ı câna açıldı o gül

Hicrete seksen idi târîh-i sâl

(A.S. Na't- 26/50-52)

On iki imamın sekizincisi olan Ali er-Rızâ'nın vefat sebebiyle ilgili değişik rivayetler vardır. Fazla üzüm yemesi veya Şîf kaynaklara göre Ali b. Hişâm tarafından verilen zehirli bir narı yemesi, bir diğer rivayete göre ise hizmetçinin hazırladığı ve bizzat halifenin sunduğu zehirli nar suyunu içmesi sonucu aniden hastalanmış ve üç gün sonra da vefat etmiştir.²⁹⁸ Âdile Sultan, imam Seyyîd Ali Rızâ'nın sekizinci imam

²⁹⁶ Ahmet Saim Kılavuz, "Zeynelâbidîn", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV/365.

²⁹⁷ Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", *DİA*, İstanbul 1993, VII/1.

²⁹⁸ A. Saim Kılavuz, "Ali er-Rızâ", *DİA*, İstanbul 1989, II/437.

olduğunu belirttikten sonra, şehit olup şehadet şarabını içtiğini ve bir gül kabul ettiği imamın aslına yani Allah'a kavuştuğunu dile getirmiştir:

Ol sekizinci ki evlâd-ı celîl

Hazret-i Seyyîd Alî Rızâ cemîl

Bu dahı câm-ı şehâdet etdi nûş

Oldu râci ' ashına ol gül nahîl

(A.S. Na't-26/64, 69)

Terkîb-i bendinin son beytinde de on iki imamın her birini birer gül kabul ederek şiirini sonlandırmıştır:

Sevk buldukça o güllerle İrem

Âşık-ı sâdıkları göre Kerem

(A.S. Na't-26/104)

2.1.1.3.4. Gül-Ahmed er-Rifâî

Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182), Rifâiyye tarikatının kurucusudur.²⁹⁹ Âdile Sultan vefatını şu şekilde dile getirmiştir.

Buldu beş yüz ile yetmiş sekizi hicret-i sâl

Eyledi ol gül-i ter azm-i gülistân-ı cemâl

(A.S. Na't -30/10)

2.1.1.3.5. Gül-Şeyh Muhammed Kudret

Tarikaten Mevlevî olduğu ve vefat edince Galata Mevlevîhanesi haziresine defnedildiği kaynaklar tarafından bildirilen Leylâ Hanım'ın *Divan*'ında Mevlânâ ve Mevlevîlik ile ilgili birçok manzume ve beyit bulunmaktadır.³⁰⁰ Şeyh Muhammed Kudret Mevlevî büyüklerindedir.³⁰¹ Şeyh Muhammed Kudret'i vahdet bağının ziynet gülü diye tasvir eden Leylâ Hanım, onun hikmet işaretlerinin sırrına vakıf olduğunu ve

²⁹⁹ Mustafa Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", *DİA*, İstanbul 1989, II/127.

³⁰⁰ Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, 92.

³⁰¹ Vicdan Özdingiş, "Leylâ Hanım Dîvanı'nda Mevlânâ'ya Yazılmış Şiirler", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 1 (149), 2009, 16.

cihanı irşada gücünün yettiğini dile getirmektedir:

Gül-i ârâyiş-i bâg-ı vahdet

Vâkıf-ı râz-ı rumûz-ı hikmet

Şimdi irşâda cihânı kâdir

Hazret-i Şeyh Muhammed Kudret

(L.H. Rubâî-14)

2.1.1.4. Gül-Sultan-Şehzade

Padişahlar için yazılan kasidelerin özellikle medhiye bölümlerinde övgüsü yapılan padişah ile gül arasında sıkça ilgi kurulmuş ve böylece dünyevi iktidarın en kudretli sembolü, estetik değerler manzumesinde en ideal yere yerleştirilmiştir.³⁰² Mihrî Hâtun Sultan Ahmed için kaleme aldığı kasidesinde onu Firdevs bağının gülü olarak tasvir etmiş ve “*Ey Sultanım, bülbüllerin niçin ağlamasın?*” diyerek o gülün bülbülü oluşunu söylemiştir:

Firdevs bâğının gül-i handânısın çü sen

Bülbüllerün şehâ ya niçün gamda zâr ola

(M.H. Kaside-6/12)

Divan’ında toplam 49 tarih bulunan Fitnat Hanım, Şehzade Sultan Muhammed ve Şehzade Sultan Süleyman’ın doğumuna düşürdüğü tarihlerde onları gülle şöyle ilişkilendirmiştir:

Ne şeh-zâde gül-i bâg-ı hilâfet kim zuhûrıyla

Kulûb-ı halk-ı dünyâyâ sürûr-ı bî-girân virdi

(F.H. Tarih-40/10)

Ne şeh-zâde gül-i gül-zâr-ı şevket kim zuhûrıyla

Ki döndi hâme gûyâ andelîb-i nagme-pîrâyâ

(F.H. Tarih-48/8)

³⁰² Nilüfer Tanç, “Rifâî’den Oscar Wilde’a Gül ve Bülbül”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (39-Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı), 2009, 972.

Leylâ Hanım da II. Mahmud'un kız kardeşi Esmâ Sultan'ı Osmanlı ailesinin gül bahçesinin gülü olarak tasvir etmiştir:

Zîb-i ekvân u gül-i gülşen-i âl-i Osmân

Melce'-i ehl-i hüner hâher-i şâh-ı devrân

(L.H. Tercî-i Bend-1/1)

Âdile Sultan, genç yaşta hastalanıp hayatını kaybeden kızı Hayriye Sultan'a olan sevgisini ve onun vefatıyla duyduğu üzüntüyü dile getirdiği şiirinde kızını bir gül fidanı kabul etmiştir:

Âh kim ol nevcivân ü gül-fidânım nâ-gehân

Ugradı bir derde aslâ bulmadı çâre amân

(A.S. İftirâk-nâme-11)

2.1.1.5. Gül-Çocuk

Şeref Hanım'ın kızkardeşi Şerîfe Sâmiye Hanım, Osman Sâ'ib Efendi ile evlenmiş, bu evlilikten Hasîbe, Nebîl, Besîm ve Nakiyye isimli dört çocukları olmuştur. Nakiyye Hanım ile Besîm Bey ikizdir.³⁰³

Şeref Hanım ikiz yeğenleri Nakiyye Hanım ile Besim Bey'in doğumuna düşürdüğü tarihte, bu ikiz çocukları önce bir sedefte iki inciye, sonra aynı fidanda açan iki güle teşbih etmiştir:

Hamdü-lillâh oldı zâhir bir sadefde iki dür

Yâhud açdı bir nahilde iki gül feyz-i nesîm

(Ş.H. Tarih-30/5)

Ayrıca yeğenleri için nasihat ve övgü muhtevalı murabba ninniler de yazmıştır. Bu ninnilerde yeğenleri için “*verd-i âl, gül-i nâzük-beden, gül-i nevres-fidân, gül-i nahl-i murâd, gül-i bâg-ı edâ*” terkiplerine yer vermiştir. Nebîl Bey'e yazdığı ninni şu şekildedir:

³⁰³ Arslan, *Şeref Hanım Divanı*, 18.

Aglama ey verd-i âl
Em memeden lezzet al
Cüz 'i nolur hâba tal
Niceye dek bu figân

(Ş.H. Murabba-6/5)

Gül açıl ol şûh u şen
Ey gül-i nâzük-beden
İşte bu ninniyle sen
Eyle dilin bir zamân

(Ş.H. Murabba-6/8)

Gözle edeb subh u şâm
Herkese it ihtirâm
Nâz ile eyle hırâm
Ey gül-i nevres-fidân

(Ş.H. Murabba-6/15)

Besîm Bey için yazdığı ninni de şöyle dua etmiştir:

Ey gül-i nahl-i murâd
Ola derûnun güşâd
Vire kemâl-i ziyâd
Sana Cenâb-ı Hudâ'm

(Ş.H. Murabba-7/11)

Güle teşbih ettiği yeğeni Nakiyye Hanım için hayır duada bulunmuştur:

Ey semen-i cân-fezâ
Vey gül-i bâg-ı edâ
Bülbül-i sahn-ı vefâ
Sag olasın dâimâ

(Ş.H. Murabba- 8/1)

Osmanlı hanedanından olan Âdile Sultan, çok sevdiği biraderi Abdülmecid'in küçük yaşta ölen çocuklarının üzüntüsüyle yazdığı mersiyesinde yeğenlerinin dünyaya gelişlerini açılan gül teşbihiyle anlatmıştır:

Gülşen-i dünyâya açılmışdı bunlar gül gibi

Oldular ammâ hazân-ı mevtiler mahv ü hebâ

(A.S. Na't-42/3)

Leylâ Hanım da Mevlevî Muhammed Efendi'nin oğlunun doğumuna düşürdüğü tarihte “açılan taze bir gül” ifadesiyle dünyaya gelişini anlattığı bebeğin, latif kokusuyla dünyayı doldurduğunu söylemiştir:

Hân-kâh-ı Mevlevî'de açılıp bir verd-i ter

Gülşen-i dehri mu'attar eyledi bûy-ı latîf

(L.H. Tarih-28/2)

2.1.1.6. Gül-Hizmetçi

Mihri Hâtun, Sultan Ahmed övgüsünde yazdığı kasidesinde güle, Sultan Ahmed'in hizmetkârlığını layık görüp, çemende sultan olan gülün Sultan Ahmed'in meclisinde hizmetkâr olmakla gururlanacağını dile getirmiştir:

Şâh Sultân Ahmed'ün devrânıdır bezminde gör

Lâle sâkî gonca bâde oldı hıdmet-kâr gül

(M.H. Kaside-12/12)

Gerçi eyyâmında nevrûzun çemen sultânıdır

Lîk fahr ider k'ola bezminde hıdmet-kâr gül

(M.H. Kaside-12/19)

2.1.1.7. Gül-Öğrenci

Mihri Hâtun, gülü aşkın müşkülâtının ders ile hallolmayacağını görünce sevgilinin güzellik sayfasından ebcet okumaya başlayan bir öğrenci olarak tasvir eder.

Hall olunmaz gördi aşkun müşkilâtından sebak

Safha-i hüsnünden ebcet başladı tekrâr gül

(M.H. Kaside-12/20)

2.1.1.8. Gül-Sâkî

Divan şiirinde bezm âleminin en önemli unsurlarından biri sâkîdir. Meclise neşe ve canlılık veren odur. Ortada dolaşarak içki dağıtmak onun görevidir. Şairin gözünde sevgili, bir sâkî sayılır yahut bizzat sâkî sevgili mesabesinde. Bazen sâkî mutrib olarak da görev yapar. Bütün bu hâllerde sâkî mutlaka güzelliğiyle dikkat çeker.³⁰⁴ Şeref Hanım bu güzelin yüzünü ve endamını gül ile şöyle ilişkilendirir:

Gelince bezme bin nâz ile ol sâkî-i gül-endâm

Şarâb-ı eşki itmek der-miyân ister mi ister yâ

(Ş.H. Gazel-2/3)

Gül ile sâkînin yüzü arasındaki benzerliğe şarabın önemli bir katkısı olduğu düşünülürse, yüz ve yanakla gül arasındaki bu ilişki daha iyi anlaşılır. Zira şarap, içildiğinde insan vücudunda oluşturduğu sıcaklık ile yüz ve yanağın kızarmasına, dolayısıyla güle benzemesine sebep olacaktır.³⁰⁵

Eylemem inkâr zevkin sâkî-i gül-çihre gel

Duht-i rezle pîr-i mey oldı sebep ber-bâdımâ

(Ş.H. Gazel-215/4)

Sâkî-i gül-çihreye mey-hâne kim çeşmimdir ol

Neş'e-i la'lin ile mestâne kim çeşmimdir ol

(Ş.H. Gazel-114/1)

2.1.1.9. Gül-Serdar

Diğer çiçekler arasında ona verilen üstünlük vasfından dolayı gül; sultan hünkâr, şah, serdar, reis ve sipahi olarak düşünülmüştür.³⁰⁶ Mihrî Hâtun da gülü çemen iklimin kumandanı olarak görür.

Nev-bahârî hüsnünün ter tâze olsun tâ ebed

Nice kim ola çemen iklimine serdâr gül

(M.H. Kaside-12/27)

³⁰⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 387.

³⁰⁵ Yavuz Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2001, 196.

³⁰⁶ M. Nejat Sefercioğlu, *Nev'i Divanı'nın Tahlili* (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2001, 439.

2.1.2. Gül-İnsan Uzuvarları

2.1.2.1. Gül-Yüz

Divan şiirinde sevgili daima yüceltilir. Onun güzellik unsurlarının sonu yoktur.³⁰⁷ Gül sevgilinin güzellik unsurlarının başında gelen yüzünü anlatmada teşbih unsurlarından biridir. Bu münasebette renk başta gelen benzerliktir. Gül; beyaz, pembe ve kırmızı rengiyle, güzel kokusuyla, yuvarlak şekliyle sevgilinin yüzü için güzel bir benzetme unsurudur.³⁰⁸ Divan edebiyatının en klişeleşmiş tabiri belki de “*gül yüzlü sevgili*” dir.³⁰⁹

Mihri Hâtun “*sıhhat yaraşur*” redifli gazelinde sevgilinin yüzünü gülle, dudağını goncayla, bakışını ok, kaşını yayla ilişkilendirir:

Ol perî-peyker melek-manzar yüzi gül gonca-leb

Gamzesi ok ol kaşı hem yaya sıhhat yaraşur

(M.H. Gazel-23/4)

Yüz insanda ilk bakışta dikkati çeken, tanınmayı sağlayan, ayırt edici fizikî hususiyetlerin en önemlilerini üzerinde toplayan, aynı zamanda insan güzelliğinin odak noktası olan bir unsurdur. Bu sebeple edebiyatta çok sık konu edilir.³¹⁰ Mihri Hâtun yüzünü güle benzettiği sevgilinin boyunu ise serviye benzetir:

Gözüm çü gördi sen yüzi gül boyı ar'arı

Virdi yoluna bin dil ile ömri serseri

(M.H. Gazel-205/1)

Gül yüzlü sevgilinin dudağının şarabından içip, en büyük düşmanı olan rakibin yüreğini kanla doldurmayı diler:

İçelüm la'l-i şarâbından o gül-çihrelerin

Müdde'înin yüregın tolduralum kanlarla

(M.H. Gazel-153/3)

³⁰⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 402.

³⁰⁸ Mehtap Erdoğan, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi, İstanbul 2013, 195.

³⁰⁹ “Gül”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III/385.

³¹⁰ Yeniterzi, 227.

Leylâ Hanım, gül yüzlü sevgilinin çimenliğe teşrif edişini duyunca gözyaşının o tarafa su gibi aktığını söyler:

O gül-rûyun tuyup teşrîfini tarf-ı çemen-zâra

Sirişk-i çeşmimiz ol sûya âb-âsâ revân oldu

(L.H. Gazel-109/5)

Bir başka şiirinde sevgilinin gül yüzünü ağyarın seyredip, kendisinin ise mahrum oluşundan yakınır:

Cürmüm nedir âh oldum ise aşka giriftâr

Ey zâlim-i gaddâr

Gül rûyunı her ân ider agyâr temâşâ

Ben sâkin-i sahrâ

(L.H. Müstezâd-2/3)

Sevgilinin yüzünü güle benzettiği şu şarkısında ise sevgilinin yüzüne dökülmüş kâkülleri sümbüle benzetir:

Âşık-ı ser-mest ile nûş eyle câm-ı mülleri

Tagıdup gül rûyuna sünbül gibi kâkülleri

Şevk-i rûyunla nola tard eylesem bülbülleri

Gülşen-i hüsnün bu gönlüm bülbül-i nâlânıdır

(L.H. Şarkı-8/2)

Divan şiirinde üzerinde pek durulmayan güzellik unsurlarından olan ter; akarsu, deniz, çiy tanesi ve su başta olmak üzere inciye ve kıvılcıma benzetilir.³¹¹ Sevgilinin yüzündeki terler gül yaprağı üzerindeki çiy taneleri gibidir:

Dilber cemâli üzre araklar ki dizlüdür

Gül yapragında sanasın ânı ki jâledür

(M.H. Gazel-20/3)

³¹¹ Erdoğan, 238.

Fıtnat Hanım da gül yüzlü sevgilinin terini inci kabul eder:

Her ne dem hûy-gerde ruhsârın o gül-rû gösterir

Gûyiyâ bahr-i gül-âb üstünde incü gösterir

(F.H. Gazel-i Nâkıs-3/1)

Bir diğerk beytinde de sevgilinin yüzüne benzettiğı gülün bu durum ile gül bahçesinde gururlanacağını dile getirir:

Teşbih olundugun işidüp rûy-ı yâre gül

Gülşende başlasa ne aceb iftihâra gül

(F.H. Gazel-40/1)

Âdile Sultan sevgili ile karşılıklı konuştuğı mürâcaa gazelinde sevgilinin yüzünü güle benzetir. Sevgili bu gül yüzü ile câna hayat bahşeder. Ancak sevgili bin naz ile câna ateş düşürür:

Dedim güzel senin câna hayâtdır gül gibi vechin

Dedi bin nâz ile âteşdir ol sonra düşer câna

(A.S. Gazel-151/5)

Gönle ateş düştükten sonra bülbül misali inlemeye başlar:

Bilmezem hâlim n'olur bülbül misâli zâr ile

Gül yüzün setr eylemişdir zülf-i anber-bâr ile

(A.S. Gazel-152/5)

Âdile Sultan ile Şeref Hanım gül ile Hz. Peygamber'in yüzü arasında da münasebet kurmuştur. O'nun cemali kudret güneşidir, gül yüzü rahmet ayıdır. Âdile Sultan, bu pak, temiz yaratılıştan, canının ve mutluluğunun cevherinden medet ummaktadır:

Mihr-i kudretdir cemâlin mâh-ı rahmet gül yüzün

Cism-i pâkin cevher-i cân ü sa'âdet meded yâ Muhammed

(A.S. İstirham-5)

Bülbülü de pervaneyi de yakıp inleyen onların yârleridir. Bülbül güle âşıktır, pervane ışığa. Bu ikisi de Hz. Peygamber'in ta kendisi, onun gül yanağıdır:

Bülbül ü pervâneyi nâlân u sûzân eyleyen

Ârzû-yı nûr-ı zâtın gül-izârındır senin

(Ş.H. Gazel-102/7)

Mihri Hâtun ise Şehzâde Sultan Süleyman'a sunduğu kasidesinde sultanın yüzünü güle benzetmiş ve “Güzellik bağının gülşeni, hiçbir zaman sonbaharı görmesin.” diyerek dua etmiştir:

Bâg-ı hüsnün gülşeni hergiz hazânı görmesün

Ey yüzi gül tâze vü ter nev-bahâr ol lâ-cerem

(M.H. Kaside-16/6)

Sultan Ahmed'e sunduğu bir diğer kasidesinde memdûhun yüzünün güzelliğini ve kutsallığını vurgulamak için gülü Hz. Muhammed'in nuruyla ilişkilendirmiştir.

Gül yüzün bâg-ı cihâna arz olaldan husrevâ

Zâhir oldı sanki nûr-ı Ahmed-i Muhtâr gül

(M.H. Kaside-12/18)

Sultan Ahmed medhinde yazılmış bir diğer kasidesinde de sultanın yüzünü gülden güzel kabul etmiş ve onun güzelliği karşısında gülü şerm-sâr eylemiştir.

Sünbül saçuna gül yüzüne lâle haddüne

Ger benzerem dir ise katı şerm-sâr ola

(M.H. Kaside-6/5)

2.1.2.2. Gül-Yanak

Divan şiirinde ruh, ruhsâr, izâr, ârız, hadd olarak da geçen yanak, sevgilinin gül ile en çok ilişkilendirilen uzvudur.³¹² Sevgili gül olunca, onun âşıkları da bülbüllerdir:

³¹² Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 241.

*Ruhların bâg-ı tecelliyyâtda güldür güzel
Gülsitân-ı hüsnüne uşşâk bülbüldür güzel*

(Ş.H. Gazel-112/1)

*Vech-i münîrde ruh-ı alın gören sanur
Nakş oldu levh-ı pâk-i meh-i tâb-dâra gül*

(F.H. Gazel-40/2)

Yüzün en geniş kısmını kaplaması dolayısıyla en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biri olan yanak, daha çok ben, hat ve saç ile birlikte anılır.³¹³ Mihrî Hâtun da gül ile yanak arasındaki münasebeti saçı reyhana benzeterek destekler ve anlatımı güçlendirir.

*Zeyn itmege cân gülşenin el-minnetü lillâh
Ol ruhları gül saçları reyhân yetişdi*

(M.H. Gazel-183/2)

Leylâ Hanım ise sevgilinin gül yanağına dökülen kâkülleri sümbül kabul etmiştir.
Gül ü sümbülle farkı var mı cânâ

Hele ruhsârına kâkülleri saç

(L.H. Gazel-19/2)

Fıtnat Hanım da Leylâ Hanım gibi gül-yanak, sümbül-saç münasebetinden yararlanmıştı.

*Ruhsâr-ı yârda görinen sanma kâküli
İcâz-ı hüsn ile bitirür gülde sümbüli*

(F.H. Gazel-57/1)

Gül-yanak münasebetinin kurulmasında, saçla ilgili benzetmelerin yanı sıra, sevgilinin dudağı ve ağzı ile gonca arasındaki benzerliklerden de sık sık yararlanır.³¹⁴ Mihrî Hâtun gonca-leb, gül-ruh benzetmesini birlikte redif olarak kullandığı gazelinde

³¹³ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 181.

³¹⁴ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 243.

her iki grubun birbirleriyle bağlantısını güçlendirmiştir.

Bu gönlüm zevrakın aldı bugün bir gonca-leb gül-ruh

Yaşum deryâsına saldı bugün bir gonca-leb gül-ruh

(M.H. Gazel-13/1)

Ruhun güldür bana gonca dehânun

Hadün berg-i semendür gül-izârum

(M.H. Gazel-104/3)

Gül-yanak münasebetinin sevgilinin dudağı ile kuvvetlendirildiği diğer örnekler ise şu şekildedir:

Verd-i ruhsârını verd-i tere sor sorma bana

Çâşnî-i lebini Kevser'e sor sorma bana

(Ş.H. Gazel-3/1)

Ruhların tâze gül-i handândır

Leblerin derd-i dile dermândır

Sihhatin mürde-i aşka cândır

Yok mı insâfın a zâlim söyle

(F.H. Şarkı-3/2)

Gül ile yanak arasındaki benzerlik öğelerinden biri de şaraptır. Gerek kırmızı rengi, gerekse sarhoş edici özelliği açısından, hem gül hem de yanakla ilgisi bulunmaktadır.³¹⁵ Fıtnat Hanım da sevgilinin yanağının rengini şarap ile kokusunu gül ile ilişkilendirir. Bu güzellik karşısında âşığın mestane naraları bülbülünkinden farksızdır:

Muhammerdir ruhun reng-i şarâb u nükhet-i gülden

Ânın çün na'ra-i mestânemin yok farkı bülbülden

(F.H. Gazel-43/1)

³¹⁵ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 248.

Gönül kuşu aşk ile feryâd ettikçe, yanağın gül kokusu imdada geldikçe, sevgili ile geçen günler hatıra geldikçe, gönül zevk u sefaları hatırladıkça coşar. Gözden akan yaşların çağlayanlardan farkı kalmaz:

*Bu murg-ı dil hevâ-yı aşk ile feryâda geldikçe
Şemîm-i verd-i zîbâ-yı ruhun imdâda geldikçe
Geçen günler seninle hâtır-ı nâ-şâda geldikçe
Hurûş itmez mi dil zevk u safâlar yâda geldikçe
Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan*

(Ş.H. Muhammes-5/2)

Yanak hakkında söylenen özelliklerin başında parlaklık, şeffaflık ve rengi gelir. Yanak âşığın baktığı ve daima bakmak istediği yerdir.³¹⁶ Âşıkların ağlamasının ve yaralarının sebebi sevgilinin gül yanağına olan hasrettir:

*Hasret-i verd-i ruhunla aqlarım ey mâh-rû
Bülbül eylerse aceb mi nev-bahâra ârzû*

(L.H. Gazel-96/1)

Efsanevi bir gelenek olarak, âşığın bülbüle benzetilmesi, kimi beyitlerde gül-yanak ilişkisini de beraberinde getirir. Geleneğe göre bülbülün feryatları, genelde gülün yanağı içindir. Gülün yanağı (yaprağı) ne kadar güzel olursa bülbülün feryatları da o denli içli olur.³¹⁷ Sevgilinin yanağının hayaliyle âşık bülbül misali ah u figan eder. Cihanı aşk sedalarıyla doldurur.

*Verd-i ruhsârın tahayyül eyleyüp gül-zârda
Bülbül-i şûrîde-veş âh u figân itsem gerek*

(F.H. Gazel-33/3)

*Bülbül sadâ-yı aşka pür eyledi cihânı
Ruhsâr-ı yâr çünkü gül üzere aksetmiş*

(A.S. Bahâriyye-2)

³¹⁶ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 181.

³¹⁷ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 252.

Leylâ Hanım'a göre gülden maksat sevgilinin al yanağıdır. Bülbülün inleyişinin amacı ise âşîğın feryadını tarifdir:

Ârız-ı âlin degil midir senin gülden garaz

Nâlemi ta 'rîfdir feryâd-ı bülbülden garaz

(L.H. Gazel-50/1)

Gül ile sevgilinin yanağı arasındaki ilişki şairlerimiz nazarında o denli kuvvetlidir ki kimi zaman da “gül-ruhsâr, gül-ruh, ruhları gül” gibi kelime gruplarıyla doğrudan sevgili kastedilmiştir:

Aceb mi eylesem efgân o gül-ruhsârdan dûrum

Olur efgân hezârân firkat-i gül-zârdan zârî

(F.H. Gazel-i Nâkıs-10/1)

Hâlim o gül-ruha haber itmez misin dahi

O semte ey sabâ güzer itmez misin dahi

(Ş.H. Gazel-238/1)

Bülbül gibi kurbân olayın hâr-ı cefâda

Sen ruhları gül sûreti gülzâr giderse

(M.H. Gazel-172/2)

Kimi zaman da şair, sevgilinin yanağı ile gül arasında güzellik bakımından karşılaştırma yapar ve doğal olarak sevgiliyi gülden üstün tutar. Mihrî Hâtun dünya bahçelerinde sevgilinin yanağı gibi bir gül bitmediğini ifade ederken aynı şiirde Bedahşân la'llerine de atıf da bulunur. Bedahşân, bugün bir kısmı Afganistan bir kısmı da Rusya sınırları içinde kalan yukarı Sind ve Horasan bölgesinde, Kâbil ile Yarkent arasında dağlık bir memleketdir.³¹⁸ Bu memleket öteden beri la'l-i Bedahşân denilen bir nevi yakutuyla, sâir kıymetli taşlarıyla meşhurdur.³¹⁹ Yakut madeni dolayısıyla birçok ülkenin ilgisini çekmiş olan Bedahşân edebiyatta da daima bir yakut cinsi olan kırmızı la'l taşı ile birlikte anılır. Bu taş sevgilinin dudağını temsil eder. Hemen her şairde bu

³¹⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 61.

³¹⁹ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, 135.

imaja sık sık rastlanır. Dudak la'l-i Bedahşân'a benzetilir.³²⁰ Mihrî Hâtun'a göre sevgilinin dudağının benzeri bir Bedahşân la'li yoktur:

Haddün gibi gül bitmedi bir bâg-ı cihânda

La'lün gibi yok la'l-i Bedahşânlar içinde

(M.H. Gazel-162/6)

Sevgilinin gül yanağı yanında güllerin hükmü kalmamıştır. Ayva tüyleri yanında reyhanın, sümbülün esamesi okunmaz:

Haddün görünelden gül-i handân unutuldu

Hattun ireli sünbül ü reyhân unutuldu

(M.H. Gazel-188/1)³²¹

Fitnat Hanım, sevgilinin yanağında bulunan ayva tüylerin yokluğunu dikensiz gül teşbihiyle dile getirmiştir. Devrindeki Rüstem adlı bir şahıs için yazdığı muammada onun sakalsız (tırışlı) yanağını dikensiz gülle ilişkilendirmiştir:

Gül-i bi-hârdır ruhsâr-ı cânân

Virir dil mihr u hem mâh-ı dirahşân

(F.H. Muamma-17)

Şairimizin kadın olduğu dikkate alındığında yanağındaki tüyleri tıraş edip dikensiz gül olan bu sevgilinin ise yukarıdaki örnekte olduğu gibi erkek olduğu düşünülebilir:

Hattın ruhunda tâze tırâş eyleyüp yine

Gül-zâr-ı hüsnede gül-i bi-hâr gösterir

(F.H. Gazel-10/4)

Âdile Sultan ile Fitnat Hanım gül ile Hz. Peygamber'in yanağı arasında münasebet kurar. Âdile Sultan, Hz. Peygamber için kaleme aldığı naatında “*Ey ay yüzlü, bu ışık, ziya senin gül yanağına mahsustur.*” der:

³²⁰ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 61.

³²¹ Konuyla ilgili diğer örnekler için bkz. F.H. Müseddes-i Bahâriyye-1/4, F.H. Gazel-2/2, F.H. Gazel-4/1, F.H. Gazel-48/6, F.H. Gazel-57/3, F.H. Gazel-i Nâkıs-7/3, F.H. Gazel-i Nâkıs-8/1, F.H. Nazm-3/1, F.H. Nazm-8/1, Ş.H. Tahmis-9/1.

Ezel âyine-i Hak cevher-i dîdârına mahsûs

Eyâ meh-rû bu pertev ol gül-i ruhsarına mahsûs

(A.S. Na‘t- 6/1)

Fitnat Hanım; “*Felek O’nun ayağını öpmekle yüceliğe erişmiştir. O’nun boyu yanında Cennet Tuba’sı alçalsa buna şaşılmamalıdır. O’nun yanağı Cennet gülüne utanma ve taaccûb hissi vermiştir.*” der ve Hz. Peygamber’in yanağının güzelliğini cennet gülünden üstün bulur.

Pâ-bûsun ile buldı nüh eflâk rif’ati

Pest itse kâmetin nola Tûbâ-yı Cennet’i

Verd-i Bihîş ’te virdi ruhun şerm ü hacleti

Zülf-i abir-i tîynetin şemm ü nûkheti

Virdi meşâm âleme tıyb u tarâveti

(F.H. Tahmis-1/21)

Mihri Hâtun da Sultan Ahmed medhinde yazılmış kasidesinde sultanın yanağını gülden güzel kabul etmiş, kendisini sultanın yanağına benzeten güle el öptürmek suretiyle sultanın üstünlüğünü kabul ettirmiştir:

Gül ruhlarına kendüzünü arz kılmasun

Hüsnün katında ana dahi n’i ’tibâr ola

Gül benzerem hadüne deyü lâf ururdı gör

Geldi ki dest-bûs ide ne vechi var ola

(M.H. Kaside-6/6-7)

Sultan Ahmed övgüsünde yazdığı bir diğer kasidesinde gülü redif olarak kullanmış, yanlışlıkla kendisini memdûhun yanağına benzeten gülün istiğfar ettiğini belirtmiştir. Bu durumu da memdûhun dudağına benzeme iddiası sonrası goncanın uğradığı akıbeta bağlamıştır.

Yanılıp çün ruhlarına benzerem dimiş meger

Sözün bildi hatâsın itdi istigfâr gül

(M.H. Kaside-12/15)

Leblerüne benzerem didügiçün bâd-ı sabâ

Goncanun çâk ideli agzın katı korkar gül

(M.H. Kaside-12/23)

2.1.2.3. Gül-Ağız

Birçok bakımdan sevgilinin ağzını anmış olan divan şairleri, güzellik unsurları içinde onu yuvarlak hâli, kenarındaki ben ve ayva tüyleri ile temaşaya dayanan bir güzellik arz etmesi dışında konuşma özelliği dolayısıyla da üstün tutmuşlardır.³²² Gül ise gerek rengi, gerek şekli ve gerekse tatlılığı açısından birçok divan şairi tarafından sevgilinin ağzı ile ilişkilendirilmiştir.³²³

Mihrî Hâtun gülü ağız için bir benzetme ögesi olarak kullandığı beytinde, dünyayı bir bağa, dudağı da goncaya benzetmiştir.

Bu cihân bâgında Mihrî nice nâlân olmasun

Bir senün gibi husûsâ gonca-leb gül-fem de var

(M.H. Gazel-44/7)

Şeref Hanım'ın gül-ağız münasebeti kurduğu beyti şöyledir:

İste maksûdun o gül-femden lisânın duymasın

La 'l-i nâbın nûş kıl ammâ dehânın duymasın

(Ş.H. Kıt'a- 85/1)

2.1.2.4. Gül-Dudak

Divan şiirinde en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biri de dudaktır. Dudak, birçok yönden teşbih ve mecazlara konu olur.³²⁴ Rengi, tadı ve âşığı sarhoş edici özellikleri dolayısıyla içki ve içkiyle ilgili kavramlarla birlikte ele alınır.³²⁵ Leylâ Hanım da sevgilinin dudağı ile gül renkli şarap arasında ilgi kurmuştur:

³²² Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 9.

³²³ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 272.

³²⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 285.

³²⁵ Erdoğan, 331.

Dilberân olmasa nûş eyleyemem bintü'l-ineb

Leb-i dilber yetişür bâde-i gül-fâmımdır

(L.H. Gazel-29/2)

Daha çok kırmızı rengi ve tatlılığı ile ele alınan dudak, âşık için hayat verici özelliktedir. Âşığı diriltici özelliğe sahip olması ve küçük olduğu hâlde konuşması sebebiyle Hz. İsa'ya benzetilir.³²⁶ Hz. İsa “Mesîh” lakabıyla bilinir ve kendisine Rûhu'l-Kudüs denir. Şiirlerde çok defa bir hayat emâresiyle birlikte “dem (nefes)” kelimesiyle yan yana anılır. Sevgilinin dudağı can bağışlamakta Hz. İsa'ya benzer.³²⁷

İcrâ-yı füsûn çeşm-i siyeh-fâmına mahsûs

İcâz-ı Mesîhâ leb-i gül-fâmına mahsûs

(F.H. Gazel-28/1)

Şeref Hanım ise gül-dudak münasebeti kurduğu şu beytinde sevgilinin dudağını gülden üstün kabul etmiştir:

Ser-i kûyunda ey serv-i hırâmân dil hezâr olsun

Lebin vasf eylesin gül bülbülünden şerm-sâr olsun

(Ş.H. Gazel-166/1)

2.1.2.5. Gül-Boy

Anlamdaşları olan kadd, kamet kelimeleriyle daha çok kullanılan boy, sevgiliye ait olunca başka âşığa ait olunca başka şekillerde ele alınır. Sevgilinin boyu daima uzun ve düzgündür. Bunun için bülend, bâlâ, rast, doğru, mevzûn, serkeş, dilkeş, diltû, latîf, rânâ, hırâmân, revân, âzâde gibi sıfatlarla kullanılır. Sevgilinin boyu bir gül fidanı, bir nihaldir.³²⁸ Sevgilinin gençliği, tazeliği, inceliği ve narin yapısı boyun fidan olarak vasıflandırılmasının başlıca sebepleri arasında yer alır.³²⁹

O kaddi gül-nihâl-i tâze kim bir serv ü bâlâdır

Cemâl-i pertevi bir nûrdur a'lâdan a'lâdır

(A.S. Gazel-36/1)

³²⁶ Erdoğan, 331.

³²⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 236.

³²⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 75.

³²⁹ Sefercioğlu, 214, 218.

Sevgilinin boyunun en önemli vasıflarından birisi de “mevzûn” yani ölçülü bir uzunlukta olmasıdır. Benzetme unsuru olarak kullanılan bütün uzunluklar, mevzûn ve i‘tidâl sıfatlarıyla sınırlandırıldıkları için sevgilinin boyu son derece düzgün, biçimli ve ölçülü olan bir boy olarak tasavvur edilmelidir.³³⁰ Fıtnat Hanım sevgilinin düzgün boyunu gül fidanına benzetirken saçlarını da gül fidanında biten şebboy olarak kabul eder.

Bak kad-i mevzûna seyr it zînetin gîsûların

Görmedinse nahl-i gülde bitdügün şebbûların

(F.H. Gazel-38/1)

Kimi zaman da sevgilinin boyu gül fidanından üstün tutulur.

Kim bakar nahl-i güle kâmet-i dil-cû var iken

Neyleyim sünbül ü şebbûyı o gîsû var iken

(F.H. Nazm-2/1)³³¹

2.1.2.6. Gül-Vücut-Endam

Sevgilinin vücudu nazik, taze, güzel ve hoş kokuludur.³³² Güzel kokusunu gülden, rengini şaraptan almıştır.

Şemîm-i gülle reng-i keyf-i mül takdîr olunmuşdur

Vücûd-ı nâzikin ol âb ile tahmîr olunmuşdur

(F.H. Gazel-18/1)

Hiç acımadın leyl ü nehâr ey gül-i hoş-bû

Gûş eyleyüp efgânımı efsâne sanırsın

(Ş.H. Gazel-169/2)

Âşığı cesaretlendiren sevgilinin gül endamıdır. Sevgiliyi aldırışsız kılan da âşığın gerçekleşmeyecek isteğidir:

³³⁰ Erdoğan, 411.

³³¹ Konuyla ilgili diğer örnek için bkz. F.H. Gazel-35/4.

³³² Erdoğan, 463.

Beni ser-bâz iden ol şûh-ı gül-endâmımdır

Anı bîgâne iden hep tama '-ı hâmımdır

(L.H. Gazel-29/1)

Her gül-endâmun hevâsına mey-i câm iç yüri

Ârif isen fırsatı fevt itme bu dem zînhâr

(M.H. Gazel-53/7)

Divan şiiri estetiğinde sevgilinin en tesir edici tarafı endamlı boyu ile birlikte gözleri ve saçıdır. Bunlar sevgilinin en fazla gönül avlayıcı, göreni bir anda sevdanın çemberi içine alan hususiyetleridir.³³³ Mihrî Hatun gül endamlı sevgilinin gözünü nergise, boyunu çınara benzetmiştir.

Çemende kâmetini gördüm ol gül-endâmun

Gözini nergis ü boyun çenâra benzetdüm

(M.H. Gazel-116/3)

2.1.2.7. Gül-Saç

Saç, divan şiirinde en çok kullanılan güzellik unsuru sayılabilir. Mûy, gîsû, zülf gibi adlarla birlikte pek çok yönden ele alınan saç, sayısız teşbih ve mecazlara konu olmuştur. Şekli, kokusu, rengi vs. yönlerden birçok beyte anlam vermiştir.³³⁴

Sevgilinin saçları gül kokuludur. Rüzgâr estikçe sevgilinin saçlarından mis kokular gelmektedir. Sabâ rüzgârı âşîğa sevgilinin gül kokusunu taşımaktadır:

Lutfi var olsun ki geldi sûy-ı dilberden sabâ

Yâd-ı zülf ile yine aldım bu şeb bûy-ı gül-âb

(L.H. Kaside-2/15)

2.1.3. Gül-Tarikatlar

Gül tarikatlarda sembol olarak büyük önem taşımaktadır.³³⁵ Sufiler Hz. Muhammed'e (a.s.) olan sevgi ve bağlılıklarını, sosyal hayatlarının içerisinde güle

³³³ Akün, "Divan Edebiyatı", IX/416.

³³⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 384.

³³⁵ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 96.

verdikleri ayrıcalıklı önemle de anlamlı kılmaya çalışırlar. Şöyle ki tarikat kisvesi olan taçların tasarımı gül merkezli oluşturulmuştur. Bu nedenle bazı tarikatlarda tacın ismi, Kâdirî Gülü, Halvetî Gülü, Gülşenî Gülü ve Eşrefî Gülü şeklindedir. Bununla derviş âdeta Hz. Peygamber'in hayat tarzını, öğütlerini ve öğretisini başının tacı ettiğini ihsas ettirmektedir.³³⁶ Nitekim İslâm dünyasının en yaygın tarikatlarından Kâdiriyye'nin tacı yeşil çuha üzerinde üç dairesel bir güldür. Birinci daire şeriata, ikincisi tarikata, üçüncüsü de marifete delâlet eder. Bu üç daireyi tam anlamıyla gerçekleştiren salık hakikat hâline ulaşır.³³⁷

Abdülkadir-i Geylânî (ö. 1165-66), Kâdiriyye tarikatının kurucusu ve evliyaullahın büyüklerindedir.³³⁸ Derviş İbrahim el-Eşrefî el-Kâdirî 1184/1770 tarihinde kaleme aldığı *Gül Risalesi*'nde gülün Kâdiriyye'ye alâmet olmasının sebebinin hoş bir anekdotla anlatır: Seyyid Abdülkadir-i Geylânî, Hızır'dan aldığı işaret üzerine Bağdat'a gider. Bağdatlı şeyhler kendisine ağzına kadar suyla dolu bir tas gönderirler. Bu, şehrin meşayihle dolu olduğu, dolayısıyla yeni bir şeyhe yer bulunmadığı anlamına gelmektedir. Abdülkadir-i Geylânî, vakit zemheri olduğu halde tasa bir gül bırakarak "Varın selâm eyleyin, bir gül ile su taşmaz!" der.³³⁹

Kâdirîler gül kelimesindeki harflere de tasavvufî yorum getirirler. Derviş İbrahim el-Eşrefî'nin kaydettiğine göre, gülün Arapça'sı olan verd kelimesindeki "vav" harfi, Hz. Peygamber'e (a.s.) vâris olan ârif ve kâmillere; "rı" harfi, Hz. Peygamber'in (a.s.) "Raûf" ve "Rahîm" isimlerine ve "dal" harfi Hz. Peygamber'in (a.s.) "Dâî" (davetçi) ismine işaret eder.³⁴⁰

Şeref Hanım gül ile Kâdirîlerin başlarına giydikleri taç arasındaki ilgiye şu şekilde yer verir:

³³⁶ Bilal Kemikli, *Türk Kültüründe Peygamber ve Gül İmaji*, <http://www.sonpeygamber.info/turk-kulturunde-hz-peygamber-ve-gul-imagi> (E.T. 15.05.2017).

³³⁷ Mehmet Necmettin Bardakçı, "Türk Tasavvuf Kültüründe Gül Sembolü Üzerine Bazı Düşünceler", Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010, 112.

³³⁸ Güftâ, 279.

³³⁹ Mustafa Kara, "Gül Risalesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 5 (5), 1993, 12.

³⁴⁰ Ramazan Muslu, "Tarikat Gülleri ve Sembolik Anlamları", Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010, 126.

Du‘â-yı devletinde andelîbim gül olur tuhfem

Gülün tak pîrim Abdu‘l-Kâdir’in al yâdigâr olsun

(Ş.H. Kıt‘a-22/2)

Abdülkadir-i Geylânî’ye atıfla “*Ezel bağının bahçıvanı feyiz suyu ile dikmişti (gülü)*” der ve baharda da hazanda da o bahçenin gülünün solmadığını belirtir:

Dikmişti bâg-bân-ı ezel âb-ı feyz ile

Solmaz güli bahâr u hazân Kâdirîler’in

(Ş.H. Kaside-8/10)

Bir diğer şiirinde de Abdülkadir-i Geylânî’yi Allah’ın bülbülü olarak kabul eden şair, onun dervişlerini ise güle ilişkilendirmiştir.

Güllerin ey andelîb-i Kird-gâr

Çekmez aslâ intizâr-ı nev-bahâr

Haşre dek dervîşin itse vechi var

İntisâb-ı dergehine ile vakâr

El-amân ey dest-gîr-i âcizân

El-amân ey gavs-i a‘zam el-amân

(Ş.H. Müseddes- 8/7)

Taç dışında, tarikat ehlinin mensubiyetlerini ifade etmede kullandıkları hırka, kemer gibi giyim-kuşamla ilgili pek çok sembol vardır.³⁴¹ Mevlevî dervişleri tarafından hücrede giyilen, kollu salta ile uzun cübbeye deste gül denir.³⁴² Rivayet edilir ki, Hz. Ali son nefesini vermeden önce Selman’dan bir deste gül istemiştir. Selman bir deste gül getirmiş, Hz. Ali bunu koklamış ve teslim-i ruh etmiştir. Bu sebeple Mevlevî ve Bektaşîler üzerine giydikleri hırkayı deste gül adıyla anarlar.³⁴³ Ayın sırasındaki giysileri tennure olup, bellerine elifi nemed denilen bir kemer sararlar.³⁴⁴ Şeref Hanım Mevlevî kıyafetleri olan, tennure, sikke ve deste gülün Mevlevî dervişlerini diğer

³⁴¹ Muslu, 125.

³⁴² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (3. Baskı), Anka Yayınları, İstanbul 2005, 164.

³⁴³ Kemikli, Sonpeygamber.info.

³⁴⁴ Cebecioğlu, 164.

sâlikândan ayıran en güzel nişane olduğunu söyler.

Sikke vü deste-gül ü tennûreye bak gayriden

Fark için a 'lâ kıyâfetdir gürûh-ı Mevlevî

(Ş.H. Kaside-7/15)

Mevlevîler giydikleri deste gül adlı hırkayla yokluk ve ölümü simgelemiştir. Nasıl ki bir deste gül ile 'ilmin kapısı' olarak gösterilen Hz. Ali ölmüş ise üzerlerine attıkları hırkaya verdikleri bu adla onun bu haline telmihte bulunmaktadır. Böylece her demi yokluk içinde varlıkla ve ölüm gerçeği ile yaşamaktadırlar.³⁴⁵ Şeref Hanım âlemde insana süs olarak deste gül ve tennureden oluşan Mevlevî kıyafetinin yeteceğini belirtir.

İder mi bir fakîri pâdişâha minnet âlemde

İdüp ser-dâde bulmuş sikkesiyle devlet âlemde

Ana deste-gül ü tennûre besdir zînet âlemde

Dürûgum var mı zâhid sende eyle dikkat âlemde

Uluvv-i kadr-i Mevlânâ 'yı yok bir ferdin inkârı

Bilür şâh u gedâ pîr ü cüvân hep Molla Hünkâr 'ı

(Ş. H. Müseddes-6/4)

2.1.4. Gül-Soyut Kavramlar

2.1.4.1. Gül-Aşk

Âlemin yaratılış sebebi, şiirin de en temel varoluş nedeni³⁴⁶ olan aşk; gerek divan edebiyatının gerekse tasavvufî Türk edebiyatının belkemiğini oluşturur.³⁴⁷ Aşkın evsafi sınırsız, tarifi ve tasnifi güçtür.³⁴⁸ Âdile Sultan'ın aşk tarifi ise şöyledir:

Kimsenin ermez eli bir gül-i ra 'nâdır aşk

Ol mahabbet dile bir başka hevâdır ey dost

(A.S. Gazel-17/2)

³⁴⁵ Kemikli, Sonpeygamber.info.

³⁴⁶ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yayınları, İstanbul 2011, 65.

³⁴⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 38.

³⁴⁸ Karataş, 65.

2.1.4.2. Gül-Ümit

Gülün bir tasvir unsuru olarak metinlerde yer alışı dış dünya ile sınırlı değildir. İnsanın iç dünyasını ve duygularını tasvir ederken de gül sıkça kullanılır.³⁴⁹ Divan şairleri açısından gül, gonca halinden çıkıp açılması ile murada ermenin, maksada ulaşmanın karşılığı haline gelmiş ve ümidin bir simgesi olmuştur. Gül-ümit ilişkisi dile getirilirken gülün bitkisel bir özelliği olan “açılmak” fiilinden de yararlanılarak deyimsel bir anlatım oluşturulmuştur.

Nûr-ı vechin görüp açıldı gül-i ümmîdim

Bana şimden girü cevri eyleyemez çarh-ı anîd

(L.H. Tercî-i Bend-1/16)

Gül-i ümmîdim açılmaz açıldı soldı hep güller

Bu gülşende figândan bî-haber ancak nigârımdır

(L.H. Gazel-31/2)³⁵⁰

Ümit gülünün açılıp açılmaması sevgilinin elindedir. Sevgili lütfederse eğer âşığın ümit gülü açılacaktır. Ne var ki bütün güller açar-solar ama ümit gülü bir türlü açılmaz:

Gül-i merâmım açılmaz ümîd bâğında

Nesîm-i merhamet ü lutfun olmaz ise vezân

(Ş.H. Kaside-21/29)

2.1.4.3. Gül-Tebessüm

Gül ile gülmek arasındaki ilişki gülün açılmasıyla alakalıdır. İlkbaharın gelmesiyle birlikte goncanın açılıp gül şekline dönüşmesi gülün gülmesi şeklinde tasavvur edilir.

Gül gibi güldi yine âlem bahâr ile bugün

Sûretin keşf eyledi gülzâra benzer şehriyâr

(M.H. Gazel-53/5)³⁵¹

³⁴⁹ Abdullah Eren, “Hüsni ü Aşk’ın Tasvirlerinde Gül”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (11), 2010, 245.

³⁵⁰ Konuyla ilgili bir diğer örnek için bkz. F.H. Gazel-59/2.

³⁵¹ Konuyla ilgili bir diğer örnek için bkz. M.H. Kaside-6/3.

Açılmış gül gülümseyen bir insan veya sevgili olarak tasavvur edilmiş ve şiirde sıkça “gül gibi gülmek”, “gül gibi açılmak” ifadeleri kullanılmıştır. Âşığına cefa eden sevgili çektiirdiği sıkıntının neşesiyle gül gibi handan olur.

Tâ seher bülbül gibi efgân idenler bizleriz

Giryemizle ol güli handân idenler bizleriz

(L.H. Gazel-44/1)³⁵²

Ol gonçe-i neşgüfte olur gül gibi handân

Şebnem gibi eşk-i dil-i şeydâ dökülünce

(F.H. Gazel-51/3)

Belâ-keş bülbülüm bildi figânumdan safâ buldı

Yüzime gül gibi güldi bugün bir gonca-leb gül-ruh

(M.H. Gazel-13/3)

Bu durum sevgilinin azap etme yönünü gösterir. Ancak diğer taraftan vefası ve sabrı ile âşığı da makbul kılar. Âşığa sevgilinin gülen yüzü yeter. Bu gülüş için canını feda eden âşık her şeye rağmen sevgilinin can sağlığını diler:

Bir lahza bugün ol gül-i handânımı gördüm

Yandım yine ben şem ‘-i fîrûzânımı gördüm

Leylâ’yı fedâ itse de sag olsun o mâhım

Yetmez mi bu devlet bana sultânımı gördüm

(L.H. Rubâî-23)

Muradına eren âşığın gül goncası gibi açılıp handan olması da kullanılan bir diğer teşbihtir. Âşığın bahtı sevgilinin busesiyle güler:

Gül gibi bahtım olur bûs-ı lebinden handân

Dîde-i âleme hârım seni sevdim seveli

(Ş.H. Gazel-240/2)

³⁵² Konuyla ilgili bir diğer örnek için bkz. L.H. Gazel-38/2.

Mihrî Hâtun sevgilinin gelişiyle gönül bülbülünü güldürdüğünü, gidişiyle de bağrında lale misâli yaralar bıraktığını söyler:

*Geldügünce güldürürsin gül gibi dil bülbülin
Gitudügünce lâle-veş bagrumda korsun dâglar*

(M.H. Gazel-21/5)

2.1.4.4. Gül-Zaman

Gül mevsimi bahardır. Bu nedenle gül sözcüğünün zaman anlamında kullanıldığı beyitlerde hemen bir bahar tasviri göze çarpmaktadır.³⁵³ Gül, zaman anlamı taşıdığı beyitlerde tek başına kullanılmamıştır. Mevsim, fasl, devr gibi zaman anlamı taşıyan kavramlarla terkip halinde kullanılmıştır.

*Bugün ki mevsim-i güldür çemende bülbül ile
Hurûş u nâle kılup âh u zârı hoş görelüm*

(M.H. Gazel-112/2)

*Gül mevsimidür çünkü bugün sahn-ı çemende
Ney gibi figân eylegil ey bülbül-i şeydâ*

(M.H. Kaside-5/8)

*Bahâr faslı vü gül devri gonca âlemidür
Demidür imdi i dil sen dahi hezâr olsan*

(M.H. Gazel-93/4)

Gül mevsiminin iki anlamına işaret etmek gerekir. Birincisi gerçek anlamda havaların ısınmaya başladığı, doğaya âdeta şenlik ve canlılık geldiği “bahar mevsimi”, ikincisi de mecazi anlamda “gençlik çağı, şen ve mutlu günler”dir.³⁵⁴ Bu iki anlam beyitlerde ayrı ayrı yer aldığı gibi her iki anlamı aynı beyitte bulmak da mümkündür.

*Ömrünü hoş geçür ki geçer Mihrî devr-i gül
Dirsın ki kanı bülbüli yâ nev-bahâr gül*

(M.H. Gazel-96/7)

³⁵³ Kuzubaş, 554.

³⁵⁴ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 344.

*Ömr bir anda geçer devr-i gül eyyâmı dahi
Bâkî kalmaz bu zamân bâri geçür ânlarla*

(M.H. Gazel-153/7)

*Salın serv-i sehî-veş gülşene arz eyle reftârın
Sararsın reşk ile görsün de nergis çeşm-i hûn-hârın
Tagıt gîsûnu bilsin sünbül ü şeb-bû da mikdârın
Açıl gül vaktidir ey gonca-fem fasl-ı bahâr oldı*

(Ş.H. Şarkı-4/2)

Mihri Hâton güzellere seslenip, güzelliğın de gül ömrü gibi çabuk geçeceğini bu nedenle güzellikleriyle fazla gururlanmamalarını söylemektedir.

*Gırr'olman inen hüsnünüz ey hûb sanemler
Gül ömri gibi tîz geçer hüsn bekâsı*

(M.H. Gazel-190/4)

Gül, bahar gibi ömrün kısalığıyla hayatın geçiciliğini ifade ettiğinden³⁵⁵ mersiye ve vefat tarihlerinde “gül gibi açılmadan soldu” ifadesi ile yer almıştır.

*Gülmedi ömründe hiç görmedi zevk u râhatı
Gül gibi açılmadan soldu vücûd-ı devleti*

(A.S. Mersiye-36/9)

*Hulku güzel hüsnü güzel bir mâh idi ol nev-cevân
Güller gibi açılmadan soldurdu ruhsârın hazân*

(A.S. Mersiye-44/4)

2.1.5. Gül-Somut Kavramlar

2.1.5.1. Gül-Defter-Kâğıt

Şekil itibarı ile çok yapılan bir benzetme de gülün kitaba, deftere, kâğıda, mecmuaya teşbihidir. Bu defter veya kitap, bülbülün her seher okuduğu aşk kitabıdır.³⁵⁶

³⁵⁵ Kurnaz, “Gül”, 220.

³⁵⁶ “Gül”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III/385.

Mihrî Hâtun da gülü, bülbülün her sabah güzellik bağında okuduğu aşk defterinin yaprağı olarak kabul eder:

Gülşen-i hüsnünde bülbül murg-ı hoş-elhân okur

Her seher gül defterinden nâme-i unvân ana

(M.H. Kaside-4/7)

Bir diğer beytinde ise gül-kâğıt benzetmesinde sevgilinin gül yanağındaki ayva tüyelerinin kâğıttaki yazıyı çağrıştırması etkili olmuştur:

Arz itdi gülşene görün ol gül-izâr hat

Nakş itdi gül varaklarına yazdı yâr hat

(M.H. Gazel-69/1)

Şeref Hanım sevgilinin yüzünün vafında yazılan her şiir sayfasının gül goncası gibi elden ele dolaştığını söyler:

Vasf-ı rûyunda olan her varak-ı şi'r Şeref

Gonca-i gül gibi her ân tolaşır elden ele

(Ş.H. Gazel-185/5)

2.1.5.2. Gül-Gömlek

Giyim-kuşamla gül arasındaki ilişki, elbiselerdeki gül motiflerinden ve elbiselerin renklerinden kaynaklanmaktadır.³⁵⁷ Şeref Hanım, “*ey gül-pîrehen*” diyerek seslendiği sevgiliyi, hiç ümidi yokken, can bülbülü kafesten uçmadan (ölmeden), sağ salim gördüğü için Allah’a şükreder:

Lâ-yu'ad hamd olsun ey gül-pîrehen gördüm seni

Bülbül-i cânım kafesden uçmadan gördüm seni

Yok idi ümmîdim aslâ ölmeden gördüm seni

Minnet Allâh'a efendim sag esen gördüm seni

(Ş.H. Şarkı-42/1)

³⁵⁷ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 388.

2.1.5.3. Gül-Gözyaşı (Eşk)

Âşığın en belirgin özelliklerinden biri olan gözyaşı,³⁵⁸ âşığın aşkını ifade etmek için ortaya koyduğu duygusal tepkiyi yansıtan bir göstergedir.³⁵⁹ Rengi, parlaklığı, şekli, yuvarlaklığı, hareketliliği, akarken ince uzun görünüşü gibi hususlar dolayısıyla çeşitli hayaller içinde söz konusu edilen gözyaşı;³⁶⁰ ayrılık, hüzn, hasret, samimiyet, sadakat, itiraf, zayıflık, kuvvet, çaresizlik, arınma, teslimiyet, sevinç gibi çok çeşitli duyguları ifade etmede kullanılır.³⁶¹

Gül ile gözyaşı arasında renk ve şekil itibariyle ilişki kurulmuştur. Gülgün, gül renkli demektir ve âşığın gözyaşı gül rengindedir. Çok ağlayan gözün akı kırmızıya döner. Bu yüzden akan gözyaşları da kırmızı gibi görünür. Âdile Sultan, “*Gül renkli gözyaşlarım vücudumu baştan ayağa alev bahçesine çevirdi.*” der:

Ser-â-pâ şu 'le-zâr etdi vücûdum eşk-i gülgûnum

Fitîli oldu nâr-ı aşk-ı dilde bir ocağım var

(A.S. Gazel-35/3)

Gönül muhabbete tutulduğundan beri (âşik olduğundan beri), kalbi mahzun, bağı kan dolu, gözyaşı gül renklidir:

Kalbi mahzûn bağı pür-hûn eşki gül-gûn neylesin

Dil giriftâr-ı mahabbet olalı hayrânıdır

(A.S. Gazel-41/6)

Leylâ Hanım, Kerbelâ konulu mersiyesinde gül-gözyaşı ilişkisinden şöyle yararlanmıştır:

Eşk-i gül-gûn içelim mey yerine şâm u seher

Çeşm-i pür-hûnümüzü eşk ile nem-nâk idelim

(L.H. Terkîb-i Bend-8/15)

³⁵⁸ Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, 234.

³⁵⁹ Nazmi Özerol, “Bâkî’de Gözyaşı”, *Turkish Studies*, 7 (3), 2012, 2028.

³⁶⁰ Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, 234.

³⁶¹ Özerol, 2028.

2.1.5.4. Gül-Kadeh (Sâgar-Câm)

Gül ile kadeh arasında hem şekil hem de renk bakımından ilgi kurulur. İçi kırmızı mey dolu kadeh şekli ve rengiyle güle benzer:

Yok minnetimiz sâgar-ı gül-gûnuna sâkî

Mest itdi bizi bâde-i hamrâ-yı mahabbet

(Ş.H. Gazel-23/3)

Fıtnat Hanım nergis ile göz, gül ile kadeh arasında ilgi kurarak müretteb leff ü neşr sanatına yer vermiştir:

Aks-i çeşmin göricek câm-ı mey-i nâb içre

Sandılar nergis-i terdir gül-i şâdâb içre

(F.H. Müfred-7)

2.1.5.5. Gül-Kefen

Kefen ile gül arasındaki ilgi âşığın sevgilinin arzusu ile yaşayıp, son nefesini de bu arzu ile vermesinden kaynaklanır.³⁶² Mihrî Hâtun sevgilinin boy ve yanağının hevesiyle ölen için servinin tabut, gülün ise kefen olacağını söyler:

Hakkâ kad ü haddünün kim ölse hevâsında

Tâbût ana serv olup gülden kefen olmuşdur

(M.H. Gazel-28/6)

2.1.5.6. Gül-Şafak

Şafak güneş doğmadan az önce beliren aydınlıktır.³⁶³ Fıtnat Hanım şafak vaktini, kızılılığı ile gül renkli bir perde olarak tasvir etmiştir:

Perde-i gül-gündür bâb-ı ref'inde şafak

Dest-i iclâlinde gerdûn-ı âsmânî dest-mâl

(F.H. Tarih-9/4)

³⁶² Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 402.

³⁶³ *Türkçe Sözlük* (10. Baskı), TDK, Ankara 2005, 1841.

2.1.5.7. Gül-Şarap (Bâde-Mey)

Divan edebiyatında en çok kullanılan içecek maddesi olan şarap³⁶⁴ ile gül arasında kurulan ilgi renk münasebetiyledir.

Konuyla ilgili benzetmelerin, “mey-i gül-gûn, mey-i gül-fâm, mey-i gül-reng, bâde-i gül-reng bâde-i gül-fâm, bâde-i gül-gûn, şarâb-ı gül-gûn, şarâb-ı gül-fâm” gibi terkiplere kullanıldığı görülmektedir. Leyla Hanım “*Ey sâkî gel aşk sohbeti açalım, aşkın lezzeti gül renki şarap iledir.*” diyerek şarap ile gül arasındaki renk münasebetine yer vermiştir:

Sâkiyâ gel açalım sohbet-i aşk

Mey-i gül-reng iledir lezzet-i aşk

(L.H. Gazel-60/1)

Âdile Sultan’ın “*Yâr elinden gül renkli bade içtik biz, ki kalbin ışığı aşkın mumunun alevidir.*” dediği beyti şöyledir:

Yâr elinden nûş etdik bâde-i gül-rengi biz

Kim çerâg-ı kalb şem‘-i aşkının sûzânıdır

(A.S. Gazel-41/2)

Şeref Hanım ise muhabbet kadehi ile ezelden beri sarhoş olduğunu gül renkli bade ile sarhoşluğunun geçmeyeceğini söylemektedir. Humâr, içki içildikten sonra aylma esnasında hissedilen baş ağrısı ve sersemliktir.³⁶⁵ Bu baş ağrısının çaresi bir yudum içkidir. Şair kendisinin ezelden aşk sarhoşu olduğunu, o bir yudum şarabın kendisine deva olamayacağını söyler:

Câm-ı leb-rîz-i mahabbetle ezel mest olmuşum

Bâde-i gül-gûn ile def‘-i humâr olmaz bana

(Ş.H. Gazel-1/2)

Bir diğer beytinde “*Ey Sâkî Allah için meyhanede ısrar etmekten vazgeç; aşk sarhoşuyum gül renkli şarap ile neşeli olmam.*” diyerek aşk sarhoşluğunun mey sarhoşluğundan daha tesirli olduğunu vurgulamıştır:

³⁶⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 52.

³⁶⁵ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 82.

Sâkiyâ Allah için meclisde geç ibrâmdan
Mest-i aşkım neş'e-yâb olmam mey-i gül-fâmdan

(Ş.H. Gazel-171/1)

Câm kadeh manasındadır.³⁶⁶ Pişdâdiyan sülâlesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yedi yüz yahut bin yıl yaşamış olan Cem³⁶⁷ kadehi bulan kişidir. Bu bakımdan câm-ı Cem şeklinde veya ayrı olarak aynı beyitte çok kullanılır.³⁶⁸

Dil-dâr la'li yâdına gül-gûn mey içmege
Hoşdur bu demde al elüne sâkî câm-ı Cem

(M.H. Kaside-9/4)

2.1.5.8. Gül-Yara

Yara ile gül arasında şekil ve renk ortaklığından hareketle benzerlik kurulmuştur. Fıtnat Hanım gönlündeki yarayı kâh güle, kâh laleye, kâh erguvana benzetir:

Derûnda dâg mı feyz-i bahâr-ı aşkınla
Gehî gül ü gehi lâle ki ergûvân buldum

(F.H. Gazel-41/4)

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım da Kerbelâ konulu mersiyelerinde bu benzerlikten yararlanmışlardır. Leylâ Hanım Hz. Hüseyin'in kanının gül misali ciğerde yara açtığını söylerken, muhataplarını da bu dertle kan ağlamaya davet etmektedir:

Gül gibi hûn-ı Hüseyin açdı cigerde yâre
Sen de bu derd ile kan agla Muharrem geldi

(L.H. Terkîb-i Bend-1/3)

Açıldı gül gül oldu zahm-ı sînem eylerim feryâd
Muharrem'dir yine murg-ı dilim şekl-i hezâr olsun

(Ş.H. Kaside-13/4)

³⁶⁶ Devellioğlu, 138.

³⁶⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 86.

³⁶⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 82.

2.1.6. Gülün Etrafındaki Diğer Unsurlar

2.1.6.1. Bülbül

Gerek dünya şiirinin gerek Türk şiirinin gözde kuşu bülbüldür.³⁶⁹ Türkçe’de sandavaç, Arapça’da andelîb (ç. anâdil), Farsça’da bülbülün (ç. bülbülân, belâbil) yanı sıra âvâ, bûburd, bûburdek, hezâr (ç. hezârân), hezâr-âvâ, hezâr-âvâz, hezâr-dâstân, şârek, sârek, sârec, şeb-hân, murg-ı şeb-hîz, tundûr, zend-bâf, zend-hân, zend-lâf ve zend-vân da denilen bülbül, küçük vücutlu, süratli, güzel ötüşlü fakat görülmesi zor bir kuştur.³⁷⁰

Gülün en fazla münasebet halinde bulunduğu unsur bülbüldür. Bu ilişki iki unsur etrafında oluşan Şark-İslâm efsanelerine dayanır. Bunlardan birinde macera şöyle anlatılır: Gül eskiden bu kadar kırmızı değildir. Belki yaban gülü kadar pembe ve sadedir. Bülbül onu bu haliyle de çok sever, ancak gül bülbüle iltifat etmez. Ayrılığa dayanamayan bülbül bir gün gülün dikenli gövdesine konuverir. Dikenler bağrına batınca akan kanlar toprağa dökülür. Dökülen kan topraktan gülün damarlarına süzülünce, gül o günden sonra kan kırmızı açmaya başlar.³⁷¹

Doğu edebiyatlarında önemli bir yeri olan bülbül güllerin açtığı günlerde daha canlı öttüğünden gül ile arasında muhayyel bir aşk ilişkisinin var olduğu kabul edilmiştir. Bülbül âşığa, gül de mâşuk veya mâşukaya benzetilmiştir.³⁷²

Bülbül-âsâ başlasa efgâna âşıklar nola

Seyr-i gül-zâra yine ol verd-i handândır gelen

(F.H. Kaside-2/19)

Gül ile bülbülün aşkı Leylâ vü Mecnûn gibi, Ferhad u Şirin gibi dillere destan bir aşktır.³⁷³ Gül, bülbülün sevgilisidir. Âşık ise sevgili denen gül karşısında şakıyıp duran bir bülbül gibidir.³⁷⁴

³⁶⁹ L. Sami Akalın, *Türk Folklorunda Kuşlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, 82.

³⁷⁰ Ömür Ceylan, *Kuşlar Dîvânı: Osmanlı Şiir Kuşları* (2. Baskı), Kapı Yayınları, İstanbul 2007, 61.

³⁷¹ “Gül”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III/384.

³⁷² Cemal Kurnaz, “Bülbül”, *DİA*, İstanbul 1992, VI/485.

³⁷³ Reyhan Keleş, “Gâlib’in Has Bahçesinin Gülleri”, Ejder Okumuş (Ed.), *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması* (595-613), Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, Eskişehir 2014, 597.

³⁷⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 172.

Sen gül idiün çemende ben bülbül

Ol zamânı an a behey kâfir

(M.H. Gazel-29/2)

Gülşen-i hüsnün açıldıkça gül-i ra'nâları

İtdi bülbül gibi nâlân âşık-ı şeydâları

(F.H. Nazm-7/1)

Sevgiliyle âşık arasında söz konusu olan bütün davranış biçimleri bülbül ile gül arasında var kabul edilir.³⁷⁵

İden âvâre gönlüm kâkül-i müşgîn-i cânândır

Alan sabr u karârım bir nigehe çeşm-i fettândır

Nola eflâke çıksa firkatiyle her şeb efgânım

Beni bülbül gibi nâlân iden bir verd-i handândır

(F.H. Şarkı-4/1)

Kanı o dem ki bezm-i visâlinde ol gülün

Cûş u hurûş-ı eşk ile gûyâ hezâr idim

(Ş.H. Gazel-134/2)

Bülbül, şakıyılarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir âşığın timsalidir. Bazen âşığın kendisi, bazen canı, bazen de gönlü olur.³⁷⁶

Cân u dilden okur ey ruhları gül medh ü senâ

Rûz u şeb bülbül-i cân subh u seher-gâh sana

(M.H. Gazel-5/3)

Derd ile cân bülbülü billah nice cân virmesün

Bir saçı sünbül yüzi gül berg-i handân üstine

(M.H. Gazel-159/2)

³⁷⁵ Sefercioğlu, 414.

³⁷⁶ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 77.

*Sen gonca-dehen gül gibi yüzüme gülünce
Cân bülbüli bu hâr-ı cefâdan öleyazdı*

(M.H. Gazel-198/2)

Âşıkla bülbülün kaderleri aynıdır denebilir. Zira bülbül bahçede, âşık ise sevgilisinin köyünde nağmeler düzer, âh u zâr eder.³⁷⁷

*Nolur ol verd-i handânım aceb gûş itse efgânım
Ser-i kûyunda nâlânım nice demdir hezâr oldum*

(Ş.H. Gazel-126/4)

*Bülbül-âsâ Âdile kûyında feryâd etmede
Gül-izâr-ı yâra dâ'im mübtelâ ya'nî gönül*

(A.S. Gazel-92/7)

*Nic'oldı gülşen-i kûyunda ey gül andelîb-âsâ
Sabâhü'l-haşre dek karşında nâlân olduğum demler*

(Ş.H. Gazel-57/3)

Hem-dert olan âşık ile bülbülün, sevgiliden iltifat görmelerine ise pek rastlanmaz. Sevgili âşığın âh u zârını duymazdan gelir.

*Gûş eylemez figânını âşıkların o gül
Hem çün hezâr nâle vü feryâda gelse de*

(F.H. Gazel-49/4)

*Feryâdım işitmezsin uzakdan diyüp ey gül
Bülbül gibi karşında figân itmege geldim*

(Ş.H. Kıt'a-14/2)

Gül, naz; bülbül niyaz için yaratılmış gibidir.³⁷⁸ “Bülbülün sürekli yürek burkan nağmelerle feryat ettiği, gülünse onu umursamaz tavırlarla gülüp eğlendiği bu aşk

³⁷⁷ Kuzubaş, 37.

³⁷⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 77.

*macerası, değişmesi mümkün olmayan ilâhî bir yazgıdır.*³⁷⁹

Gül ider nâz eyleyüp bülbül niyâz âlem bu yâ

Ben dimem ey gonca eyle terk-i nâz âlem bu yâ

(L.H. Gazel-5/1)

Turma nâlân ol ruhu şevkinde miskîn andelîb

Âdetidür çünkim itmek bülbülünü zâr gül

(M.H. Kaside-12/9)

Fıtnat Hanım ve Şeref Hanım gülün bülbüle karşı kayıtsızlığını bülbülünün birden çok olmasına bağlar.

Gûş iderdi nâle-i uşşâkı ol gül neylesün

Bâg-ı kûyında degildir andelîb-i zâr bir

(F.H. Gazel-14/4)

Bülbülü bir sen misin ol gül-nihâl-i işvenin

Girmez ey dil gûşuna bu âh u efgânın senin

(Ş.H. Gazel-92/4)

Sevgili ve âşık ile birlikte ele alınan üçüncü tip de rakiptir. Rakip, âşığın baş düşmanı olduğundan menfi şekilde gösterilir.³⁸⁰ Bülbülü âşık, kargayı rakip kabul eden Şeref Hanım gül gibi olan sevgilisiyle vuslatına engel olanın ağyarı mı bahtı mı olduğunu sorar.

Yok mudur farkı rakîbin âşık-ı rüsvâ ile

Kadri zâgın bir olur mı bülbül-i şeydâ ile

Zevk ider el ben tururken sen gül-i ra'nâ ile

Mâni '-i vuslat aceb bahtım mı agyârım mıdır

(Ş.H. Şarkı-36/3)

Leyla Hanım da kendisi sevgili için haşre kadar bülbül misali inlerken, sevgilinin rakip ile yakınlaşmasına hayret eder:

³⁷⁹ Ö. Ceylan, 70.

³⁸⁰ Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, 261.

Bülbül gibi feryâd ideyim ey gül-i ra'nâ

Ben haşre kadar tâ

Lâyık mı idersin yine agyâr ile ülfet

Hiç yok mu mürüvvet

(L.H. Müstezâd-3/2)

Nasıl bülbül gülsüz olmazsa, âşık da mâşuksuz olmaz.³⁸¹ Ne kadar eziyet etse de bülbül gülü, âşık mâşuku kalbinden çıkaramaz.

Hiç cevr ile bülbül güli dilden çıkarır mı

Kâbil mi Şeref eyleye dildârı ferâmûş

(Ş.H. Gazel-76/5)

Bülbül ile gül arasında var olduğuna inanılan aşk divanlara girmiş binlerce beyitte anlatılmıştır. Çünkü bu hikâyede; şiir, musiki, estetik gibi şairlerin aradığı her şey vardır. Klasik şiirde şairliğin şartı aşktır. Karşılıksız ve riyasız sevme yeteneğine sahip olan şair güzellikte güle benzeyen sevgilisine aşkını anlatmak için feryat ve figanla şiirler söylemekte bülbülü geçmiştir.³⁸²

Şol denlü figân eylemişem güllere karşı

Bülbüllerün uyhusı uçup cümle uyandı

(M.H. Gazel-176/5)

Leylâ Hanım sevgilinin âşığa çektiği eziyeti, gülün bülbülüne etmediğinden hatta bülbülün âşığın inlemelerine hayretinden söz eder.

Bilürüm bübüline itdiğin itmez güller

Kimseye sormam a zâlim seni ra'nâ bilürüm

(L.H. Gazel-84/3)

Cânıma kasd eyledikçe ey gül-i ra'nâ benim

Nâleme hayretde kaldı bülbül-i şeydâ benim

(L.H. Gazel-79/1)

³⁸¹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 77.

³⁸² Tanç, 970, 972.

Klasik şiirimizin bülbül kadar şöhretli bir diğer âşığı da pervanedir. Şairlerimiz pek çok beyitte bülbül ve pervaneyi karşılaştırırlar. Bu karşılaştırmada pervane; sabrı, aşkını gizlemesi ve nihayet kendisini mum alevinde (sevgilisinde) yok etmesiyle bülbüle tercih edilir.³⁸³ Âdile Sultan da kendini ehl-i temkin olarak görür ve bülbül gibi ah etmeyip pervane misali yanmaktan zevk aldığını söyler.

Ben ey gül ehl-i temkînim beni bülbüle benzetme

Yanıp âh eylemem pervâne-veş yanmakda zevkım var

(A.S. Gazel-35/4)

Leylâ Hanım cevabı gül ve bülbül olan bir lugaz yazmıştır.

Nedir ol nerm nâzük bir gül-endâm

Safâ bahş itdi cânâ subh ile şâm

Yeşil destârını seyr eyle serde

Şekerler çignemiştir ba'zı yerde

Gülerse handesi cânâ safâdır

Sirişki renc-i hummâya devâdır

Anı vakt-i şitâda bana sorma

Yüri vakti gelürse bâga turma

Bahâr eyyâmı eyler halkı şâdân

Olur başında uşşâkı hezârân

O uşşâkın da çokdur mübtelâsı

Hele gûş eyle hoşdur pek nevâsı

³⁸³ Ö. Ceylan, 73.

*Ne çâre vasl ile olmazlar âbâd
İderler subh olunca âh u feryâd*

*Tokunma sen de aşkın var ise pek
Rakîbin hançeri var destini çek*

*İderdi tab'ına Leylâ'yı hayrân
Bunu hall eyleyen erbâb-ı irfân*

(L.H. Lugaz-3)

2.1.6.2. Diken

Bülbülün güle yaklaşmasını önleyen en büyük engel dikendir.³⁸⁴ Bülbül ile gülün vuslatına mâni olan diken, sevgili ile âşığın kavuşmasına engel olan rakip gibidir.

*Almak güç imiş yârimi agyârın elinden
Bülbül gülünü kurtaramaz hârın elinden*

(Ş.H. Gazel-167/1)³⁸⁵

Bülbül dikenin zulmünden kurtulamayacağı gibi, âşıklar da rakip düşüncesinden kurtulamazlar:

*Âşıkân endîşe-i agyârdan olmaz halâs
Bülbül elbette cefâ-yı hârdan olmaz halâs*

(L.H. Gazel-49/1)

Rakibin en belirgin özelliği sevgilin yanından hiç ayrılmaması ve nereye gitse onunla adeta adım adım beraber olmasıdır.³⁸⁶ Nitekim diken de her daim gülle beraberdir:

*Dil andelîbi di nice feryâd kılmasun
Her hâr ile görür gözi sen gül-izârını*

(M.H. Gazel-197/3)

³⁸⁴ Kurnaz, "Bülbül", 485.

³⁸⁵ Konuyla ilgili diğer örnekler için bkz. Ş.H. Gazel-128/5, Ş.H. Gazel-130/4.

³⁸⁶ A. Atilla Şentürk, "Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler I, (Rakîb)", *Osmanlı Araştırmaları*, (XV), İstanbul 1995, 43.

*Almadan bir berg-i gül haddünden irdi hattun âh
Hârlar ol gül-izârün çevre yanın bağladı*

(M.H. Gazel-194/6)

Devamlı sevgilinin yanında bulunan rakip âdetâ onun arkadaşı gibi olmuştur. Sevgiliye çok yakın ve onunla sırdaştır.³⁸⁷ Âşık bu dert ve minnet ile gönlünü heba etmiştir:

*Meger agyâr imiş şâyân-ı bezm-i vuslatı bildim
Hemîşe hâr olurmuş güllerin hem-sohbeti bildim
Hebâ olmuş dilin çekdiği derd ü mihneti bildim
Yanında zâg ile birmiş hezârın kıymeti bildim
Dü-destimle giribânın tutup rûz-ı kıyâmetde
Derim yâ Rabbî ihkâk eyle hakkım var bu âfetde*

(Ş.H. Tesdis-9/3)

Gül ile dikenin dostluğu bülbülleri ağlatmaktadır:

*Agladup bülbülleri hâr ile ülfet itmede
Eylemişdir var ise anı gül-i ra'nâdan ahz*

(L.H. Gazel-24/3)

Şeref Hanım, gülün bülbül dururken dikenle dost olmasını, sevdiğinin kendisi dururken düşmanına yâr olmasını bir türlü anlayamaz:

*Bülbüle karşı gülün hem-bezm-i hâr olmak neden
Ben tururken sevdiğim agyâra yâr olmak neden*

(Ş.H. Gazel-155/1)

Fıtnat Hanım gül ile diken arasındaki yakınlığı “hem-zânu” ifadesiyle anlatır.

*Görince güllerin hem-zânu-yı hâr oldığın bildim
Degil tefrik kâbil Fıtnatâ agyârdan yâri*

(F.H. Gazel-i Nâkıs-10/5)

³⁸⁷ Şentürk, 376.

Gül ile diken arasındaki bu yakınlık âşığın, dikenin yerine gıpta etmesine neden olmuştur.

Rûz u şeb câ vü karâr-gâhı olur dâmen-i gül

Dâ'imâ gıpta idersem nola hârın yerine

(Ş.H. Gazel-193/3)

Rakibin özelliklerinden biri de sevgiliden itibar görmesidir.³⁸⁸ Sevgili rakibe karşı ne kadar mültefit ve müsamahakâr ise, âşığa karşı da o derece ihmalkâr ve kayıtsızdır.³⁸⁹ Gönül bülbülü onun güzelliği karşısında inlerken o gül yüzlü sevgili dikene (rakibe) yüz vermektedir:

Dil bülbülü nâlânlar ide hüsnüne karşı

Sen yüz viresin ey yüzi gül hâra nedendür

(M.H. Gazel-27/5)

Bülbül ise gülün dikene olan meylinin sebebinin bir türlü anlayamaz:

Dil-i şûrîde hayfâ yâre yâr agyâra mâildir

Bilinmez hikmeti bülbül güle gül hâra mâildir

(Ş.H. Gazel-34/1)

Gül meyvessizdir. Bu sebeple âşık sevgiliden vefa beklememelidir.³⁹⁰ Mihrî Hâtun da sevgilinin katında bir dikenin âşığın bin feryadından üstün olduğunu bu nedenle sevgiliden rahmet beklenmemesi gerektiğini söylemektedir:

Umma ey dil bülbülü ol gülden inen rahm kim

Yeg anun katında bir hârî hezârumdan benim

(M.H. Gazel-102/3)

Âşığa cefa, rakibe vefa göstermek sevgili için bir kanundur.³⁹¹ Sevgiliyle rahatça görüşen âşık görülmemiştir. Rakip endişesiyle yaşamak, ah edip kan ağlamak âşığın eski (her zamanki) alâmetidir:

³⁸⁸ Şentürk, 375.

³⁸⁹ Sefercioğlu, 129.

³⁹⁰ "Gül", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III/385.

³⁹¹ Sefercioğlu, 131.

*Kangı âşık eylemiş âsûde ülfet yâr ile
Bülbülânı zâr ider güller belâ-yı hâr ile
Şimdi olmuş şey degil endîşe-i agyâr ile
Âh idüp kan aglamak eski şîârımdır benim*

(Ş.H. Şarkı-7/4)

Şeref Hanım da sevgilinin vefayı gayre, cefayı âşığa layık gördüğünü, âşığı incitirken, ağıyarı rencide dahi etmediğini söyler.

*Vefâyı gayre cefâyı bana nasîb sanur
Ne çâre ol gül-i ter hârı andelîb sanur
Görince iller ile ağlasam firîb sanur
Hemân beni mi aceb böyle bî-şekîb sanur
Kimi görürse kişi tâlib-i habîb sanur
Cihânda âşık olan âlemi rakîb sanur*

(Ş.H. Tesdis-10/1)

*Melûl olma Şeref itmezse yâr agyârı rencîde
İder gül bülbüli âzürde itmez hârı rencîde*

(Ş.H. Kıt'a-89/1)

Rakipler yüzünden sevgilinin yanında hiçbir itibarı kalmamak, onun gözünden düşmek, sevgiliyi büsbütün kaybetmek âşığın duygularını kemiren azap ve korkulardandır.³⁹² Şeref Hanım da bu korkuyla sevgilinin huzurunda rakip ile tartışmamak, güle dikenî şikâyet etmemek gerektiğini söyler:

*Huzûr-ı yârda gavgâ-yı agyâr eylemek olmaz
Güle karşı hezâra şekve-i hâr eylemek olmaz*

(Ş.H. Gazel-68/1)

Rakibin varlığının sebebi âşığı sevgiliye yaklaştırmamak, onu her fırsatta

³⁹² Akün, "Divan Edebiyatı", IX/415.

sevgiliden ayırmaya ve uzaklaştırmaya çalışmaktır.³⁹³ Bu nedenle rakip olan diken yalnız bülbüle değil güle de zarar verir. Âşığa güldüğü için dikenleriyle gülü şişler:

Yüzüme güldüğüçün şişlere sancar güli hâr

Nidelüm ol ho komaz kandasâ agyârlığı

(M.H. Gazel-178/4)

Leylâ Hanım sevgiliyi gül, dikenini ağyar kabul ettiği beytinde, gülü koklamak için ne gerekirse yapacağını, ağyarın buna engel olamayacağını söyler.

Bir güli şemm eylemekde tîg-ı a 'dâdan ne gam

Cümleden âzâdeyim agyâr hâr olmaz bana

(L.H. Gazel-6/3)

Merd isen gayret demidür sür rakîbi hey meded

Dâmenine ter gülün yapışmasun sa 'y eyle hâr

(M.H. Gazel-43/6)

Âşığın sevgilisine ulaşmasına engel teşkil eden rakibe olumsuz benzetmeler yapılır. Rakibin benzetildiği unsurlar, sevilmeyen, beğenilmeyen, tehlikeli ve cemiyetin değerlendirmelerine göre itibar edilmeyen unsurlardır.³⁹⁴ Bunlardan biri de köpektir. Rakip daima sevgilinin kapısında beklediği, eşiğinde oturduğu ve sokağa çıktığında peşinden yürüdüğü için köpeğe benzetilmiştir.³⁹⁵ Mihrî Hâtun da bu benzetmeyi rakibin ölümünü anlatırken kullanır.

Hâr-ı cefâda Mihrî ölürse ne gam rakîb

İt kırıcı seni anı gül-femler öldürür

(M.H. Gazel-48/5)

Rakibin bir diğer özelliği ise siyah yüzlü olmasıdır. Türkçe'de "yüzü kara"lık vasfı çok utanç verici bir işi işlemiş olanlar için kullanılır. Rakip ne kadar beyaz tenli olursa olsun onu sevmeyen ve ondan nefret eden âşığın nazarında siyah yüzlüdür.³⁹⁶

³⁹³ Şentürk, 389.

³⁹⁴ Sefercioğlu, 340.

³⁹⁵ Şentürk, 404.

³⁹⁶ Şentürk, 372.

Leylâ Hanım da gül gibi sevgilinin siyah yüzlü rakibe mahrem olurken, âşığın ise gam dikenine müptela olduğunu söyler:

Sen gülüm mahrem-i agyâr-ı siyeh-rû oldun

Mübtelâ-yı gam-ı hârım seni sevdim seveli

(L.H. Gazel-117/6)

Tüm olumsuz yönlerinin yanı sıra gülün dikensiz olamayacağı ise aşikârdır. Cihan bahçesinde yazık ki her gülün yanında bir diken vardır.

Görmedüm bir hûb kim yanında olmaya rakîb

Bu cihân bâgında hiç gül olmaz imiş hârsuz

(M.H. Gazel-63/5)

Öyle ki sevgiliden önce meclise gelen agyâr misali daha güller açılmadan diken kendini gösterir.

Yârdan evvel nola agyâr gelse meclise

Güller açılmazdan evvel hâr kendin gösterür

(L.H. Gazel-30/5)

Görüp meclisde agyâr ile yâri olma âzürde

Olur elbet hezârân hâr dâmân-ı gül-i terde

(Ş.H. Gazel-213/3)

Bezminde dil-berin görüp agyârı çekme gam

Elbet olur çemende hem-âgûş hâra gül

(F.H. Gazel-40/4)

Âşık ise bu durumu kabullenmiş, “gülü seven dikenine katlanır” düşüncesiyle gülün rızası için hârı hoş görmüştür.

Komaz gülün nideliüm dâmenini elden hâr

Gülün rızası için bâri hârı hoş görelüm

(M.H. Gazel-112/3)

Zira gülü tutmak, aynı zamanda dikenini tutmayı da gerektirir.

Mihri yâr ister isen dâmen-i agyâra yapış

Gül ele girmez imiş tutmayıcak hâr etegin

(M.H. Gazel-124/4)

2.1.6.3. Gülşen-Gülzâr-Gülistân

2.1.6.3.1. Gül Bahçesi-Yanak

Gülşen, gülzâr, gülistân; güzelliği, kokusu ve bilhassa gülden dolayı kırmızı rengiyle, sık sık tasavvurlarda yer alır.³⁹⁷ Mihri Hâtun dudağını kevser kabul ettiği memdûhun yanağının Cennet gül bahçesine tasavvurunun ayıplanmaması gerektiğini söyler.

Ruhunda gülşen-i cennet musavver olsa tan mıdır

Hayâtun çeşmesidür çün lebün kevser nihânîdür

(M.H. Kaside-14/5)

Fıtnat Hanım sevgilinin yanağını Cennet bahçesi nazarıyla seyrederken, Mihri Hâtun da sevgilinin gül bahçesi gibi yanağının yokluğunda Cennet bahçelerini dahi istemediğini belirtir:

Seyr idüp ruhlarını gülşen-i cennet bilürüz

Cilve-i kaddini âşub-ı kıyâmet bilürüz

(F.H. Müfred-4)

Gülzâr-ı hadünsüz bana ey cân-ı cihânum

Firdevs-i cinânı gül-i handânı gerekmez

(M.H. Gazel-59/2)

Mihri Hâtun gül bahçesi-yanak münasebetini bağ ve bahçenin unsurlarından yılan ve tavusu saça benzeterек destekler.

Târ u mâr itmiş ruhında yâr zülf-i anberin

Sanasın tâvûsdur gülşende cevânın sürür

(M.H. Gazel-35/3)

³⁹⁷ Sefercioğlu, 455.

*Dil düzdi bâg-ı hüsnine el sunmasun deyü
Zülf-i siyâh-ı mârı gülistânda yatdılar*

(M.H. Gazel-30/2)

Yanak gül bahçesi iken hat reyhanla, boy ise serviyle ilişkilendirilir.

*Hadün yüzini hattun tutdı nitekim ey cân
Zeyn itdi gülsitânu irişdi tâze reyhân*

(M.H. Müfred-5)

*Ruhun devrinde rûşen oldı gülşen
Kadün katında yok servün sebâtu*

(M.H. Mesnevî-2/17)

2.1.6.3.2. Gül Bahçesi-Yüz

Yüzün gül bahçesi olarak hayali yanağın güle, saçın sümbüle ve âşığın bülbüle benzetilmesine dayanır.

*Bülbül gibi kurbân olayın hâr-ı cefâda
Sen ruhları gül sûreti gülzâr giderse*

(M.H. Gazel-172/2)

*Gülşeni vasf eylemekden rûy-ı hubândır garaz
Sümbüli yâd itmeden gîsû-yı cânândır garaz*

(F.H. Gazel-29/1)

Her gül bahçesinin bir bahçıvanı değildir. Sevgilinin yüzünü gül bahçesine benzeten âşık, o bahçenin bahçıvanı olmayı diler:

*Ben gedâ-yı kûyuna rahm eyle ey şâh-ı cihân
Âşık-ı bî-çârelerden eyleme rûyun nihân
Gülsitân-ı rûyuna elbetde lâzım bâg-bân
Gülşen-i hüsnün bu gönlüm bülbül-i nâlânıdır*

(L.H. Şarkı-8/3)

2.1.6.3.3. Gül Bahçesi-Cân-Dil-Kalp

Divan edebiyatında gönül, âşığın aşk ve istek konusunda önüne geçemediği iç kuvvetidir. İnsanın hayat unsuru olup uzviyeti temsil eden cân mefhumu ile birlikte görülür.³⁹⁸ Cân denilince akla ruh gelse de onun sevgiliyle alakası daha kuvvetlidir. Cânın içinde sevgili vardır.³⁹⁹ Cânın gül bahçesine benzetilmesinde, âşığın ruhunda bir bütün olarak yer alan sevgilinin güzellik unsurlarının bahçenin öğelerinden seçilmesi etkilidir. Âşığın cân gülşenini süsleyen sevgilinin yanakları gül, saçları reyhandır. Boyu sidre ve servidir.

Zeyn itmege cân gülşenin el-minnetü lillâh

Ol ruhları gül saçları reyhân yetişdi

(M.H. Gazel-183/2)

Gözüm görelî sidre kadün müntehâsını

Cân gülşeninde serv-i hırâmândan el yudum

(M.H. Gazel-113/2)

Kâmeti cân gülşeninde serv ü ar‘ar bağlamış

Hüsninün şemsi cihân bâgına enver bağlamış

Ruhlarında kâkül-i müşgîni anber bağlamış

Hâledür kim devr idüpdür mâh-ı tâbânî dürüst

(M.H. Murabba-1/3)

Sevgili cân gülşeninün taze yetişmiş gülüdür. Onun her diken ve çer çöpe yâr olması reva değildir.

Sen ki cân gülşeninün bir gül-i nev-restesisin

Ne revâdur bu ki her hâr u hasa yâr olasın

(M.H. Gazel-120/5)

³⁹⁸ “Gönül”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, III/361.

³⁹⁹ Reyhan Keleş, *Şeyhülislâm Yahyâ, Cevri, Nedîm Divânlarında Gönül*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, 98.

Gülşen baharın temsilcisidir. Âşık baharın gelişiyle, güzellik unsurlarını gülşenden alan sevgili ile dolu kalbinin de bahara dönüşeceğini arzulamaktadır.

Bahâr eyyâmı geldi gülşen eyle hâne-i kalbim

Eger âbâd idersen de sen eyle hâne-i kalbim

Mürüvvet kıl kudûmünle şen eyle hâne-i kalbim

Gelüp ey âfitâbım rûşen eyle hâne-i kalbim

Şeb-i hecrinde derdim gün-be-gün eîzündür sensiz

(L.H. Tahmis-7/5)

Gül bahçesi ayrıca gönül açıklığı yahut kirden pastan temizlenerek ilahi güzelliğin yansımaya hazır hale gelmiş kalptir.⁴⁰⁰ Şeref Hanım “*Ya Rabbi, ümit goncama feyzinle açıklık ver, gönül bahçemi sonbahar faslı eyleme.*” diyerek Allah’tan gönül açıklığı dilemektedir:

Vir gonca-i ümmîdime feyzinle güşâyîş

Gülzâr-ı dili faslı hazân eyleme yâ Rab

(Ş.H. Kıt’a-8/1)

2.1.6.3.4. Gül Bahçesi-Yara

Gül renk ve şekil itibariyle yaraya benzetilir. Yaraların çokluğu ise âşığın sinisini bir gül bahçesine dönüştürmüştür.

Dâğlarla sînemi sen mi gülistân eyledin

Bâga gel görsün fidân ol nev-nihâlin ey güzel

(A.S. Gazel-90/5)

2.1.6.3.5. Gül Bahçesi-Kûy

Divan şairleri, birçok beyitte, sevgilinin bulunduğu yer, mahalle (kûy) ile gül bahçesi arasında yakın ilgi kurmuşlardır.⁴⁰¹ Âşık için kûy-ı yârin önemi büyüktür. Âşık

⁴⁰⁰ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 96.

⁴⁰¹ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 28.

daima oraya ulaşmak, oradan hiç ayrılmamak ister. Âşık bülbül olunca sevgilinin kûyu da gülistân, gülşen, gülzâr olarak nitelenir.⁴⁰²

Mihri olalı gülşen-i kûyunda andelib

Gam-gîn dilinde nâle vü efgân dükenmedi

(M.H. Gazel-199/7)

Âşık, sevgiliyi görebilmek maksadıyla gece-gündüz onun semtini bekler. Bülbül misâli feryat eder.

Nic'oldı gülşen-i kûyunda ey gül andelib-âsâ

Sabâhü'l-haşre dek karşında nâlân olduğum demler

(Ş.H. Gazel-57/3)

2.1.6.3.6. Gül Bahçesi-Ateş-Külhân

Kırmızı güllerle dolu gülşen renk itibariyle ateşe benzetilir. Âşık daima sevgiliyle birlikte olmak ister. Onun yokluğunda gül bahçesi ateş iken, visaliyle ateş dahi gül bahçesidir.

Firâkunla visâlinle dil-i mehcûr ey dilber

Olur her nâr bir gülşen olur her gülsitân âteş

(M.H. Gazel-66/3)

Ey nâr-ı gamla kalbimi sûzân iden felek

Ey ehl-i derde gülşeni nîrân iden felek

(L.H. Terkîb-i bend-4/19)

Mihri Hâtun, gülistan-ateş münasebetinde Hz. İbrahim'in Nemrud tarafından ateşe atılması ve o ateşin Allah'ın "Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!"⁴⁰³ hitabıyla gül bahçesine dönüşmesi hadisesine telmihte bulunmuştur:

Hakkıçün anun ki atdılar revân

Oldı âteş ana ol dem gülsitân

(M.H. Tazarru'-278)

⁴⁰² Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 280.

⁴⁰³ Enbiya: 21/69.

Nefsi Nemrûd kabul eden Âdile Sultan korkmadığını, aksine İbrahim Peygamber misâli teslimiyetiyle ateşte açacak gül bahçesini gözlediğini belirtir:

Eylemem Nemrûd-ı nefsin zulmü kahrından hazer

Nârda mânend-i İbrâhîm gülistân gözlerim

(A.S. Gazel-112/4)

Külhân, hamamların içini ve suyunu ısıtmak için ateş yakılan yerdir.⁴⁰⁴ İçinde ateş yakıldığı için külhan ile gül bahçesi arasında ilgi kuran Mihrî Hâtun ile Leyla Hanım'ın beyitleri şöyledir:

Gözlerüme sensüz ey rûh-ı revânım bir nefes

Gülşen ise neyleyüm külhan görünür bâğlar

(M.H. Gazel-21/4)

Gam ocagında kebâb-âsâ yakup cân u benim

Külhan itdim âteş-i mihnetle Leylâ gülşenim

Sûziş-i aşka yine handân olur ol gül-tenim

Sih-i cevri cânıma kâr eyledi Âsaf benim

Nâr-ı aşk-ı yâr ile süzân u biryân oldum âh

(L.H. Tahmis-8/5)⁴⁰⁵

2.1.6.3.7. Gül Bahçesi-Hüsn-Letâfet-Cemâl

Gül bahçesi ile güzellik mefhumu arasında sıkça ilgi kurulmuş ve bu ilgi genel olarak güzellik anlamına gelen *hüsn*, *letâfet* ve *cemâl* kavramlarıyla terkip halinde dile getirilmiştir.

Gülşen-i hüsnünsüz ey dilber gerekmez cenneti

Gerçi var her gûşesinde nice bin gül hürmeni

(M.H. Gazel-204/2)

⁴⁰⁴ Onay, 333.

⁴⁰⁵ Konuyla ilgili diğer örnekler için bkz. L. H. Gazel-76/2, L.H. Gazel-95/9.

Gülzâr-ı letâfetde o nev gül-bin-i nâzın

Sular gibi akdı kad-i dil-cûsuna gönüm

(F.H. Gazel-i Nâkıs-8/2)

Gülzâr-ı cemâlünü bozdı mı sanur hattun

İtmez mi safâ ehli hey vakt-i hazândan haz

(M.H. Gazel-70/4)

Güzellik bağında sevgili gül, âşık ise bülbüldür. Bu güzellik bahçesinde bülbül hoş nağmeler okur:

Gülşen-i hüsnünde bülbül murg-ı hoş-elhân okur

Her seher gül defterinden nâme-i unvân ana

(M.H. Kaside-4/7)⁴⁰⁶

Gülşen-i hüsnün açıldıkça gül-i ra'nâları

İtdi bülbül gibi nâlân âşık-ı şeydâları

(F.H. Nazm-7/1)⁴⁰⁷

Güzelliğinin bir bütün olarak bahçeye tasavvurunda, sevgilinin güzellik unsurlarının bahçenin öğelerinden seçilmesi etkili olmuş ve böylece bir gülşen imajı çizilmiştir. Saç kimi zaman güzellik bağında salınan bir tavus, kimi zaman da servi boylu sevgilinin ay yüzüne sarkmış bir daldır.

Zülf-i tâvûsını gör gülşen-i hüsn içre nice

Cilveler arz kılur her yana cevlân-şekil

(M.H. Kaside-8/14)

Kamer serv üzre çıkmışdur görünür turran altında

Cemâlün gülsitânından egilmiş dâldur zülfün

(M.H. Gazel-94/2)

⁴⁰⁶ Konuyla ilgili diğer örnek için bkz. M.H. Gazel-110/2.

⁴⁰⁷ Konuyla ilgili diğer örnek için bkz. F.H. Gazel-11/5.

Cennet bahçesine benzeyen sevgilinin güzellik bağında hat benefşe, yanak yasemin olur. Göz-nergis, saç-sümbül, yanak-gül, ben-karabiber ilgisi de bu münasebeti destekler.

Hattun benefşe haddün hoş yâsemîne benzer

Gülzâr-ı hüsnün ey dost cennet içine benzer

(M.H. Gazel-33/1)

Mahmûr gözün gülşen-i hüsnünde görelden

Her gûşede bu nergis-i mestân unutuldu

(M.H. Gazel-188/4)

Letâfet gülsitânında begüm haddün durur ter gül

Olupdur berg-i gül üstinde hâlün dâne-i fülful

Kaçan bu yüz karasıyla saçuna öykünür sünbül

Gülün bu ârızı rengin görüp aldanma ey bülbül

Ki nice ol senün gibi garîbün girdi kanına

(M.H. Tahmis-6)

Ayrıca sevgilinin yüzünde çıkan tüyler sonbaharda oluşan çalı çırpıya benzetilmiştir. Bu tüyler sevgilinin güzellik unsurlarındandır ancak safa ehli bu tüylerin gül cemali bozduğunu düşünür. Âşığın ise böyle bir derdi zaten yoktur:

Gülzâr-ı cemâlünü bozdu mı sanur hattun

İtmez mi safâ ehli hey vakt-i hazândan haz

(M.H. Gazel-70/4)

Gül bahçesine bülbül yaraşır. O güzellik bahçesinde en son istenecek şey karga olmaktır:

Gülşen-i hüsnî kenârın tutdı Mihrî hatt-ı yâr

Bülbülün tâze gülistânında zâg olmak ne güç

(M.H. Gazel-11/5)

Güzelliğin gül bahçesi olarak tasavvurunun bir diğer sebebi ise her ikisinin de geçici oluşudur. Şair bu duruma bahar-hazan tezaadı ile değinmiştir:

Bâg-ı hüsnün gülşeni hergiz hazânı görmesün

Ey yüzi gül tâze vü ter nev-bahâr ol lâ-cerem

(M.H. Kaside-16/6)

2.1.6.3.8. Gül Bahçesi-Devlet

Memdûhun saltanatında devlet bir gül bahçesidir. Bu hususiyete temas eden Mihrî Hatun ve Leylâ Hanım'ın şiirleri şöyledir:

Gülsitâni devletün viridi revâiyih âleme

Bûy-ı lutfunla cihânda müşg-bâr ol lâ-cerem

(M.H. Kaside-16/7)

Tabîb-i pâdişâhân-ı cihândır zâtı ced-ber-ced

Vücûd-ı bî-nazîri revnak-ı gülzâr-ı devletdir

(L.H. Kaside-6/10)

2.1.6.3.9. Gül Bahçesi-Dünya

Şairlerimiz kimi zaman da dünyayı bir gül bahçesi olarak kabul etmişlerdir. Mihrî Hâtun için dünyayı gül bahçesi haline getiren sevgilinin varlığıdır. Sevgilinin varlığı ile dünyayı bir gül bahçesi olarak görürken yokluğunda iki cihanın da gözüne zindan göründüğünü, her gülü diken saydığını belirtir.

Dü-cihân gülşeni bil gözüme zindân görünür

Bana yâr olmayacak sen büt-i Rıdvân-şekil

(M.H. Kaside-8/6)

Senün ile dilberâ âlem kamu gülzârdur

Görinür sensüz gözüme dostum her gül diken

(M.H. Gazel-131/3)

Mihrî'ye dünyayı zindan eyleyen sevgilinin çene çukuruna duyduğu hasrettir:

*Hasret-i çâh-ı zenehdânun durur ger var ise
Bu cihân gülşenlerin Mihrî'ye zindân eyleyen*

(M.H. Gazel-122/5)

2.1.6.3.10. Gül Bahçesi-Cennet

Divan edebiyatında çok zaman “behiş” olarak karşımıza çıkan Cennet, bazen kelimenin çoğulu olan “cinân” şeklinde de kullanılır. Cennetin bağlık-bahçelik ve yeşillik özelliği şiirlerde görülür. Gül, Cennetin demirbaş çiçeğidir. Bu bakımdan orası bir gülşen veya gülstandır.⁴⁰⁸ Şairlerimiz de yazmış olduğu vefat tarihlerinde temennilerini bu ilgi ile dile getirmişlerdir.

Şeref Hanım, Cemaleddin Efendi'nin kızkardeşi Ümmü Gülsüm'ün Ramazan ayında vefât ettiğini ve Cennet bahçelerine göçtüğünü dile getirir:

*Gülistân-ı cinâna gitdi mâh-ı rûzede yâ Rab
Ola gilmân u hûrân ile yek-cihet yek-dil*

(Ş.H. Tarih-100/6)

Hamdi Efendi'nin kızkardeşi Fâtıma Hanım'ın vefatı üzerine yazdığı tarihte de aynı duyguları paylaşır:

*Gonca-i neşküfte iken soldurup bâd-ı ecel
Gülsitân-ı cennet-i me'vâya oldı rû-be-râh*

(Ş.H. Tarih-114/3)

Âtîf Beyin oğlu Bâhir Bey için yazdığı tarihte Allah'tan Bâhir Bey için Firdevs bahçelerini diler:

*Görüp taşında mu'cem tâm târîhim didi züvvâr
“Hudâ Bâhir Beg'e gülzâr-ı firdevsi makâm itsin”*

(Ş.H. Tarih-119/5)⁴⁰⁹

Leyla Hanım da Râgıba Hanım'ın vefatı için yazdığı tarihte aynı temennide bulunur:

⁴⁰⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 88.

⁴⁰⁹ Konuyla ilgili diğer örnekler için bkz. Ş.H. Tarih: 112/3, 116/1, 117/7.

Agladım Leylâ yazarken cevherî târîhini

“Râgıba yâ Rab kıla gülzâr-ı adn içre mekân”

(L.H. Tarih-50/7)

Saray çevresine yakın olduğu bilinen Leyla Hanım, vâlide kethüdasının genç yaşta ölen oğlu Ârif Bey'in ölümüne yazdığı tarihte, Ârif Bey'in süt kardeşi olduğunu belirtir.⁴¹⁰ Kardeşinin Me'va Cennetine göçtüğünü ifade eder:

Gitdi âlemden redâ'an dâderim

Gülşen-i me'vâyı kıldı cilve-gâh

(L.H. Tarih-36/1)⁴¹¹

2.1.6.3.11. Gül Bahçesi-Bezm

Sohbet edilen, içki içilen ve çalınıp oynanılan bir toplantı yeri olan bezm;⁴¹² sevgilinin yüzü, güzelliği, dünya, gül bahçesi vb. ile benzerlik içinde ele alınır.⁴¹³ Bezmin devamlı unsurları arasında şarap, kadeh, meze, şem ve sâkî yer alır.⁴¹⁴

Leylâ Hanım “Sâkî, gül bahçesinde mey içmek isterim, o mecliste can kuşunu kebap etmek isterim.” demek suretiyle gül bahçesi-bezm münasebetine temas eder:

Gülşende sâkî nûş-ı şarâb itmek isterim

Ol bezme murg-ı cânı kebâb itmek isterim

(L.H. Gazel-78/1)

İç bâdeyi gülşende ne dirlerse disünler

Âlemde sen eglen de ne dirlerse disünler

(L.H. Gazel-38/1)

İçki, eğlence mevsimi baharın gelişi ve güllerin açılmasıyla anlaşılır⁴¹⁵ ve bezm genellikle bahar mevsiminde bağ, bahçe ve çemende kurulur.

⁴¹⁰ Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, 26.

⁴¹¹ Konuyla ilgili diğer örnekler için bkz. L.H. Tarih: 34/1, 34/7, 37/6, 40/1, 41/1, 46/2, 51/3.

⁴¹² Sefercioğlu, 82.

⁴¹³ Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, 111.

⁴¹⁴ Sefercioğlu, 82.

⁴¹⁵ Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, 110.

*Gül mevsiminde gülşene gel ayş u nûş kıl
Destinde deste deste tutar her nigâr gül*

(M.H. Gazel-96/4)

*Eşcâr yine dürlü şükûfeyle tonandı
Ayş eyleyelüm gûşe-i gülşende gel imdi*

(M.H. Gazel-176/1)

2.1.6.3.12. Gül Bahçesi-Diğer Soyut Kavramlar

Gül bahçesi pek çok soyut kavramla bağdaştırılmıştır. Fenâ, Arapça, fânî olmak, yok olmak manasına gelir. Nesnelere, süffinin gözünden silinmesine fenâ denir. Zıddı bekâdır.⁴¹⁶ Gülzar-ı fenâ yok olmaya mahkûm dünya, gülzar-ı bekâ ise sonsuzluk ülkesi anlamındadır.⁴¹⁷

Leyla Hanım Gülzâde'nin vefatı münasebetiyle yazdığı tarihte onun hayatının baharında öldüğünü ve sonsuzluk ülkesine göçtüğünü söyler:

*Bahâr-ı ömrine Gül-zâde'nin bâd-ı hazân esdi
Gülistân-ı Bekâya genc iken gitdi fenâdan hây*

(L.H. Tarih-46/1)

Mihri Hatun dünyanın geçiciliğini şu şekilde dile getirir:

*Sen bugün bakma fenâ gülzârına
Tiz geçer mevsimi kalmaz yarına*

(M.H. Tazarru'-171)

Leylâ Hanım da dünyanın geçiciliğinin çaresi olmadığını belirtir:

*Haşre dek yok çâre gülzâr-ı fenâda rûz u şeb
Olsa bülbül gibi diller fûrkatiyle hem-nevây*

(L.H. Tarih-48/4)

⁴¹⁶ Cebecioğlu, 208.

⁴¹⁷ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*-, 96.

Leylâ Hanım bir diğerk beytinde Muharrem'in geldiğini, bu fânî gül bahçesinde tebessüme yeltenmeyip aşk ateşiyile yanmak gerektiğini ifade etmektedir:

Eyleme meyl-i tebessüm bu fenâ gülşende

Sûziş-i aşk ile yan agla Muharrem geldi

(L.H. Terkîb-i Bend-1/4)

Âdile Sultan da fânî dünyanın zevkini aramanın gafillik olduğunu belirtir ve Allah'tan varlığı terk edip, fenâdan geçmeyi diler:

Aceb âkıldır ol gafil ki dâ'im

Arar zevk-i gülistân-ı fenâyı

(A.S. Gazel-169/1)

Râh-ı aşka erişip terk et fenâ gülzârını

İsm-i Gaffâr ile kıl bülbül misâli zârını

Kayd-ı kesretten halâs et Âdile nâ-çârını

Hamdülillâh ey Rahîm ü Hayy ü Kayyûm u Kerîm

(A.S. Tevhidat-1/4)

Aşk, aşırı derecedeki sevgidir.⁴¹⁸ Aşk gül bahçesinde; sevgili gül, âşık bülbül, rakip dikendir. Sevgilinin rakiple dost olduğunu gören Leylâ Hanım karamsarlığa düşer:

Sevdiğin hâr ile hem-dem oldu Leylâ sen de bil

Solmasun mı âteş-i gayretle bu gülzâr-ı aşk

(L.H. Gazel-61/5)

Yüz çevürdi şimdi Leylâ'dan karîn-i hâr olup

Gülşen-i aşkında ammâ hâr kim gönümdür ol

(L.H. Gazel-69/9)

Aşk bahçesinin ağlayan yüzlerce âşığı olduğunu söyleyen Şeref Hanım, divane bülbüllerin figanına minnet etmez:

⁴¹⁸ Cebecioğlu, 65.

Gülşen-i aşkın hezârân zâr ider uşşâkı var
Minnet itmem ben figân-ı bülbül-i şeydâlara

(Ş.H. Gazel-203/4)

Muhabbet; Arapça, sevgi, aşk demektir.⁴¹⁹ Muhabbet bir gül bahçesi iken âşığm gönül kuşu orada bahçivandır:

Beni ser-mest ü hayrân eyleyen ol yâr-i cânımdır
Tarâvet bahş iden bâga benim serv-i revânımdır
Mahabbet gülşeninde murg-ı gönlüm bâg-bânımdır
Ruhun aksiyle sahn-ı dîde bâg u gülsitânımdır
Hayâl-i nahl-i kaddin hayliden hâtır-nişânımdır

(L.H. Tahmis-4/1)

Âşık, düşünce bahçesinde sabaha kadar sevgiliye kavuşma anını hayal edip, feryâd u zâr eden bir bülbüldür:

Vaslın itdikçe tahayyül gülşen-i endîşede
Tâ seher feryâd u zârım çün hezâr itdim bu şeb

(L.H. Gazel-11/2)

Afv; sözlükte “yok etmek, silip süpürmek; fazlalık, artık” gibi manalara gelir. Bir ahlak ve hukuk terimi olarak genellikle, “kötülük ve haksızlık edeni, suç veya günah işleyen bağışlama, cezalandırmaktan vazgeçme” anlamlarında kullanılmaktadır.⁴²⁰ Allah’ın afv bahçesinde tövbe fidanına tazelik veren pişmanlık gözyaşlarıdır:

Nihâl-i tevbeye gülzâr-ı afv-ı Bârî’de
Viren tarâveti eşk-i ter-i nedâmet imiş

(F.H. Gazel-27/2)

⁴¹⁹ Cebecioğlu, 405.

⁴²⁰ Mustafa Çağrı, “Af”, *DİA*, İstanbul 1988, I/394.

Bu örnekler dışında gül bahçesi; “nübüvvet,⁴²¹ tevekkül,⁴²² şuhûd,⁴²³ kudret,⁴²⁴ keramet,⁴²⁵ vahdet,⁴²⁶ vasl,⁴²⁷ rahmet,⁴²⁸ emel,⁴²⁹ ümit,⁴³⁰ ülfet,⁴³¹ saadet,⁴³² nusret,⁴³³ mana,⁴³⁴ kemal⁴³⁵,” gibi pek çok soyut kavramla da bağdaştırılmıştır.

2.1.7. Gül Redifli Şiirler

Çalışmamıza konu ettiğimiz kadın şairlerimizden Mihrî Hâtun, Âdile Sultan ve Fıtnat Hanım’ın gül redifli gazelleri vardır. Ayrıca Mihrî Hâtun’un Sultan Ahmed övgüsünde yazılmış gül redifli bir kasidesi mevcuttur.

Adile Sultan

Gazel 104 / Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

Nev-bahâra lutf ile arz eyledi ruhsârı gül

Gösterip mirât-ı feyzinden yine envârı gül

Tâmm ol mâhı gören hûrşîdi görmez zerre-veş

Dökdü şebnem gördü rûy-ı Ahmed-i Muhtâr’ı gül

Bak seher Cibrîl hem pervânesi hem bülbülü

Hem yanar hem âh eder ol nûra kim bî-hâr gül

Gör müzeyyen kıldı rahmet gülşeninde âlemi

Kudret ile gaybdan her feyz eder izhâr gül

⁴²¹ İlgili beyit için bkz. L.H. Terkîb-i bend-1/2.

⁴²² İlgili beyit için bkz. F.H. Gazel-43/3.

⁴²³ İlgili beyit için bkz. A.S. Münacât-12/4.

⁴²⁴ İlgili beyit için bkz. A.S. Tevhîdât-2/1.

⁴²⁵ İlgili beyit için bkz: L.H. Kaside-3/8.

⁴²⁶ İlgili beyit için bkz. A.S. Gazel-48/2.

⁴²⁷ İlgili beyit için bkz. A.S. Gazel-77/1.

⁴²⁸ İlgili beyit için bkz. A.S. Gazel-104/4.

⁴²⁹ İlgili beyit için bkz. Ş.H. Tarih-22/5, Ş.H. Gazel-188/4, F.H. Kaside-4/36.

⁴³⁰ İlgili beyit için bkz. F.H. Kaside-1/12.

⁴³¹ İlgili beyit için bkz. Ş.H. Tarih-81/1.

⁴³² İlgili beyit için bkz. A.S. Na‘t-33/1.

⁴³³ İlgili beyit için bkz. L.H. Tarih-7/4.

⁴³⁴ İlgili beyit için bkz. F.H. Tarih-26/6, F.H. Kaside-4/1.

⁴³⁵ İlgili beyit için bkz. F.H. Kaside-4/3.

*Bul şerî'ata sebât ile sadâkatdan şeref
İki cihân sâyesinde buldu nev-bahârı gül*

*Aç basîret çeşmin ey cân mevsimin seyrânına
Bâg-ı cennetden seherde açılır her gonca gül*

*Var ümîdim kim karîn-i şâm-ı vuslat olıcak
Âdile açar hicâbı ol arûs-ı subh gül*

Fıtnat Hanım

Gazel 40 / Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

*Teşbih olundugun işidüp rûy-ı yâre gül
Gülşende başlasa ne aceb iftihâra gül*

*Vech-i münîrde ruh-ı alın gören sanur
Nakş oldu levh-ı pâk-i meh-i tâb-dâra gül*

*Dinle enîn-i âşık-ı şeydâyı kim olur
Ser-tâ-be-pây gûş-ı nevâyı hezârâ gül*

*Bezminde dil-berin görüp agyârı çekme gam
Elbet olur çemende hem-âgûş hâra gül*

*Pend eyle hande-rû olamaz saht-tıynetân
Zann itme terbiyetle virir seng-hâra gül*

*Çün andelîb-i âşık-ı mestânı söyledir
Dirsen sezâ bezmde mey-i hoş-güvâra gül*

Fikr-i ruhiyla çîde-i bâg-ı hayâlidir

Fitnat dinilse bu gazel-i âb-dâra gül

Mihrî Hâtun

Kaside 12 / Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kasîde-i Sultân Ahmed

Çünkü gösterdi cihâna ruhlarından yâr gül

Eyledi rûy-ı zemîn etrâfını envâr gül

Tagıdup sünbüllerin bâg-ı cihânun hoş sabâ

Virdi ezhâra revâyah eyledi izhâr gül

Kudretinden gör ki sâni' nice gösterdi ayân

Hâkden berg-i semen lâle şecerden hâr gül

Döşedi çünkim zümürüdden bisâtını çemen

Gûşına takındı şeb-nemden dür-i şeh-vâr gül

Nev-bahârun lezzetin bulmak dilersen bâga gel

Kıl temâşâ nergis ü nesrîn çemen ruhsâr gül

Yine hengâm-ı çemendür gülşeni seyr eyle gel

Her taraf serv ü semen her gûşesi gülzâr gül

Na'ra urdukça seher murgı meger te'sîr ider

Gonca güler serv salar başını oynar gül

Şâh-ı serv üzre çıkup bülbül okur şi'r-i latîf

Hüsünün ebyâtın meger kim eyledi eş'âr gül

*Turma nâlân ol ruhi şevkinde miskîn andelîb
Âdetidür çünkim itmek bülbülünü zâr gül*

*Ruhlarla haddün ü çeşmün görelden husrevâ
Nergis ü lâle semenden eyler istifsâr gül*

*Meclis-i sahn-ı çemende dâmeninden dem-be-dem
Makdemine sen şehün yâkût ider îsâr gül*

*Şâh Sultân Ahmed'ün devrânudur bezminde gör
Lâle sâkî gonca bâde oldı hıdmet-kâr gül*

*Bûy-ı lutfudan bulup virür cihân bâgına bû
Rengi rûyundan alup mergûb olur her bâr gül*

*Hûb okur aşkun makâmâtın nevâda râstî
Andelîbe hoşça ta 'lîm eylemiş edvâr gül*

*Yanılıp çün ruhlarına benzerem dimiş meger
Sözün bildi hatâsın itdi istigfâr gül*

*Çeşmünü görmez meger nergis k'olupdur bî-basar
Hüsününe kılup nazar oldı ulü'l-epsâr gül*

*Yazmaga haddün berâtın gör gubâr-ı hatt ile
Ârız-ı sûsende çekmiş hall ile pergâr gül*

*Gül yüzün bâg-ı cihâna arz olaldan husrevâ
Zâhir oldı sanki nûr-ı Ahmed-i Muhtâr gül*

*Gerçi eyyâmında nevrûzun çemen sultânıdır
Lîk fahr ider k'ola bezmünde hıdmet-kâr gül*

*Hall olunmaz gördi aşkun müşkilâtından sebak
Safha-i hüsnünden ebced başladı tekrâr gül*

*Gonca hâmuş oldu gayretten dehânun görelî
Ruhların gördi hacâletden güler nâ-çâr gül*

*Gülşen-i hüsnün şehâ besdür gerekmez cenneti
Gerçi kim her gûşesinde nice yüz bin var gül*

*Leblerüne benzerem didüğüün bâd-ı sabâ
Goncanun çâk ideli agzın katı korkar gül*

*Zîneti hüsnün gülistânında öğrenmiş meger
Baglamış bâg-ı cihânda gör ne hoş etvâr gül*

*Devleti bâgında Mihrî hamdülillâh bir şehün
Serv-kaddi sâyesindesin ne gam her bâr gül*

*Nice kim ola şükûfeyle müzeyyen nev-bahâr
Nice kim bâg-ı cihânda açıla her bâr gül*

*Nev-bahârı hüsnünün ter tâze olsun tâ ebed
Nice kim ola çemen iklimine serdâr gül*

*Îdüni itsün mübârek ol Kerîm-i Lâ-yezâl
Geldügince nev-bahâr oldukça bu gül-zâr gül*

Gazel 13/ Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün

Bu gönüm zevrakın aldı bugün bir gonca-leb gül-ruh

Yaşum deryâsına saldı bugün bir gonca-leb gül-ruh

Bülend-i kaddi nâz ile salınup ser-firâz ile

Gülistân sahnına geldi bugün bir gonca-leb gül-ruh

Belâ-keş bülbülüm bildi figânumdan safâ buldı

Yüzime gül gibi güldü bugün bir gonca-leb gül-ruh

Dile gerçi cefâ kıldı yerine bin vefâ kıldı

Bize vaslın atâ kıldı bugün bir gonca-leb gül-ruh

Alup şîrîn zebân ile elinden Mihrî'nün varın

Aha geldüm didi yeldi bugün bir gonca-leb gül-ruh

Gazel 96 / Mef ‘ûlü Fâ ‘ilâtü Mefâ ‘îlü Fâ ‘ilün

Arz itdi gülşene yine ruhsâr-ı yâr gül

Hâmûş olma key sakın ey murg-ı zâr gül

Sahrâ yüzini tut geçer eyyâm-ı nev-bahâr

Fevt itme fursatı ki degül ber-karâr gül

Sâfi mey ile sâkî getir câm-ı sâgarı

Bülbül terennüm eyle geçer gülizâr gül

Gül mevsiminde gülşene gel ayş u nûş kıl

Destinde deste deste tutar her nigâr gül

Nergis gözün hayâlile ser-mest sebzedede

Gonca tebessüm itmege uş intizâr gül

Devrân bahârı bir gün irer kim hazân olur

Evrâkı kılur hazer it târ u mâr gül

Ömrünü hoş geçür ki geçer Mihrî devr-i gül

Dirsin ki kanı bülbülü yâ nev-bahâr gül

2.2. GONCA

Henüz açılmaya başlamış çiçek, özellikle de gül⁴³⁶ için kullanılan goncanın beyitlerde ele alınışı daha çok onun açılmamışlık haline dayanır.⁴³⁷ Goncanın açılması “çâk olmak, sînesini çâk etmek, yüzünden örtüyü atmak, dîdârı keşfeylemek” gibi şekillerle kendini gösterir ve bunda sabâ rüzgârının önemi büyüktür.⁴³⁸

2.2.1. Gonca-İnsan

2.2.1.1. Gonca-Sevgili

Edebiyatta çok geniş olarak işlenen gül kadar olmamakla beraber gonca da özellikle sevgili-âşık münasebetlerinde üzerinde durulan benzetme unsurlarından biridir.⁴³⁹ Şairlerimiz pek çok beyitte goncaı sevgili olarak tasavvur etmişlerdir.

Seyr iden hüsnüni elbette olur bende sana

Mâ'il olsam nola ey gonçe-i ter ben de sana

(F.H Müfred-1)

Bâga azm eyler miyim ol goncam olmazsa eger

Yâr ile olsun da olsun bezmimiz semm-i hıyât

(L.H. Gazel-51/2)

⁴³⁶ “Gonca”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VIII/4627.

⁴³⁷ “Gonca”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, III/344.

⁴³⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 168.

⁴³⁹ “Gonca”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III/344.

O gonca gülünce güller utancından kızarır, kâkül bükülünce sümbül kıskançlığından eğilir bükülür:

Güller kızarır şerm ile ol gonçe gülünce

Sümbül ham olur reşk ile kâkül bükülünce

(F.H. Gazel-51/1)

Ar'ar servi boylu güzelin boyuna meyleder; güller o gonca sevgilinin yanaklarına âşıktır:

Ma'il kaddine ar'ar ey serv-i hırâmânım

Âşık ruhuna güller ey gonce-i handânım

(F.H. Nazm-8/1)

Goncanın kapalı hali âşık ile konuşmaya tenezzül etmeyen sevgilinin özelliklerine uygun düşer.⁴⁴⁰ Gonca olan sevgili âşığı duymaz, kayıtsız, umursamaz davranır.

Feryâd-ı dil-i zârım o gül-gonca-i zîbâ

Bir vechile duymaz

Mu'tâd-ı sükût eyler idim ben dahi ammâ

Gönlüm bana uymaz

(Ş.H. Matla-14)

Goncanın naz ile açılması ile yüzünü âşığa göstermekte nazlanan sevgili arasında ilgi kurulur.⁴⁴¹

Gül ider nâz eyleyüp bülbül niyâz âlem bu yâ

Ben dimem ey gonca eyle terk-i nâz âlem bu yâ

(L.H. Gazel-5/1)

Moral yapısı, âşığına ızdırap çektirmekten hoşlanmak, ona yüzünü göstermekte nazlanmak olan sevgilinin, âşıkla arasına daima bir mesafe koyması dolayısıyla ayrılık ve hasret, buna eşlik eden şikâyet⁴⁴² beyitlerde sık sık dile getirilir.

⁴⁴⁰ Sefercioğlu, 441.

⁴⁴¹ Sefercioğlu, 441.

⁴⁴² Akün, "Divan Edebiyatı", IX/415.

*Yeter aglatma ey gonca beni ümmîd-i rûyunla
Görünce bahr-i eşkim mevc-veş pür-cûş olur bülbül*

(Ş.H. Gazel-113/3)

*Gel meclise ey gonca-i gülzâr-ı letâfet
Vir bezme tarâvet
Öldürmeden uşşâkını bu nâr-ı harâret
Gel eyle inâyet*

(L.H. Müstezâd-3/1)⁴⁴³

Gonca-sevgili ilgisinde âşîğin bülbül olarak tasavvur edilmesinin de etkisi vardır. Leyla Hanım, “*Bülbül gibi gece gündüz inlemelerim var, boşa değil senin gibi taze bir goncam var.*” der:

*Bülbül gibi her şâm u seher nâlelerim var
Bîhûde degil sen gibi bir gonca-terim var*

(L.H. Gazel-27/1)

Diken ise sevgilinin yanından hiç ayrılmayan rakiptir:

*Bülbül-veş eylemez gönül nâle-i hezâr
Ey gonca hâr olmasa pîrâmenin senin*

(F.H.Gazel-34/3)

Bir rüzgâr çeşidi olan sabâ, çeşitli özellikleriyle hemen her divan şairinin kullandığı öğelerden biridir.⁴⁴⁴ Kimi zaman âşîğa sevgiliden haber getiren bir postacıdır.⁴⁴⁵ Leylâ Hanım da goncanın diken ile olan arkadaşlığını sabâdan haber almıştır:

*İşitdim hem-dem-i hâr oldığın ol gonca-i ra'nâ
Sabâ geldi bu sözle tende hep kanım kurutdurdu*

(L.H. Gazel-114/6)

⁴⁴³ Konuyla ilgili diğer örnekler için bkz. L.H. Gazel-112/6, L.H. Gazael-26/6.

⁴⁴⁴ H. Dilek Batislam, “Divan Şiirinde Sabâ”, *Osmanlı Araştırmaları*, (XXVI-Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu’na Armağan II), İstanbul 2005, 96.

⁴⁴⁵ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 383.

Agyâr ile hem-meclis o gonca kederim var

Ey bâd-ı sabâ söyleme lutf it haberim var

(Ş.H. Gazel-52/1)

Rakip olarak tasavvur edilen bir diğer unsur ise kargadır. Şiirimizde kullanılan isimleriyle zâğ (anıd), gurâb⁴⁴⁶ kara yüzlülüğü ve âşıkların gözünde çirkinliği sebebiyle olmalı rakibin en çok benzetildiği hayvanlardan birisidir.⁴⁴⁷

Geçdi agyâr dirîg âşık-ı zârın yerine

Koydı ol gonca-i ter zâgı hezârın yerine

(Ş.H. Gazel-193/1)

Şeref Hanım gonca diye seslendiği sevgiliden gülüşüne aldanmamasını, içindeki yangını görmesini ister. “*Dilim bülbül ise de gönlüm pervanedir.*” der.

Ey gonca bakma handeme sûz-ı derûnı gör

Pervânedir dilim dehenim andelîb ise

(Ş.H. Beyit-15)

2.2.1.2. Gonca-Âşık

Goncanın kapalı hâli, içinde sırlar saklayan bir âşığı da andırır. Âşığın gam dolu ve hiçbir zaman açılmayan, devamlı kederli, aşk ateşiyle yanan gönlü ile gonca arasında benzerlik kurulur.⁴⁴⁸ Fıtnat Hanım, sevgilinin dudağının hasretiyle yanan âşığı, bağı kan dolu goncaya benzetir:

Mâ`il olmuş yâsemen seyr eyleyüp nâzik tenin

Bagrı hûndur hasret-i la`l-i lebinle goncenin

Fıtnat-ı şeydâda olmuş bülbüli ol gülşenin

Yalnız Cevri degil meftûn u âşüften senin

Beste dünya zülfüne dil-haste âlem çeşmine

(F.H. Tahmis-1/5)

⁴⁴⁶ Ö. Ceylan, 141.

⁴⁴⁷ Şentürk, 85.

⁴⁴⁸ Sefercioğlu, 441.

2.2.1.3. Gonca-Dinî-Tasavvufî Şahıslar

2.2.1.3.1. Gonca-Hz. Hüseyin

Şeref Hanım Kerbelâ mersiyeleriyle tanınmıştır ve her yıl muharrem ayında bir mersiye kaleme aldığı kaynaklarda belirtilmektedir.⁴⁴⁹ Hz. Hüseyin'i, Hz. Peygamber'in gül bahçesinin goncası olarak kabul ettiği beyti şöyledir:

Gonca-i gülzâr-ı nesl-i şâh-ı dîn

Nâzenîn-i hazret-i rahmet-me'âb

(A.S. Na't-26/25)

2.2.1.3.2. Gonca-Mehdî el-Muntazar

İmâmiyye Şîası'nca halen gaybet halinde olduğuna, gelecekte mehdî olarak ortaya çıkıp dünyada adaletli bir düzen kuracağına inanılan İmam Mehdî, on iki imamın sonuncusudur.⁴⁵⁰ Âdile Sultan, onunla gonca arasında şöyle ilgi kurmuştur:

Gül-cemâli hoş-makâli aşkına

Gonca derler hem eder bülbül figân

(A.S. Na't-26/95)

2.2.1.3.3. Gonca-Sünbül Sinan

Âdile Sultan Halvetiyye tarikatının Sünbülüyye kolunun kurucusu Sünbül Sinan'ın (ö. 936/1529)⁴⁵¹ velayet bağının goncası olduğunu söyler.

Gonca-i bâg-ı velâyet Yûsuf-i Sünbül Sinân

Serv-i gülzâr-ı sa'âdet Yûsuf-i Sünbül Sinân

(A.S. Na't-33/1)

⁴⁴⁹ Arslan, "Şeref Hanım", 550.

⁴⁵⁰ Mustafa Öz, "Mehdî el-Muntazar", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII/376.

⁴⁵¹ Hür Mahmut Yücer, "Sünbül Sinan", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/135.

2.2.2. Gonca-İnsan Uzuvarı

2.2.2.1. Gonca-Ağız

Sevgilinin ağız; küçüklüğü, rengi, tatlılığı, hayat verici oluşu ve konuşması bakımından ele alınır ve en belirgin vasfı yokluk derecesinde küçük olmasıdır.⁴⁵² Gonca küçük ve kapalı oluşu yönüyle ağzın en çok benzetildiği unsurlardandır. Ucunda beliren küçük kırmızılık, darlığı ve rengi itibariyle sevgilinin ağzını andırmaktadır.⁴⁵³

Ruhun güldür bana gonca dehânun

Hadün berg-i semendür gülizârum

(M.H. Gazel-104/3)

Ol gonca-femin neydi hevâ vü hevesiyle

Sular gibi cûş itdim idi şimdi turuldum

(L.H. Gazel-82/5)

Kapalı olan gonca âşık için hiçbir şey söylemeyen, onu duymazdan gelen sevgilinin ağzıdır.

Gûş itmedin ey gonca-fem eyvâh bu râzı

Bülbül gibi şeb-tâ-be-seher nâlelerim var

(Ş.H. Gazel-52/4)

Güzellik bahçesinde âşık bülbül misali inler ancak gonca dudaklı sevgili feryadını dinleyip de rahmet etmez:

Gülşen-i hüsnünde ben bülbül gibi zâr eylerim

Gûş idüp ol gonca-fem rahm eylemez feryâdına

(Ş.H. Gazel-215/2)

Gönül, aşk duygusunun ve neticelerinin ortaya çıktığı bir merkez olarak kabul edilir. Âşığın ayrılmaz bir parçası olan aşkın kaynağı olduğu gibi, sevgilinin âşığa karşı

⁴⁵² Erdoğan, 304.

⁴⁵³ “Gonca”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III/344.

takındığı olumsuz tavrın neticelerinin görüldüğü bir mekân olarak da dikkati çeker.⁴⁵⁴
Gönül bir kuştur.⁴⁵⁵ Gonca ağızlı sevgili karşısında bülbül misali feryat eder.

Dil bülbüli feryâdın artursa aceb midür

Şeydâ kılan anı sen gonca-dehen olmuşdur

(M.H. Gazel-28/3)

Soldı gülşen dahi hâlâ gülmedim ey gonca-fem

Tâ seher mânend-i bülbül zâr kim gönlümdür ol

(L.H. Gazel-69/5)

Bülbülün aşktan yana derdi yoktur, onu inleyen rakibin çokluğudur:

Cânına minnet idi aşkın ile ey gonca-fem

Andelîbin böyle zâr itmezdi olsa hâr bir

(Ş.H. Gazel-47/2)

Sevgilinin, âşığın inlemelerini işitmemesinin sebebi de rakiptir:

Seni âh u figânım istimâ'ından berî eyler

Yanında bilmem ey gonca-femim hem-sohbetin kimdir

(Ş.H. Gazel-49/4)

Goncanın gülmesi ise açılması demektir.

Sen gonca-dehen gül gibi yüzüme gülünce

Cân bülbüli bu hâr-ı cefâdan öleyazdı

(M.H. Gazel-198/2)

2.2.2.2. Gonca-Dudak

Leb ya da açık istiare yoluyla doğrudan la'1 olarak da anılan dudak, divan şairlerinin çeşitli benzetmeler çerçevesinde üzerinde durduğu önemli bir güzellik unsurudur.⁴⁵⁶ Goncayla sevgilinin dudakları arasında özellikle renk ve görünüm

⁴⁵⁴ Sefercioğlu, 269.

⁴⁵⁵ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 168.

⁴⁵⁶ Erdoğan, 331.

açısından benzerlik kurulmuş ve bu benzerlik, bazı divan şairlerince sevgiliden “gonca dudaklı” diye söz edecek derecede benimsenmiştir.⁴⁵⁷

Bu gönlüm zevrâkın aldı bugün bir gonca-leb gül-ruh

Yaşam deryâsına saldı bugün bir gonca-leb gül-ruh

(M.H. Gazel-13/1)⁴⁵⁸

Ârız-ı alın senin ey gonca-leb kıldım hayâl

Hâne-i hâtırına reşk-i gülistân oldu heb

(F.H. Gazel-4/3)

Dünyada gonca dudaklı güzel çoktur. Ancak hiçbiri Mihrî Hatun’un gördüğü güzel gibi değildir:

Gerçi ey Mihrî cihânda gonca-leb mahbûblar

Çokdur ammâ biz bunun mânendi kat ‘â görmedük

(M.H. Gazel-92/7)

Fıtnat Hanım’ın haber verdiği güzelin dudağının aksi şarap kadehine yansımıştır:

Aks-i lebini câm-ı mey-i nâbda gördüm

Bir gonçe-i şüküfteyi san âbda gördüm

(F.H. Nazm-1/1)

Leyla Hanım da gönlünün, gonca dudaklı sevgilinin aşkıyla dolu olduğunu söyler:

Niçün kûyunda feryâd eyliyor bilsem aceb gönlüm

Senin aşkın ile tolmuş gibi ey gonca-leb gönlüm

Yine nâr-ı firâka yakdı kendin bî-sebeb gönlüm

Kapında hâsıl itdi bu devâsız derdi hep gönlüm

Ne derde mübtelâ oldu dil-i bîmârı görsünler

(L.H. Tahmis-3/3)

Feryadına sebep olan gonca dudaklı sevgilinin aşkıyla gönlünün yandığını belirtir:

⁴⁵⁷ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 94.

⁴⁵⁸ Konuyla ilgili bir diğer örnek için bkz. M.H. Gazel-142/6.

Hayli zamân aşk ile ey gonca leb
Nâle vü efgânıma oldun sebeb
Cân u dilim aşkın ile yandı hep
Şimdi bu beyti okurum rûz u şeb
Âh mine'l-aşk ve hâlâtihî
Ahraka kalbî bi-harârâtihî

(L.H. Tesdis-1/3)

Şeref Hanım Kerbelâ mersiyeleriyle tanınmıştır ve her yıl muharrem ayında bir mersiye kaleme aldığı kaynaklarda belirtilmektedir.⁴⁵⁹ Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin'i anlatırken onunla gonca arasında şöyle ilgi kurmuştur:

İtmez mi zât-ı Hazret-i Zehrâ a bî-edeb
Mahşerde âh hûn-ı ciger-pâresin taleb
Câm-ı şehâdet içdi elinden dü-gonca-leb
Âhımla yaksam âlemi şâyeste rûz u şeb
Ben hâk-i pây-ı Âl-i Abâ'ya bilâ-riyâ
Bin cânım olsa cümlesini eylerim fedâ

(Ş.H. Müseddes-11/7)

Hokka, içine mürekkep konan küçük kaptır.⁴⁶⁰ Dudak ile benzerlik içinde ele alınır. Şeref Hanım, Hz. Hasan'ın cennet bağının goncası olan dudağının rezil, alçak kimseler tarafından zehir hokkasına döndüğünü söyler:

Bâg-ı Cennet goncası iken lebi
Hokka-i zehr etdi erbâb-ı şekâ

(A.S. Na't-26/18)

⁴⁵⁹ Arslan, "Şeref Hanım", 550.

⁴⁶⁰ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 210.

2.2.2.3. Gonca-Yanak

Şekli, tazeliği ve rengi dolayısıyla goncayla yanak arasında ilgi kurulmuştur.

Gonca-i ruhsârını fikr eyleyüp subh u mesâ

Tâ seher bülbül gibi nâlân kim gönlümdür ol

(L.H. Gazel-68/2)

2.2.2.4. Gonca-Yüz

Sevgilinin yüzüyle ilgili olarak yapılan benzetmeler parlaklık, beyazlık, kırmızılık ve tazelik üzerine kuruludur.⁴⁶¹ Leylâ Hanım sevgilinin yüzünün rengi ile goncaya ızdırıp verdiği dile getirmiştir.

Lerze-nâk oldukça mihr-i ârızından âfitâb

Reng-i rûyun gonca-i sad-berge viridi ıztırâb

Ey hilâl-ebrû yine deryâyâ düşdi mâh-tâb

Aks-i ruhsârınla bu eşk-i firâvânım mıdır

(L.H. Şarkı-20/2)

Gül bahsinde belirtildiği üzere Âdile Sultan'ın *Divan*'ında, on iki imam için müstakil bir terkîb-i bend yer almaktadır. Altıncı İmam Cafer Sadık'tır. Âdile Sultan, imamın yüzünü goncaya benzetir:

Gonca-tal 'at lâle-nükhet serv kad

Hûr-ı peyker nûr-ı manzar meh-cemâl

(A.S. Na't-26/53)

Sa'eddin el-Cebâvî (ö. 575/1180), Sa'diyye tarikatının kurucusudur.⁴⁶² Âdile Sultan fiziki hususiyetlerini şöyle dile getirir.

Tal'atin sâni '-i birr nûr-i mücessem yaradıp

Gonca-rû sim-beden şems-likâ mâh-cebîn

(A.S. Na't-30/18)

⁴⁶¹ Erdoğan, 187.

⁴⁶² Hür Mahmut Yücer, "Sa'eddin el-Cebâvî", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/387.

2.2.2.5. Gonca-Ten

Sultan Abdülmecid, Âdile Sultan'ın kardeşidir. Kardeşinin vefatını anlattığı beytinde Sultan'ın tenini gonca ile ilişkilendirmiştir.

Goncadan nâzik iken nâzik tenin

Kara toprak oldu âhir medfenin

(A.S. Na't-37/52)

2.2.3. Gonca-Soyut Kavramlar

2.2.3.1. Gonca-Tebessüm

İnsanın güldüğü zaman ağzının açılması gibi goncanın gülmesi de açılmasıdır.⁴⁶³

Nergis gözün hayâlile ser-mest sebzede

Gonca tebessüm itmege uş intizâr gül

(M.H. Gazel-96/5)

Çünkü dilim o gonca-i handân elindedir

Bülbül-misâl zâr ider efgân elindedir

(Ş.H. Gazel-54/1)

Goncayı açtıran da sabâ rüzgârıdır.

Bâg-ı hüsnünde sabâ depretdügince zülfünü

Goncalar handân olup zülfüne reyhân imrenür

(M.H. Gazel-49/4)

2.2.3.2. Gonca-Hikmet

Şeref Hanım'ın, büyükbabası Vakanüvis Halil Nûrî Bey de aynı zamanda şairdir. Şeref Hanım Nûrî Bey'in gazeline yazdığı nazirede büyükbabasının şiirini bir hikmet goncası olarak görür.

Şi'r-i Nûrî acebâ gonca-i hikmet mi Şeref

Tab'ıma olmadadır bûy-feşân nolsun bu

(Ş.H. Gazel-182/5)

⁴⁶³ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 168.

2.2.3.3. Gonca-Vuslat

Şiirin bütünlüğü içerisinde ele alındığında, vuslat goncası olarak şairin şeyhini tahayyül ettiği ve o goncadan türlü türlü tecellilerin kokusunu aldığı söylenebilir:

Her taraftan selsebîlin kevserin çağıldısı

Gonca-i vuslatdan envâ‘-ı tecellîler kokar

(A.S. Gazel-63/2)

2.2.3.4. Gonca- Emel, Ümîd, Maksûd, Kâm, Merâm

Gonca, şairlerimiz tarafından emel, ümîd, maksûd, kâm, merâm gibi birbirleriyle yakın anlamlı kavramlarla ilişkilendirilmiştir.

Pür müjde ider bâd-ı fenâ gonçe-i kâmı

Âsûde hazândan gül-i ra‘nâ-yı kanâ‘at

(F.H. Gazel-6/2)

Bûs itdi la‘l-i nâbını devr-i hatında dil

Bâg-ı emelde gonca-i maksûd çîdedir

(F.H. Gazel-13/4)

Essin bahâr-ı câhına hep bâd-ı ikbâl ü zafer

Gül gibi olsun gonca-i ümmîdi her dâ‘im güşâd

(Ş.H. Tarih-44/2)

Ol serv-i hoş-hırâm ne âlemedir aceb

Ol gonca-i merâm ne âlemedir aceb

(Ş.H. Gazel-14/1)

Bu ilişkide de goncanın kapalı hali etkilidir. Zira goncanın açılması ile arzu ve isteklerin yerine gelmesi arasında ilgi kurulmuştur. Aksi ise goncanın açılmadan solması, hazana ermesidir.

Görüp nûr-ı cemâlin gonca-i ümmîdim açıldı

Safâ bahş itdi eş‘ârım yine bu cân-ı nâlâna

(L.H. Kaside-4/19)

Yine zamân-ı âh u figân oldı neyleyim
Bakmam cihâna başka cihân oldı neyleyim
Gül-gonca-i ümîd hazân oldı neyleyim
Hâl-i dilim kederle yaman oldı neyleyim
Ben hâk-i pâ-yı Âl-i Abâ 'ya bilâ-riyâ
Bin cânım olsa cümlesini eylerim fedâ

(Ş.H. Müseddes-11/2)

Âhın yakıcılık vasfı vardır. Âşığın çektiği bu âhın tesiri de âşığadır:

Eser eylerse âhım gonca-i ümmîdime eyler
Gülün ey andelîbân-ı çemen ber-bâd olur sanma

(Ş.H. Gazel-207/4)

Hz. Peygamber âlemlere rahmet Peygamber'dir. Bütün kevn ü mekân O'nun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. Daha O, yaratılmadan evvel dünya O'nun himmeti ile dolmuştur. O'nun gölgesinde kimsenin maksudunun goncası solmamıştır:

Cihân halk olmadan evvel cihâna himmetin toldı
Efendim gonca-i maksûdı sâyende kimin soldı
Sikender âb-ı hayvâna kanup dünyâda şâd oldı
Hicâb-ı zulmeti kat' eyleyüp maksûda yol buldı
Çekenler hâk-i pâ-yın dîdesine yâ Resûlallâh

(L.H. Tahmis-1/8)

Şeref Hanım, “*Ya Rabbi, feyzinle ümit goncamı aç, gönül bahçemi hazan eyleme.*” şeklinde dua eder:

Vir gonca-i ümmîdime feyzinle güşâyış
Gülzâr-ı dili fasl-ı hazân eyleme yâ Rab

(Ş.H. Kıt'a-8/1)

2.2.3.5. Gonca-İkbal

Leyla Hanım, II. Mahmud'un kız kardeşi Esmâ Sultan'a yazdığı tercî-i bendde "Büyük ağabeyi ufuklara parlaklık verdikçe" diyerek II. Mahmud'a atıfta bulunmuş ve onun devlet bağında ikbal goncasının (talihinin) uzun olmasını dilemiştir:

Dâder-i a 'zamı âfâka ziyâ virdikçe

Bâg-ı devletde ola gonca-i ikbâli bedîd

(L.H. Tercî-i Bend-1/19)

Şeref Hanım'ın gonca-ikbal ilgisi kurduğu beyti ise şöyledir:

Güşâd ola hemîşe gonca-i âmâl ü ikbâli

Kapansın gönli olsun hâtırı hussâdının pür-gam

(Ş.H. Tarih-35/7)

2.2.4. Gonca-Somut Kavramlar

2.2.4.1. Gonca-Şarap

Mihrî Hâtun goncanın kırmızı rengi ile şarap arasında ilgi kurmuştur:

Şâh Sultân Ahmed'ün devrânıdur bezmimde gör

Lâle sâkî gonca bâde oldı hıdmet-kâr gül

(M.H. Kaside-12/12)

2.2.4.2. Gonca-Yara

Gonca şekli ve rengi dolayısıyla Şeref Hanım'ın şu beyitlerinde yaraya benzetilmiştir:

Açdı yer yer gonca-i dâgım donandı sahn-ı dil

Neyleyim ey bülbül-i şeydâ gül-i ra 'nâyı ben

(Ş.H. Gazel-164/7)

Eglence yeter nâlem ile gonca-i dâgım

Gülzâra hezâra gül-i pür-hâra ne minnet

(Ş.H. Gazel-20/3)

2.3. LALE

Lale, zambakgiller familyasının Tulipa cinsini oluşturan,⁴⁶⁴ enli, uzun yapraklı çok yıllık soğanlı bir bitkidir.⁴⁶⁵ Yapraklarının ortasından tek sap üzerinde teşekkül eden bir çiçeği vardır.⁴⁶⁶ Bu çiçeğin, çan şeklinde, taç yapraksı altı parçadan meydana gelen bir kılıfı vardır.⁴⁶⁷ Çanak yaprakları genellikle yeşildir.⁴⁶⁸ Çeşitli renklerde laleler olduğu gibi, alacalı olanları da vardır.⁴⁶⁹

Anadolu’da lale ile ilgili ilk bilgiler Türkler ile başlamaktadır.⁴⁷⁰ Roma ve Bizans’ın nedense hiç ilgilenmediği bu çiçek, Türk tezyinatında XIII. yüzyıldan itibaren stilize edilmiş olarak Selçuklu abidelerinde, yazma kitap ve kaplarında görülmeye başlamıştır.⁴⁷¹ Lalenin XVI. yüzyılda Avusturya’nın Osmanlı Devleti’ndeki büyükelçisi Ogier Ghiselin de Busbecq tarafından Avrupa’ya götürülerek tanıtıldığı kabul edilmektedir.⁴⁷² Lalenin Avrupa’da tanınması ve yayılmasında Fransız nebatatçısı Charles de l’Escluse’ün (Latince: Carolus Clusius) büyük katkısı olmuştur.⁴⁷³ Daha sonra Hollanda’ya giderek Leiden Üniversitesi’nde göreve başlayan Clusius, bu ülkelerde laleyi ilk yetiştiren ve lale endüstrisini kuran kişi olarak bilinmektedir. Ancak Avrupa’da lale merakının daha önce başladığına dair kayıtlar da vardır.⁴⁷⁴ Lale hakkında bilgi veren ilk Avrupalı yazarlar, tarih sırasıyla, P. Belon, G. Busbecq ve A. Galland olmuştur. Fransız hekim P. Belon, 1546 yılında Yakınoğu ülkelerine bir araştırma gezisi yapmış ve bir süre İstanbul’da kalmıştır. Hatıralarında laleyi “Lils rouges” (*Kırmızı zambak*) ismiyle anlatmış ve birçok yabancı, çiçek soğanları almak için, gemilerle İstanbul’a geldiğini kaydetmiştir.⁴⁷⁵ İlk dönemlerde Avrupalı yazarlar laleyi tanımadıklarından, bu çiçeği bir çeşit zambak (*Lilium*) olarak kabul etmiş ve bu düşünüşe göre isimlendirme yapmışlardır.⁴⁷⁶ Bugün Avrupa ülkelerinde lale için

⁴⁶⁴ “Lale”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XIV/249.

⁴⁶⁵ “Lale”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XII/7334.

⁴⁶⁶ “Lâle”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Ötüken, İstanbul 1985, VI/2048.

⁴⁶⁷ “Lale”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, VII/783.

⁴⁶⁸ “Lâle”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, VI/2048.

⁴⁶⁹ “Lâle”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, VI/63.

⁴⁷⁰ Turhan Baytop, *İstanbul Lalesi*, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara 1992, 1.

⁴⁷¹ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 121.

⁴⁷² “Lâle”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VI/63.

⁴⁷³ Baytop, *İstanbul Lalesi*, 2.

⁴⁷⁴ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 127.

⁴⁷⁵ Baytop, *İstanbul Lalesi*, 1.

⁴⁷⁶ Baytop, *İstanbul Lalesi*, 1.

kullanılan “tulip” kelimesi Türkler’in bu bitkiye “tulipan” adını verdiklerini kaydeden Busbecq’in hatıratına dayanmaktadır. S. W. Murray, bu ismin Türkler’in başlarına sardıkları tülbentle ilgili olduğunu,⁴⁷⁷ O.G. Busbecq ile tercümanı arasında meydana gelen bir yanlışlık sonucu ortaya çıktığını⁴⁷⁸ kaydetmektedir. Kelimenin “sarık biçimindeki çiçek” anlamında tülbentten gelmiş olması ihtimali kuvvetlidir.⁴⁷⁹

Lale Avrupa’ya götürüldükten sonra özellikle Hollanda’da çok sevilmiş ve yeni türleri yetiştirilmiştir.⁴⁸⁰ Lale tutkusu bütün dünyada zaman zaman “lale deliliği” (*tulipomania*) diye anılan aşırı boyutlara ulaşmıştır.⁴⁸¹ Geliştirilmiş lale soğanları, yine bir Avusturya büyükelçisi olan Schimidt Horn tarafından Türkiye’ye getirilmiş, böylece İstanbul’da yeni bir zevk başlamıştır.⁴⁸² Buna “lalenin İstanbul’a dönüşü” denmiştir. Bu dönüş, İstanbullu lale meraklıları için, tulipomanlığın (*aşırı lale tutkusu*) başlangıcı sayılır.⁴⁸³ İstanbul’da soyluluğun ve kent inceliğinin en değerli ögesi sayılan lale etrafında, mimariden edebiyata kadar zengin bir kültür oluşmuş⁴⁸⁴ bu ince çiçek bütün bir devrin mazmunu olup, bir çağ onun adıyla anılmıştır.⁴⁸⁵

Lale, Osmanlı Devleti döneminde bilhassa XVI-XVIII. yüzyıllar arasında, süs bitkisi ve süsleme motifi olarak çok büyük bir önem kazanmıştır. Sultan III. Ahmed (ö. 1149/1736)’in saltanatının son yıllarında, bu ilgi doruk noktasına çıkmış ve bu dönem bazı tarihçiler tarafından “Lale Devri” olarak isimlendirilmiştir.⁴⁸⁶

Lale hiçbir devirde III. Ahmed devrinde olduğu kadar rağbet görmemiştir. Özellikle tabiat güzelliği ve sanat zevkine düşkün olan İbrahim Paşa (ö. 1143/1730), lalenin yayılmasına son derece özen göstermiştir.⁴⁸⁷ İstanbul’un hemen her tarafında lale bahçeleri tanzim edilmiş, lale hakkında, risaleler yazılmış,⁴⁸⁸ yarışmalar düzenlenmiş, hatta “Meclis-i Şükûfe” adında bir çiçek enstitüsü kurulmuştur.⁴⁸⁹ Şehirde

⁴⁷⁷ Baytop-Kurnaz, “Lâle”, XXVII/79.

⁴⁷⁸ Baytop, *İstanbul Lalesi*, 2.

⁴⁷⁹ Baytop-Kurnaz, XXVII/79.

⁴⁸⁰ “Lâle”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VI/63.

⁴⁸¹ Baytop-Kurnaz, XXVII/79.

⁴⁸² “Lâle”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VI/63.

⁴⁸³ Necdet Sakaoğlu, “Lale”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfından Ortak Yayın, İstanbul 1994, V/178

⁴⁸⁴ Sakaoğlu, V/178.

⁴⁸⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, *18. Asırda Lale*, (Haz.: M. Uğur Derman), Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006, 9.

⁴⁸⁶ Baytop, *İstanbul Lalesi*, 2.

⁴⁸⁷ Ahmet Kartal, *Klasik Türk Şiirinde Lâle*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, 7.

⁴⁸⁸ En meşhuru Şüküfecibaşı Lâlezârî Mehmed Ef. (ö. 1150/1737)’nin Mizanü’l-ezhar’ı.

⁴⁸⁹ “Lâle”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VI/63.

yeni ve hiç görülmemiş bir cins lale yetiştirenlere, bu hususta teşkil edilmiş olan Meclis-i Şükûfe tarafından mükâfatlar verilmiş, her yeni laleye de yeni bir isim takılmıştır.⁴⁹⁰

Türk çiçekçilik tarihi üzerinde araştırmaları olan Cevad Rüştü'nün *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*'ndaki yazılarında belirttiğine göre laleler, özellikleriyle uyumlu veya yetiştiricilerine göre isimlendirilmiştir.⁴⁹¹ Lale meraklıları her gün bir yerde toplanmış ve yeni açılan laleleri isimlendirmek, onların hususiyetlerini tespit etmekle meşgul olmuşlardır.⁴⁹² XVIII. asırda isimleri yetiştirdikleri nadide laleleriyle birlikte kaydedilmiş Türk kadınlarından ikisinin adları şu şekildedir.

Azize Kadın (1728) Cevher-i Şâhi

Cihangir Müşâbihi

Sincabî Kırlangıç

Gül-i Peyker

Fatma Hatun

Dil-cû⁴⁹³

Lale çeşitlerine verilen isimler genellikle Arapça ve Farsça olmakla birlikte Cücemoru, Sahipkıran, Narçiçeği, Pabuççu, Altınsarı, İbrahim Bey Alı, Gülcübaşı, Aşçımoru, Kızıl Bıyıklı, Keresteci, Pençe, Büyük Al, Küçük Al, Erikdibi ve Kalaycı Beyazı gibi Türkçe isimlere de rastlanmaktadır.⁴⁹⁴

Bir kır çiçeği olan lalenin kültür çiçeğine dönüşümü, bununla da yetinilmeyerek yüzlerce türünün yetiştirilmesi, İstanbul çiçekçiliğinin bir başarısı sayılır.⁴⁹⁵ Tabib Mehmed Aşkî, İstanbul'da ıslah edilmiş ilk lale çeşidini elde eden kişinin Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) olduğunu kitabında kaydetmektedir.⁴⁹⁶ Cerrahpaşa Camii İmamı Mehmed bin Ubeydi Efendi, XVIII. yüzyılın başlarına kadar yetişen şükûfeciler ve yetiştirdikleri lale ve zerrin çeşitlerinin isimlerini veren

⁴⁹⁰ Celal Esad Arseven, "Lâle", *Sanat Ansiklopedisi* (3.Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, III/1217.

⁴⁹¹ Sakaoğlu, V/181.

⁴⁹² Münir Aktepe, "Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 4 (7), 1953, 91.

⁴⁹³ A. Süheyl Ünver, "Türkiye'de Lâle Tarihi", *Vakıflar Dergisi*, (9), 1971, 267.

⁴⁹⁴ Baytop, *İstanbul Lalesi*, 6.

⁴⁹⁵ Sakaoğlu, V/178.

⁴⁹⁶ Baytop-Kurnaz, XXVII/79.

“*Netâyicü’l-ezhâr*” isimli bir kitap yazmıştır. O da en eski lale yetiştiricisi olarak Ebüssüüd Efendi’yi göstermekte ve elde edilen bu ilk lale çeşidine “Nûr-ı Adn” (Cennet nuru) isminin verildiğini kaydetmektedir.⁴⁹⁷

XVI-XVII. yüzyıllarda İstanbul’da yetiştirilen lale çeşitlerinin isimleri, özellikleri ve yetiştiricileri hakkında bilgi veren el yazması risalelere göre bunların sayısı 2000 civarındadır.⁴⁹⁸ Genetik ve botanik ilimlerinin günümüze nispetle çok geri olduğu o dönemde, nasıl olup da binlerce hatta on binlerce yeni çiçek ve lale kùltivarının elde edilebildiği bugün için dahi izah edilmesi güç bir durumdur.⁴⁹⁹

Çiçek ve bahçe merakının bütün İstanbul’u sardığı ve çiçek yetiştirmenin başlıbaşına bir sanat haline geldiği XVII. yüzyılda, “Terbiye-i Riyâz u Ezhâr ve Tenmiye-i Hadâyik u Eşcar” amacıyla bir cemiyetin teşkiline ve çiçekçibâşılık makamının ihdasına gerek duyulduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰⁰ M. Münir Aktepe, “*Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle*” adlı çalışmasında İstanbul’da çiçeğe karşı olan muhabbetin günden güne arttığını, hatta bazen münakaşalara sebep olan mühim hadiselerin meydana geldiğini kaydeder. Meselenin yalnız alelade bir çiçek merakı değil devlet ricalini ve padişahları da alakadar eden bir iptila haline geldiğini söyler. Bu devirde lale soğanlarının sahiplerinin ölümü üzerine, terekesi arasında satılmaya başlandığı da verdiği bilgiler arasındadır.⁵⁰¹

XVII. yüzyıl sonlarından itibaren laleye karşı olan ilgi olağanüstü bir şekilde artmış ve bazı ünlü lale soğanlarından elde etme isteği pek çok kişide bir tutku haline gelmiştir. Bu durum bazı lale soğanlarının fiyatının çok yükselmesine neden olmuştur. Fiyatlarının aşırı derecede artmasını önlemek amacıyla, 1725 yılında lale soğanlarının fiyatını saptayan bir liste (narh defteri) hazırlanmış ve soğanların listedeki fiyatın üstünde satılması yasaklanmıştır.⁵⁰²

Lale, XVI. yüzyıldan itibaren, sadece bahçelerde yetiştirilmekle kalmamıştır. Kumaşlardan işlemelere, örtülere; halılardan tahta, deri, sedef ve taş işlerine kadar her

⁴⁹⁷ Baytop, *İstanbul Lalesi*, 5.

⁴⁹⁸ Baytop-Kurnaz, XXVII/79.

⁴⁹⁹ G. Ceylan, 84.

⁵⁰⁰ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 132.

⁵⁰¹ Aktepe, 87-88.

⁵⁰² Baytop, *İstanbul Lalesi*, 6.

yerde süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Özellikle çinilerdeki lale motifleri, lale zevkimizin ve sevgimizin ölümsüzlüğünü gösteren zarif belgelerdir.⁵⁰³

Laleye verilen ehemmiyetin bir sebebi de laleyi meydana getiren harflerin Allah lafzında bulunmasıdır. Bundan dolayı cami, çeşme, mezar gibi dinî binalarda tezyinat olarak çok kullanılmıştır.⁵⁰⁴ Bunlardan en ilgi çekicisi Edirne Selimiye Camii müezzin mahfilindeki ters laledir. Ters Lale'nin Selimiye'de ölümsüzleşmesinin hikâyesi ise şöyledir. II. Selim'in (ö. 982/1574) emri üzerine Mimar Sinan Edirne'de (ö. 996/1588) bir camii yapmaya karar vermiştir. Fakat söylenen o ki, Mimar Sinan'ın karar verdiği yerde bir lale bahçesi, lale bahçesinin ise aksi bir sahibesi vardır. Mimar Sinan ne yaptıysa da fayda etmemiş, bahçenin sahibesi ikna olmamıştır. Fakat en sonunda camide kendinden bir iz olması şartıyla bahçesini vermeye razı olmuştur. Mimar Sinan da lale bahçesini temsilen ince zekâsını kullanarak müezzin mahfiline bir ters lale yapmıştır.⁵⁰⁵

Lale kelimesi Allah lafzında yer alan harflerle yazılmakta, dolayısıyla her ikisi de ebcet değeri olarak altmışaltı sayısını vermektedir. Bazı mutasavvıfların mezar taşlarına lale motifinin işlenmesi de bu benzerlikle ilgili olmalıdır. Lale kelimesi tersinden okununca "hilâl" kelimesi ortaya çıktığından şairler "aks-i lâle" sözüyle de hilâle işaret etmiştir.⁵⁰⁶ Hilâl ise İslâm'ın ve Osmanlı Devleti'nin sembolüdür.⁵⁰⁷ Edirne Selimiye Camii'deki lalenin ters oluşu ve sayı değerinin 66 olması bir yandan "Allah'ı terk ederseniz batarsınız, şeklinde yorumlanabildiği gibi diğer yandan lalenin ters yazılışı veya tersten okunuşu "hilâl" ve sayı değeri bakımından da lale ile aynı olduğundan "hilâli düşürürseniz batarsınız" şeklinde de yorumlanmıştır.⁵⁰⁸

Allâh, lale ve hilâl kelimeleri noktasız harflerle yazılmaktadır. Bu sebeple, lekesiz yani kusursuz laleler "âlâ", yapraklarının üzerinde nokta veya leke olan laleler eksik veya kusurlu sayılmıştır. Bundan dolayı lale, edebiyatımızda lekesiz aşkın sembolü olmuştur.⁵⁰⁹ Ayrıca lale soğanı, sadece bir sap ve bir çiçek verdiği için lale tevhit işareti sayılmıştır.⁵¹⁰

⁵⁰³ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*-, 153.

⁵⁰⁴ Arseven, III/1219.

⁵⁰⁵ Ters Lale, *Kültürel Tanıtım Kitapçıkları Serisi*, GEKA Yayın no: 004, 6.

⁵⁰⁶ Baytop-Kurnaz, XXVII/80.

⁵⁰⁷ "Lâle", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VI/63.

⁵⁰⁸ İsmail Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken, İstanbul 1992, 42.

⁵⁰⁹ Sevda Önal, "Klasik Türk Edebiyatında Lâle ve Edebî Bir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri", *Turkish Studies*, 4 (2), 2009, 917.

⁵¹⁰ Kartal, 9.

Mitolojide lalenin oluşumu şu şekilde anlatılır: Söylentiye göre lale çimenlikte yaprak üzerinde duran çiy tanesidir. Yaprığın üzerine yıldırım düşmesi sonucu yaprak yanıp kızarır ve çanak biçimine dönüşüp ortasına yanıktan kara lekeler oluşur. İşte, lalenin ortasındaki kara tohumlar da bu yanıklar sonucu oluşan lekelerdir.⁵¹¹

Doğu şiirinin en eski imajlarından biri olan lale, Anadolu'ya XIII. yüzyılda Mevlânâ'nın şiirleriyle gelmiştir.⁵¹² “*Lâle kanla yıkansın, nerkis hasretle bakakalsın, gonce başından külâhını atsın, süsen süsenliğinden geçsin.*”⁵¹³ Divan şiirinde ise ilk defa XIV. yüzyılda Ahmedî (ö. 815/1412-13) *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevîsinde “*Niçin gülğün sürer yüzüne lâle*” mısrayla laleyi yüzüne allık süren bir güzel şeklinde tasvir etmiştir. XV. yüzyıldan sonra şiirde yaygın olarak kullanım alanı bulan laleyi Şeyhî, Necâtî, Ahmed Paşa gibi şairler çeşitli özellikleriyle ele almışlardır.⁵¹⁴

Klasik şiirimizde XVI. yüzyıla kadar sözü edilen laleler yabancı türlerdir. Yabaniliklerinden, yani dağlarda, kırlarda yetişiyor olmalarından dolayı taşralıdırlar. Bunun için utangaç, usul erkân bilmez bir çiçek olarak düşünülen lale, bir bakıma utangaçlığın, çekingenliğin sembolüdür.⁵¹⁵ Necâtî'nin

Taşradan geldi çemen mülkine bîgâne diyu

*Devr-i gül sohbetine lâleyi iletmediler*⁵¹⁶

(Necâtî, Gazel-198/2)

şeklindeki beyti lalenin XV. yüzyılda henüz bahçelerde yetiştirilmediği şeklinde yorumlanabileceği gibi klasik Türk şiiri estetiğine dâhil edilmediğini gösteren bir beyit olarak da telakki edilebilir.⁵¹⁷

Klasik dönem şairleri tarafından sahrâ-nişîn (kırdâ çölde oturan) olarak nitelendirilen lale, zamanla yeni türleri yetiştirilerek “şehirli” olmuş ve çiçek meclisinin başlıca konukları arasına kabul edilmiştir. XVI. yüzyıla kadar, gülle rekabet edememiş

⁵¹¹ Gencay Zavotçu, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, 293.

⁵¹² Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 121.

⁵¹³ Mevlânâ Celâleddin, *Dîvân-ı Kebîr I-VII*, (Haz.: Abdülbâkî Gölpınarlı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, I/52.

⁵¹⁴ Baytop-Kurnaz, XXVII/80.

⁵¹⁵ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 122.

⁵¹⁶ Ali Nihad Tarlan, *Necâtî Beg Divanı*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1963, 268.

⁵¹⁷ Berat Açıl, “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (5), 2015, 13.

gibi görünse de, Baki'nin lale redifli gazelinde tâcına jâlelerden mücevher takarak çemenliğin sultanı olmuştur.⁵¹⁸

Jâlelerden takınur tâcına gevher lâle

*Şâh olupdur çemen iklîmine benzer lâle*⁵¹⁹

(Bâkî, Gazel-466/1)

Lale Devri'ne gelindiğinde ise artık bahçelerin rakipsiz tek çiçeğidir. Dönemin şairi Nedim'in pek çok şiirinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan⁵²⁰ lale şairin;

Yine bezm-i çemene lâle firûzân geldi

*Müjdeler gülşene kim vakt-i çerâğân geldi*⁵²¹

(Nedim, Muhammes-41/1)

mısralarında, bahçeye gelişi sevinçle karşılanan bir çiçeğe dönüşür.⁵²²

Lale, gülden sonra klasik Türk şiirinde en sık rastlanan çiçektir.⁵²³ Esâmî-i lâle şiirleri; ilk örnekleri XVIII. yüzyılda ortaya çıkan, lale çeşitlerinin sıralandığı, her mısra veya beyte bir lale ismi gelecek şekilde kaleme alınmış manzumelerdir. Lale devri şairlerinin birçoğunun divanında yer alan esâmî-i lâle şiirlerinin ömrü kısa olmuş, son ürünler XIX. yüzyıl şairleri tarafından verilmiştir.⁵²⁴ Şeyhülislâm Es'ad ve İzzet Ali Paşa'nın lale redifli kasideleri mevcuttur.⁵²⁵

Ahmet Kartal, *Klâsik Türk Şiirinde Lâle* adlı eserinde klasik şiirde yer alan lale isimlerini şu şekilde sıralar: Âlî-şân, Âfitâb-ı gül-zâr, Âsaf-perver, Atâ-yı Hak, Bedî'-i çemen, Bî-mânend, Cennât-ı Adn lâlesi, Dil-cûy, Duhânî Lâle, Ferah-âver, Ferah-efzâ, Ferah-engîz, Feyz-i Hudâ, Gülmîh-i âfitâb, Gül-rîz, Gül-ruhsâr, Hâverân lâlesi, Hüsn-âmîz, Hüsn-i Hasan, İkrâm-ı hak, Kavs-ı Kuzah, Kızıl lâle, Kudret-i Hak, La'1-i Bedahşî, Lâle, Lâle-i ahmer, Lâle-i çemen, Lâle-i dâg, Lâle-i dil-suhte, Lâle-i dil-sûz, Lâle-i ebr, Lâle-i hamrâ, Lâle-i hud-rû, Lâle-i hod-rûy, Lâle-i hurşîd, Lâle-i mâh, Lâle-i

⁵¹⁸ Önal, 917.

⁵¹⁹ Sabahattin Küçük, *Bâkî Divânı* (2. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, 388.

⁵²⁰ Önal, 918.

⁵²¹ Muhsin Macit, *Nedîm Divânı* (1. Baskı), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara 2016, 279.

⁵²² G. Gonca Gökalp-Alpaslan, "Çağdaş Türk Şiirinde Lale İmgesi", *Türkbilgî*, (9), 2005, 16.

⁵²³ Yavuz Bayram, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", *Turkish Studies*, 2 (4), 2007, 212.

⁵²⁴ Önal, 925.

⁵²⁵ Gür, 175.

mercân, Lâle-i Nu'mân, Lâle-i Pervâzî, Lâle-i ra'nâ, Lâle-i sahrâ, Lâle-i sîr-âb, Lâle-i sürh, Mâye-i Atâ, Müferrih, Müsellem-i Alem, Nahl-i ergavân, Nâzende, Necm-i nâdir, Neş'e-efgen, Nîze-i rummânî, Sâgar-ı la'lin, Semen-sîmâ, Subh-ı bahâr, Şakâyık, Şakâyık-ı Nu'mân, Şevk-bahş, Şevk-efrûz, Tâcidâr-ı Kerîm, Tûg-ı şâhî, Tuhfe-i Mîr, Vâlâ-şân, Yed-i Beyzâ, Zerrîn kadeh.⁵²⁶

2.3.1. Lale-İnsan

2.3.1.1. Lale-Âşık

Gülü sevgili ile özdeşleştiren divan şairleri, laleyi de daha çok âşığı temsil eden bitkisel bir öge olarak değerlendirmiştir.⁵²⁷

Gülşende lâle batdı firâkınla kanlara

Ben ana ragmen sîne-i mecrûhı dâgladım

(L.H. Gazel-87/3)

Gülsitânda gonca la'lin gördi yârün lâle için

Taglara düşüp didi yâ hû sana şimden girü

(M.H. Gazel-138/6)

Lâle-i Nu'mân, dağ eteklerini ve kırları kan kırmızısı rengiyle süsleyen gelinciktir.⁵²⁸ Farça'da lâle-i kûhî, lâle-i duherî, âzergûn denilen çiçeğin, Arapça'da adı şakâyık-ı numânîyedir.⁵²⁹ Ortasındaki siyahlık sebebiyle divan şairlerinin bir yığın söz oyununa konu olan çiçek, İslâm'dan önce Hîre hükümdarlarından Nûman b. Münzir tarafından çok sevildiği için bu adı almıştır.⁵³⁰ Nûman b. Münzir bir gezinti esnasında birçok gelincik çiçeği görmüş koparılmasını yasaklamış ve korunmasını emretmiştir. Bu cihetle kendisine nispet olunmuştur.⁵³¹

Kırmızı rengi ve ortasındaki siyahlık nedeniyle yara ile ilişkilendirilmiştir. Bu haliyle bağrını dağlayan bir âşığa benzetilmiştir. Dağlarda yetişmesi de âşkıdan kendini dağlara vurmuş âşık olarak düşünülmesine neden olmuştur.

⁵²⁶ Kartal, 11-26.

⁵²⁷ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 442.

⁵²⁸ Kartal, 20.

⁵²⁹ Onay, 338.

⁵³⁰ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*-, 123.

⁵³¹ Onay, 338.

Çekdi lebünün hasretile sînesine dâg

Taglara düşüp lâle-i nu'mân unutuldu

(M.H. Gazel-188/3)

Çü gördi nâr-ı hecründe beni yakdugunu ey cân

Özi göyüندی dâg urdı özine lâle-i nu'mân

Görüp agyârı yanunda gülerem zâhirâ her an

Yanaram bezm-i şevkünde gözüm aglar gönül handân

Hemân ol şem'a döndüm kim güler dâ'im ziyânına

(M.H. Tahmis-4)

2.3.1.2. Lale-Sâkî

Sâkî, kadeh sunan, içki veren⁵³² manasındadır. Lale ile kadeh arasındaki şekil benzerliği ve şarapla olan renk ortaklığı lale-sâkî ilgisine zemin hazırlamıştır.

Bezm-i hüsnün içre lâle sâkî olsa tan midur

Tolılar içüre gülistânda gül-i handân ana

(M.H. Kaside-4/8)

Şâh Sultân Ahmed'ün devrânıdur bezminde gör

Lâle sâkî gonca bâde oldı hıdmet-kâr gül

(M.H. Kaside-12/12)

2.3.2. Lale-İnsan Uzuvarı

2.3.2.1. Lale-Yanak

Yanakla ilgili olarak yapılan benzetmelerin çoğu renk, parlaklık ve tazelik üzerine kuruludur.⁵³³ Lalenin kırmızı rengi ve kadifemsi yapısı sevgilinin yanağına benzetilmesine sebep olmuştur. Divan şiirinde lalenin en çok benzetildiği öge, sevgilinin yanağıdır.⁵³⁴

⁵³² Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 387.

⁵³³ Erdoğan, 217.

⁵³⁴ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 454.

Ey cihân halkı bilün kim yârdan ben dönmezem

Serv-kadd ü lâle-had dildârdan ben dönmezem

(M.H. Gazel-101/1)

“Lale yanak” imajı doğu şiirinin belki de en eski imajlarından biridir.⁵³⁵

Ol saçı sünbül yüzi bedr aya sıhhat yaraşur

Ol ruhu lâle lebi hamrâya sıhhat yaraşur

(M.H. Gazel-23/1)

Dir gören ol sanem-i lâle-ruhu birbirine

Mihri bî-çâreyi âşüfte kılan budur bu

(M.H. Gazel-139/7)

Leylâ Hanım lale yanaklı sevgilinin rakibe iltifatını artırdığını söyler. Mahallesinde âşık kavgası istemiyorsa çarenin rakibin öldürülmesinde olduğunu belirtir.

Sen rakîb-i sege eltâfını müzdâd itdin

Benim ey lâle-izârım seni sevdim seveli

(L.H. Gazel-117/4)

Gice bülbül gibi kûyunda feryâd olmasun dirsən

Sirişkim ile cânâ hâk-i râhın tolmasun dirsən

Figânımla o lâle-haddin ey meh solmasun dirsən

Ser-i kûyunda ger gavgâ-yı uşşâk olmasun dirsən

Rakîb-i kâfiri öldür ne ceng ü ne cidâl olsun

(L.H. Tahmis-5/4)

Mihri Hâtun sevgilinin yanağını lale bahçesine benzetmiştir.

Nigâr ruhlarını lâle-zâra benzettüm

Benefşe saçlarını müşg-bâra benzettüm

(M.H. Gazel-116/1)

⁵³⁵ “Lale”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VI/63.

Mihrî Hâtun, İskender Çelebi'nin Amasya'dan ayrıldığı bir dönemde ona yazdığı düşünülen murabbasında ⁵³⁶ lale yanaklı diyerek seslendiği İskender Çelebi'yi, güzelliğinin bahçesine hazan ermesin diyerek Allah'a ısmarlar:

Bâg-ı hüsnüne hazân irmesün ey lâle-izâr

Bulunur Mihrî gibi sana ne gam günde hezâr

Dostu yâd itmek imiş âdetünüz âhir-i kâr

Yüri şâhum yüri ısmarladum Allâh'a seni

(M.H. Murabba-8/8)

Mihrî Hâtun Şehzade Sultan Ahmed medhinde yazılmış kasidesinde Sultan'ın yanağının aksiyle çemenin laleazar olduğunu belirtmiş ve memdûhun yanağını laleden üstün tutmuştur.

Ey ser-firâz nâz ile seyr it ki bûstân

Aks-i ruhunla sahn-ı çemen lâle-zâr ola

(M.H. Kaside-6/4)

Sünbül saçuna gül yüzüne lâle haddüne

Ger benzerem dir ise katı şerm-sâr ola

(M.H. Kaside-6/5)

Lalenin ortasındaki siyahlığı da memdûhun yanaklarını kıskanma veya onlara özenme sonucunda ortaya çıkan bir yara olarak tasavvur etmiştir.

Lâlenün derd ile dâg oldı hasedden cigeri

Ârızın arz ideli sen gül-i handân-şekil

(M.H. Kaside-8/5)

2.3.2.2. Lale-Dudak

Lale kırmızı renginden dolayı sevgilinin dudağına benzetilmiştir.⁵³⁷ Mihrî Hâtun lalenin ortasındaki siyahlığı sevgilinin dudağına öykünme sonucunda ortaya çıkan bir yara gibi tasavvur etmiştir.

⁵³⁶ Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 122.

⁵³⁷ Kartal, 76.

*Buyur ey nahl-i işve mevsim-i geşt ü güzâr oldı
 Seninçün sahn-ı sînem dâglarla lâle-zâr oldı
 Ben itdikçe figân aşkınla bülbül şerm-sâr oldı
 Açıl gül vaktidir ey gonca-fem fasl-ı bahâr oldı*

(Ş.H. Şarkı-4/1)

*Kâm-rânım ol kadar sâyende ey nûr-ı basar
 Bâg u râg-ı gülsitâna eylemem atf-ı nazar
 Devlet-i aşkında zeyn oldı çerâgânım yeter
 Dil hezârım dâg-ı sîne lâle-zârımdır benim*

(Ş.H. Şarkı-7/2)

*Bu tâze dâg ile bir lâle-zârdır sînem
 Müfferih ol güle cây-ı karâr olur mı aceb*

(Ş.H. Gazel-18/4)

Sevgilinin gamzesi, kaşları, kirpikleri, ayrılığı, rakipler gibi birçok nedenle yaralanan âşık bunları bazen ok ve temren, bazen de kılıç ve hançer olarak hisseder⁵⁴⁰ ve o yaralar âşığın gönlünü lalezâra dönüştürür:

*Açılmışdı senin nevk-i müjenle dilde yüz bin dâg
 Bana ol dâg şimdi lâle-zâr-ı hasret olmuşdur*

(L.H. Gazel-26/5)

2.3.2.5. Lale-Göz

Ortasındaki karalık gözbebeği, sivri uçları kirpik olarak düşünülürse kırmızı oluşu ile lale, âşığın kanlı gözüne benzer.

*Îzâr-ı pâki nazarda karâr itdikçe
 Müjemle gösteriyor şekl-i lâle dîdelerim*

(Ş.H. Gazel-116/3)

⁵⁴⁰ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 479.

2.3.3. Lale-Bahar

Bahar, lale devri olarak nitelenir.⁵⁴¹ Mihrî Hâtun aşağıdaki beytinde, bahârî, hazânî ve kışî düzenleyenin Allah olduğunu söylerken, baharla lalezâr arasında leff ü neşr yoluyla bağlantı kurmuştur.⁵⁴²

Geh zemistân getirürsin geh bahâr

Geh hazân eylersin ü geh lâle-zâr

(M.H. Tazarrunname-157)

Şu şiirinde ise “bahar faslı” ile “devr-i lâle”nin örtüştürüldüğü görülmektedir.

Ey dil bahâr faslı vü çün devr-i lâledür

Lâ dimezüz ki âşîka sevdâ havâledür

(M.H. Gazel-20/1)

2.3.4. Lale-Cennet

Mihrî Hâtun, dünyayı önce bağa sonra Firdevse benzettiği aşağıdaki beytinde, gülşenin de lale sayesinde “Cennet-i Na‘îm”e döndüğünü söylemektedir:

Benzedüp bâg-ı cihânı yine Firdevs’e bugün

Eyledi lâle ile gülşeni Cennât-ı Na‘îm

(M.H. Kaside-10/3)

2.3.5. Lale-Kadeh

Mihrî Hatun’un *Divan*’ında günümüzde Samsun iline, Cumhuriyet’ten önce Amasya’ya bağlı olan Lâdik’i anlatan 25 bendlik bir murabba yer almaktadır.⁵⁴³ Lâdik’in güzelliklerinin anlatıldığı şiirde lale şekil yönünden kadehe benzetilmiştir.

Lebi yâdına olmuş germ lâle

Turur yek-pâ tutar elde piyâle

Kurardı üstüne hayme-i vâlâ

Ne hoş yaylak imiş bu şehr-i Lâdik

(M.H. Murabba-4/9)

⁵⁴¹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 284.

⁵⁴² Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 430.

⁵⁴³ Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 150.

Düzetmiş tûtî kumrı çengine çeng

Nevâda sâza tutmuş kuşlar âheng

Eline bâde almış lâle gül-reng

Ne hoş yaylak imiş bu şehr-i Lâdik

(M.H. Murabba-4/11)

2.3.6. Lale-Kan

Lale renginden dolayı kana benzetilmiştir. Şeref Hanım'ın bu ilgiye yer verdiği beyitleri şu şekildedir:

Lâle-veş hûn itdi bagrım dâg-ı hicrânın senin

Bu mudur uşşâka zâlim lutf u ihsânın senin

(Ş.H. Gazel-92/1)

Lâle-veş dil-hûnum eller oldığıçün mahremim

Açdığın zahma dirîg itdin tabîbim merhemim

İstemem sensiz sürûr u zevkini bu âlemin

Ben safâ-yâbım senin kimdir enîs ü hem-demin

Gerçi sen gitdin habîbim gitmedi dilden gamın

Ey vefâsız dilberim senden vefâlıymış gamın

(Ş.H. Tesdîs-1/1)

Bir degil efgende vü cûyendeler hadden efzûn

Lâle-veş aşkınla olmuş cümlesinin bagrı hûn

Ber-taraf oldu bu hulyâ ki bana dâg-ı derûn

Kangî âşkıdır senin gönlünde gönlün kimdedir

(Ş.H. Şarkı-29/2)

Laleden söz eden beyitlerde rengi dolayısıyla kan ağlamak, bağı hun olmak, kan bulaşmak, kan yutmak, kanına girmek, kan içmek, kanlı olmak, kanı kurumak, ... gibi deyimlere de yer verilir.⁵⁴⁴

Görse gülşende beni kan aglar idi lâleler

Açdı bin dâg ey dilâver tîg-ı gamzen âşıka

(Ş.H. Gazel-214/2)

2.3.7. Lale-Sürahi

Fıtnat Hanım şekil itibariyle laleleri çimenlikte dizilmiş sürahiye benzetmiş, bu meclisi izleyenlerin neş'e ile dolduğunu ifade etmiştir:

Sürâhi-veş dizildi lâleler sahn-ı çemen-zâra

Temâşâ eyleyüp bu bezmi diller neş'e-dâr oldı

(F.H. Kaside-1/5)

2.3.8. Lale-Yara

Kırmızı rengi ve ortasındaki siyahlık dolayısıyla lale-yara benzerliğine yer verilmiştir.⁵⁴⁵

Gülîstânda goncanun yanında hâr olmak ne hoş

Lâle gibi bülbülün bagrında dâg olmak ne güç

(M.H. Gazel-11/2)

Benefşe çıkdı hercâyî diyü ifrât-ı ye'sinden

Olup sünbül perîşân lâle yek-ser dâg-dâr oldı

(Ş.H. Kaside-22/8)

Âşığın vücudu, bağı, sinesi, canı, gönlü, yüreği, ciğeri yaralar içindedir.⁵⁴⁶ Mihrî Hâtun sevgilinin gelişi ile âşığını gül gibi güldürürken, gidişiyle de âşığın gönlünde lale gibi yaralar bıraktığını söyler:

⁵⁴⁴ Baytop-Kurnaz, XXVII/80.

⁵⁴⁵ Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, 250.

⁵⁴⁶ Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, 249.

Geldügünce güldürürsin gül gibi dil bülbülün

Gitdügünce lâle-veş bagrumda korsun dâglar

(M.H. Gazel-21/5)

Dağ ve zahm gibi eş anlamlılarıyla da söz konusu edilen yara âşığının istediği bir hâldir. O yaralı olduğu ölçüde sevgilisinden kopmamaktadır. Âşığı yaralayıcı unsurlar âdeta sevgilisinin ona bağışdır. Dolayısıyla yaralı olmaktan memnundur.⁵⁴⁷

Bahâr eyyâmıdır bir kerre cânâ azm-i bâg olsun

Açılsun lâleler aşkınla sînem dâg dâg olsun

(L.H. Gazel-91/1)

Açılsun lâleler aşkınla sînem dag dag olsun

Dil-i vîrâne yansun âteşinle bahtiyâr olsun

(A.S. Münacât-11/4)

Şeref Hanım, lale-yara münasebetine yer verdiği şiirinde o müstesna güzel için baştan ayağa yaralandığını söyler:

Buyur ey şûh-ı müstesnâ çemen-zâr-ı dile tenhâ

Misâl-i lâle ser-tâ-pâ seninçün dâg-dâr oldum

(Ş.H. Gazel-126/3)

2.4. SÜMBÜL

Sümbül, soğanlı ve otsu bir bitkidir. Yaprakları az çok uzun, çiçekleri ana sapın ucunda basit salkım şeklindedir.⁵⁴⁸ Akdeniz yöresinde ve Afrika'nın tropik kesimlerinde yabani olarak yetişen,⁵⁴⁹ zambakgiller familyasının Hyacinthus cinsinde yer alan bu bitkiler ana yurdundan alınarak öbür bölgelere de götürülmüş ve pek çok süs çeşidi geliştirilmiştir.⁵⁵⁰ Dik salkımlar oluşturan bu hoş kokulu ve çansı çiçekler düz ya da katmerli, mavi, mor, sarı, kırmızı, pembe ya da beyazdır.⁵⁵¹

⁵⁴⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 479.

⁵⁴⁸ "Sümbül", *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, XI/653.

⁵⁴⁹ "Sümbül", *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XX/181.

⁵⁵⁰ "Sümbül", *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XVI/202.

⁵⁵¹ "Sümbül", *Temel Britannica*, XVI/202.

Bunlar, güzel ve canlı renkleri, keskin kokuları ve erken çiçek açmaları nedeniyle aranan süs bitkileridir.⁵⁵² Yaygın bahçe sümbüllerinin çoğu, Yunanistan ve Suriye'nin yanı sıra Türkiye'de de kendiliğinden yetişen mor çiçekli bir sümbül türünden (*Hyacinthus aorientalis*) elde edilmiştir.⁵⁵³ Sümbüller ilkbaharda çiçeklenen bitkilerdendir; nemli ama fazla ıslak olmayan topraklardan hoşlanırlar.⁵⁵⁴

Sümbülün Latince karşılığı hyakinthostur. Yunan mitolojisinde Sparta Kralı'nın genç oğlu olan Hyacinthus, yeniden doğuşu simgelemektedir.⁵⁵⁵ Bu kelime ile ilgili olarak anlatılan efsaneye göre Hyakinthos, Apollon'un can ciğer arkadaşıdır. İki dost bir gün disk atmada yarışırken Apollon'un fırlattığı disk gelip Hyakinthos'un başına vurur. Delikanlının boynu bir çiçek sapı gibi kırılır, çimenler al kana boyanır. Arkadaşını kolları arasına alan Apollon da "Ah senin yerine ben öleyim!" der. O anda çimenler yeniden yeşerir ve Hyakinthos'un öldüğü yerde güzelim bir çiçek açar. Bu çiçeğe Hyakinthos, yani sümbül denmiştir.⁵⁵⁶

Bazı türleri Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde tanınan, hatta mitolojiye mal olmuş bir çiçek olan sümbülün ıslah edilmiş formlarının İstanbul'dan yayıldığı bilinmektedir. Bu çiçek Hollanda'da lale deliliğinin büyük bir krizle sona erdiği ve lale zenginlerinin bir iflas ettiği dönemde ön plana geçmiştir. Bizde hiçbir zaman gülün ve lalenin önüne geçememişse de, erken devirlerden itibaren şiirimizin, süsleme sanatlarımızın ve bahçelerimizin önde gelen çiçeklerinden olmuştur. "Dört çiçek" üslubunda da gül, lale ve karanfilin yanında yer almıştır.⁵⁵⁷

Anadolu dağlarında yetişen ve bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen sümbülün soğanı ezilerek sütte pişirilmiş ve dıştan merhem halinde çıban üzerine yumuşatıcı ve açıcı olarak uygulanmıştır. Tohumları da eskiden iştah açıcı olarak ya da sarılık ve bel soğukluğu tedavisinde de kullanılmıştır.⁵⁵⁸

⁵⁵² "Sümbül", *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XVIII/10920.

⁵⁵³ "Sümbül", *Temel Britannica*, XVI/202.

⁵⁵⁴ "Sümbül", *Temel Britannica*, XVI/202.

⁵⁵⁵ Gülay Karaman, "Perişân Çiçek Sümbül ve Klasik Türk Şiirinde İşleniş", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 2012, 290.

⁵⁵⁶ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, 147.

⁵⁵⁷ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 174.

⁵⁵⁸ "Sümbül", *Büyük Larousse*, XVIII/10921.

Hattat Arif Hikmet Bey, harflerine sümbül çiçeğinin havasını vermeyi denediği yeni bir yazı oluşturmuştur.⁵⁵⁹ Sümbülî adı verilen, harfleri sümbüle benzeyen bu yazı, yalnızca kimi kişi ve kitap adlarının yazımında kullanılmıştır.⁵⁶⁰

Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Bölümü'nde 413 numara ile kayıtlı, 43 yaprak tutan, *Sümbül-nâme* adıyla kayda geçen bir kitap bulunmaktadır. Kitap 1149 (1736-37) yılında tertiplenmiş olup çiçeklerden bahseden on bir ciltlik bir serinin altıncı kitabıdır. Her sayfasında ayrı bir sümbülün konu edildiği kitapta⁵⁶¹ üç şairin –Hıfzî, Salahî, Çuhadar Hüseyin- şiirleri yer almaktadır. Kitabı kaleme alan ve resimleyenler ise, Hattat Hacı İsmail ve Hattat Ali'dir.⁵⁶² Sümbülün ne kadar sevildiğini gösteren önemli bir eserdir.⁵⁶³

Gül ve laleden sonra klasik Türk şiirinde en sık kullanılan çiçek sümbüldür. Kasidelerde bahar tasvirinin yapıldığı bölümler başta olmak üzere gazel, mesnevî gibi diğer nazım şekilleri içerisinde de müstakil beyitler halinde sümbül çeşitli hayallere konu olmuştur.⁵⁶⁴

Redifleri sümbül olan ve buna bağlı olarak nesibinde sümbül konusu işlenen kasidelere sümbüliyye denir. Kasidelerde redif olarak bitkiler içerisinde gülden sonra en çok işlenen konudur.⁵⁶⁵ Bâkî, Nev'î, Gelibolulu Âlî, Bosnalı Alaaddin Sâbit, Sümbülzâde Vehbî, Haşmet, Refî-i Kalâyî⁵⁶⁶ Tecellî, Riyazî, Tıflî'nin⁵⁶⁷ sümbül redifli kasideleri mevcuttur.

2.4.1.Sümbül-İnsan

2.4.1.1. Sümbül-Sünbül Sinan

Sümbül denince akla ilk gelen isimlerden biri, Halvetiyye'nin Sünbülüyye kolunu kuran Sünbül Sinan'dır (ö. 936/1529). Asıl adı Yusuf, lakabı Zeyneddin olan Sinan,

⁵⁵⁹ “Sümbül”, *Ana Britannica*, XX/181.

⁵⁶⁰ “Sümbül”, *Büyük Larousse*, XVIII/10921.

⁵⁶¹ İskender Pala, *Tavan Arası* (11. Basım), Kapı Yayınları, İstanbul 2011, 238.

⁵⁶² Sabiha Tansuğ, “Sümbül-nâme”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1987, V/400.

⁵⁶³ Açıl, 15.

⁵⁶⁴ Karaman, 297.

⁵⁶⁵ Yaşar Aydemir, “Sünbülüyye”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, V/358.

⁵⁶⁶ Gür, 123.

⁵⁶⁷ Aydemir, V/358.

rivayete göre bir gün vecd halindeyken bahçesindeki sümbüllerin “tesbih okuduğunu” görmüş ve o günden sonra hiçbir çiçeği koparmamıştır. Bu nedenle Sünbül Sinan diye anılır olmuştur.⁵⁶⁸

Leylâ Hanım Halveti Şeyhi Sünbül Sinan’dan medet istemek için yazdığı şarkısında onu, vefa ve hakikat bağının sümbülü olarak şöyle tasvir eder:

Hâk-i pâ-yı Mevlevî’yim gelmişim dergâhına

Eylerim Manlâ Celâl’in aşkına lutfun recâ

İltimâsım itme redd ey sünbül-i bâg-ı vefâ

Kıl meded bî-çâreyim yâ Hazret-i Sünbül Sinân

Mazhar itmek lutfuna bir iş mi abd-i ahkârı

Himmetin ihyâ ider Leylâ gibi bin kem-teri

Sünbül-i bâg-ı hakikat Halvetiler serveri

Kıl meded bî-çâreyim yâ Hazret-i Sünbül Sinân

(L.H. Şarkı-5/4-5)

2.4.2. Sümbül-İnsan Uzuvarı

2.4.2.1. Sümbül-Saç

Saç, divan şiirinde en çok kullanılan güzellik unsuru sayılabilir. Mûy, gîsû, zülf gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbih ve mecazlara konu olmuştur.⁵⁶⁹ Dağınık, karışık, örülmüş, düz şekli; uzunluğu, siyah rengi ve kokusu sebebiyle birçok unsurla benzerlik gösterir.⁵⁷⁰

Saç; dış güzelliği -dar anlamda yüz güzelliğini- tamamlamada en önemli unsurdur.⁵⁷¹ Şekil yönünden kıvrım kıvrım oluşu, renginin siyahlığı ve kokusu

⁵⁶⁸ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 175.

⁵⁶⁹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 384.

⁵⁷⁰ Sefercioğlu, 147.

⁵⁷¹ Ahmet Tanyıldız, “Sevgilide Güzellik Unsuru Olarak Saç”, *Turkish Studies*, 4 (2), 2009, 976.

dolayısıyla sümbüle teşbih edilir.⁵⁷² Her yönüyle güzelliğin zirvesi olarak kabul edilen sevgilinin güzelliğini tamamlayıcı bir rol üstlenir.

Gülşeni vasf eylemekden rûy-ı hûbândır garaz

Sümbüli yâd itmeden gîsûy-ı cânândır garaz

(F.H. Gazel-29/1)

Sümbülün en belirgin bitkisel özelliği güzel kokusudur. Sevgilinin saçları, zülfü, kâkülü güzel ve cezbedici kokusu nedeniyle sümbüle benzetilir.⁵⁷³

Şemîm-i zülf-i cânânı güzel vasf eyledin Fitnat

Meger taktîr olunmuşdur murâdın bûy-ı sünbül den

(F.H. Gazel-43/6)

Şemm iderken ben nola sünbül den alsam reng ü bû

Kâkülün yâd eylemekdir bûy-ı sünbül den garaz

(L.H. Gazel-50/2)

Sümbül ile sevgilinin saç arasındaki münasebet divan şairlerinin nazarında o denli güçlüdür ki, zaman zaman “saçı sümbül” şeklinde bir isnat grubu ile hem sümbül-saç benzetmesine, hem de “sevgili” ye işaret edilmiştir.⁵⁷⁴

Ol saç sünbül yüzi bedr aya sıhhat yaraşur

Ol ruhi lâle lebi hamrâya sıhhat yaraşur

(M.H. Gazel-23/1)

Mihri hem-dem olagör ömr-i tavîl ister isen

Zülfî sünbül gözi nergis hatı reyhânlarla

(M.H. Gazel-153/8)

Sümbül ile saç arasındaki münasebeti ele aldığımız bu kısımda Yavuz Bayram’a ait doktora çalışmasında divan şairlerinin, saç ve saçın değişik şekilleri ve kısımlarıyla ilgili olarak kullandıkları bazı terimler ile ilgili *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik*

⁵⁷² Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, 150.

⁵⁷³ Karaman, 304.

⁵⁷⁴ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 542.

Lûgat'taki tanımları ışığında yaptığı sınıflandırmaya ⁵⁷⁵ yer verip beyitleri bu çerçeveden ele aldık.

saç	→ zülf	: Yanaklara dökülen/sarkan saçlar.
	→ kâkül, perçem, külâle, turre	: Alna dökülen saçlar.
	→ gîsû	: Omuzlara dökülen saçlar.
	Hatt	: Zülfün altında kalan ayva tüyleri.
	mû(y)	: Kıl, saç teli.

Zülf yanaklara dökülen saçtır. Sümbül ile gülün birlikte anılmasının nedeni de budur.

Zülfünün âşüftesi sünbül ruhun hayrânı gül

Var mı bilmem olmayan âlemde meftûnun senin

(F.H. Gazel-i Nâkıs-7/3)

Gül hacâlet-zede ruhsar-ı dil-arâmın için

Sünbül âşüfte senin zülf-i siyeh-fâmın için

(F.H. Nazm-3/1)

Kâkülden bahsederken de yüz güle benzetilmiştir.

Âşık-ı ser-mest ile nûş eyle câm-ı mülleri

Tagıdup gül rûyuna sünbül gibi kâkülleri

Şevk-i rûyunla nola tard eylesem bülbülleri

Gülşen-i hüsnün bu gönüm bülbül-i nâlânıdır

(L.H. Şarkı-8/2)

Zülf yanaklara, kâkül alna, gîsû ise omuza dökülmektedir. Dolayısıyla, gîsû uzunluk olarak ilk ikisinden fazladır. Bu nedenle gîsûdan bahseden beyitlerde sevgilin

⁵⁷⁵ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 540.

boyundan da bahsedilmiştir. Ayrıca “dağıtmak” fiili kullanılmıştır ki bu da saçın uzunluğuyla alakalıdır.

Salın serv-i sehî-veş gülşene arz eyle reftârın
Sararsın reşk ile görsün de nergis çeşm-i hûn-hârın
Tagıt gîsûnu bilsin sünbül ü şebbû da mikdârın
Açıl gül vaktidir ey gonca-fem fasl-ı bahâr oldı

(Ş.H. Şarkı-4/2)

Taga düşürsün gözün âhûları
Gülsitâna çık tagıt gîsûları
Kıl perîşân sünbül ü şebbûları
Gel açıl ey gonca-i gülzâr-ı nâz

(Ş.H. Şarkı-9/3)

Çoğu zamanda sevgilinin saçı sümbülden üstün tutulmuştur.
Hacletde koydı sünbül ü şeb-bûları sabâ
Neşr eyledikçe bûyunı gülzâra kâkülün

(Ş.H. Gazel-93/3)

Fitnat Hanım da sevgilinin boyu dururken gülün, saçı dururken de sümbül ve şebboyun kıymet ifade etmediği kanaatindedir:

Kim bakar nahl-i güle kâmet-i dil-cû var iken
Neyleyim sünbül ü şebbûyı o gîsû var iken

(F.H. Nazm-2/1)

Bağda sevgilinin saçının benzeri bir sümbül bitmemiştir:

Ruh u zülf ü hattında bir letâfet var ki ey Fitnat
Ne verd-i terde ne sünbül ne hod şebbûda gördüm ben

(F.H. Gazel-48/6)

O güzelin saçlarını, kaşlarını gören deli gönül hiç bağı süm­bülüne, dünyanın hilaline bakar mı?

O şühun zülf ü ebrûsın görelden bu dil-i şeydâ

Bakar mı sünbül-i bâga hilâl-i çarh-ı gerdûna

(F.H. Muamma-9)

Süm­bülün ilgi görmesinin nedeni de renk ve koku itibariyle sevgilinin saçına benzemesidir:

Reng ü bûda zülf-i cânâna müşâbih olmasa

Kim bakar gül-zâr-ı dehrin sünbül ü şebbûsuna

(F.H. Gazel-55/2)

Nice zülf ü nice mû anber-i gîsûdur bu

Var ise sünbül ü reyhâna viren budur bû

(M.H. Gazel-139/1)

Hatta süm­bül sevgilinin saçını kıskanır ve ona özenir.

Letâfet gülsitânında begüm haddün durur ter gül

Olupdur berg-i gül üstinde hâlün dâne-i fülful

Kaçan bu yüz karasıyla saçuna öykünür sünbül

Gülün bu ârızı rengin görüp aldanma ey bülbül

Ki nice ol seniün gibi garîbün girdi kanına

(M.H. Tahmis-6)

Süm­bül çok çiçekli bir bitkidir. Bu durum onun karmaşık görünmesine neden olur.⁵⁷⁶ Bu karışık ve perişan hali de sevgilinin saçlarının güzelliği karşısındaki hayranlığına bağlanır.

Bâgda güller ruhun seyriyle hayrân oldu heb

Kâkülün reşkiyle sünbüller perişân oldu heb

(F.H. Gazel-4/1)

⁵⁷⁶ Karaman, 307.

Çemende sümbülün hâlin perîşân eylemiş zülfin

Felekde mihri reşk-i ârızın bî-tâb göstermiş

(F.H. Gazel-25/4)⁵⁷⁷

2.4.3. Sümbül-Âh

Bir acı ünlemi olan âh, divan şiirinde âşğın aşk ateşiyle gönlünden çıkan bir duman olarak düşünülür.⁵⁷⁸ Fıtnat Hanım şu beytinde sevgilinin yanağının hayali ile gönlünde oluşan ahın dumanını sümbüle benzetmiştir:

Hayâl-i ârız-ı cânân ile zann itme dûd-ı âh

Zemîn-i sînede sümbül biter tohm gül-i terden

(F.H. Gazel-46/2)

2.5. YASEMİN

Birçok ülkede değerli süs bitkileri arasında yer alan yaseminlerin doğada kendiliğinden yetişen 300 kadar türü vardır.⁵⁷⁹ Yasemin türlerinin çoğu tırmanıcı yapıdadır.⁵⁸⁰

Zeytingiller (*Oleaceae*) familyasının *Jasminum* cinsini oluşturan,⁵⁸¹ hoş kokulu çiçekler açan bu çok yıllık bitkiler Kuzey Amerika dışındaki bütün kıtalarda yabani olarak yetişir.⁵⁸² Yaseminlerin sarı, beyaz, pembe renkli cinsleri vardır.⁵⁸³ Klasik Türk şiirinde yaseminin temel işlevi; sevgili ve sevgilinin saç, zülfü, yüzü, yanağı, sînesi, teni gibi uzuvlarıyla benzerlik ilişkisine dayanır.⁵⁸⁴

2.5.1. Yasemin-İnsan

2.5.1.1. Yasemin-Sevgili

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım sevgili için “serv-i semen” terkiibini kullanmıştır:

⁵⁷⁷ Konuyla ilgili diğer örnekler için bkz. F.H. Kaside-1/11, F.H. Gazel-51/1.

⁵⁷⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 10.

⁵⁷⁹ “Yasemin”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XIX/108.

⁵⁸⁰ “Yasemin”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XXII/313.

⁵⁸¹ “Yasemin”, *Temel Britannica*, XIX/108.

⁵⁸² “Yasemin”, *Ana Britannica*, XXII/313.

⁵⁸³ Lütfi Arif Kenber, *Süs ve Salon Bitkileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995, 142.

⁵⁸⁴ Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, 214.

Âlemde ey serv-i semen

Cânım da cânânım da sen

Kesdim alâka cümleden

Cânım da cânânım da sen

(Ş.H. Şarkı-24/1)

Bu kadar çevre gönül söyle tahammül mi ider

Kasdı öldürmek idi şimdi tegâfül mi ider

Bezme teşrîfe o hercâyi tenezzül mi ider

Verd-i ruhsârına gûyâ beni bülbül mi ider

Yohsa ol serv-i semen zülfini sünbül mi ider

Gerden-i âşîka zencîr-i teselsül mi ider

Âh ey çarh-ı felek yandım elinden sad âh

Seni Allâh ide derd ü gam-ı dilden âgâh

(L.H. Tesmin-2/4)

Leylâ Hanım, sevgilinin beyaz giydiğini “yasemin yaprağı içinde gül” ifadesi ile dile getirmiştir. Gül sevgiliyi, yasemin misali beyaz bir elbise içinde hayal etmiştir:

Seyr idin berg-i semen içre gül-i ra'nâyı

Yâr meclisde geyinmişdi beyâz sâde bu şeb

(L.H. Gazel-10/2)

Fıtnat Hanım da sevgilinin gömleğinin yasemin kokulu olduğunu söyler.

Âzürde eyler ey peri nâzik tenin senin

Bûy-ı semenden olsa da pirâhenin senin

(F.H. Gazel-34/1)

Yaseminin başının aşağı doğru eğik oluşu sevgilinin nazik teni karşısındaki mahcubiyetine bağlanmıştır:

*Mâ'il olmuş yâsemem seyr eyleyüp nâzik tenin
 Bagrı hûndur hasret-i la'l-i lebinle goncenin
 Fitnat-ı şeydâ da olmuş bülbüli ol gülşenin
 Yalnız Cevrî degil meftûn u aşüften senin
 Beste dünya zülfüne dil-haste âlem çeşmine*

(F.H. Tahmis-1/5)

2.5.2. Yasemin-İnsan Uzuvarı

2.5.2.1. Yasemin-Yanak

Yasemin divan şiirinde daha çok rengi, kokusu ve yaprağı dolayısıyla anılır ve sevgilinin yanağıyla ilgili olarak gösterilir.⁵⁸⁵

*Hattun beneşşe haddün hoş yâsemîne benzer
 Gülzâr-ı hüsnün ey dost Cennet içine benzer*

(M.H. Gazel-33/1)

*Ruhun güldür bana gonca dehânun
 Hadün berg-i semendür gül-izârûm*

(M.H. Gazel-104/3)

2.5.2.2. Yasemin-Yüz

Yasemin ile yüz arasındaki ilgi de rengi itibariyledir. Mihrî Hâtun'un konuya örnek teşkil edecek beyitleri şu şekildedir:

*Ol Süleymân-ı zamânun müntehâ cânânesi
 Ol semen-sîmâ güzel havrâya sıhhat yaraşur*

(M.H. Gazel-23/5)

*Görelde Mihrî haddünle semen-sîmânı ey meh-rû
 Başından çıkdı sevdâsı gül-i serv ile nesrînün*

(M.H. Gazel-89/5)

⁵⁸⁵ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 480.

2.5.2.3. Yasemin-Saç

Yasemin ile saç arasındaki ilgi koku itibariyledir. Mihrî Hâtun bu ilgiye yer verdiği beyitlerinde Farsça “gibi” anlamına gelen⁵⁸⁶ “-se, -sa” son eklerinden faydalanırken, Leylâ Hanım semen-bû ifadesini kullanmıştır.

Sünbül ü gül-pûşlar çokdur cihân bâğında lîk

Bu külâlün gibi bir zülf-i semen-sâ görmedük

(M.H. Gazel-92/4)⁵⁸⁷

Leylâ'yı helâk eyledi bir gözleri âhû

Bir zülfî semen-bû

Eglence bana şimdi hemân âh-ı seher-gâh

Tâ subha kadar vâh

(L.H. Müstezâd-5/5)⁵⁸⁸

2.5.2.4. Yasemin-Sine

Sine, vücudun boyunla göğüsler arasında kalan düz ve geniş alanıdır.⁵⁸⁹ Divan şiirinde yaseminin en çok olmasa da en belirgin ve çarpıcı biçimde benzetildiği uzuvların başında sevgilinin sinesi gelmektedir.⁵⁹⁰

Ne ra'nâ yâsemenler sîne-i dilber gibi ammâ

Hele pek benziyor şebbû da gîsû-yı cüvânâna

(L.H. Kaside-4/3)

2.6. NERGİS

Nergis, çok eski zamandan beri süs için yetiştirilen ve baharda ilk çiçek açan bitkiler arasındadır.⁵⁹¹ Alımlı ve hoş kokulu çiçekleri nedeniyle birçok ülkede süs bitkisi olarak yetiştirilen nergislerin, başta Avrupa olmak üzere, kuzey ılıman kuşakta

⁵⁸⁶ Şükün, II/1112.

⁵⁸⁷ Konuyla ilgili bir diğer örnek için bkz. M.H. Gazel-166/1.

⁵⁸⁸ Konuyla ilgili bir diğer örnek için bkz. L.H. Gazel-113/3.

⁵⁸⁹ Erdoğan, 394.

⁵⁹⁰ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 663.

⁵⁹¹ “Nergis”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, IX/292.

kendiliğinden yetişen 40 kadar türü vardır.⁵⁹² Nergisin soğanı kat kat gömlekli ve bazı türlerde zehirlidir. Yapraklar çok uzundur ve çiçeklerle aynı zamanda çıkar.⁵⁹³ Nergisler ortasında boru ya da çanaklı bir yapı bulunan sarı ya da beyaz renkli çiçekleri ile dikkati çeker.⁵⁹⁴ Çiçeği çıplak bir sapın ucunda biraz eğik durur.⁵⁹⁵

Nergisgiller (*Amaryllidaceae*) familyasının *Narcissus* cinsini oluşturan bu bitkilerin adı Yunan mitolojisindeki Narkissos'un adından gelir.⁵⁹⁶ Mitolojiye göre Narsis (*Narkisos*), çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlıdır. Onu sevip de derdinden perişan olan kızlar bu genci tanrılara şikâyet etmiştir. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis bir gün dereye kendi aksini görüp âşık olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere hayran hayran ve baygın bir şekilde bakar.⁵⁹⁷ Bu efsaneden gelen "narsisizm" terimi, psikolojide "kendi kendine hayranlık" diye kısaca tarif edilebilecek bir kompleksin teknik adı olmuştur. Narkoz ve narkotik gibi terimler de aynı kökten gelmektedir. Nergisin bünyesinde uyuşturucu bir maddenin bulunması ise ilgi çekicidir. Bunun için divan şairlerine göre nergis bîmardır, mesttir, mahmûrdur.⁵⁹⁸

Nergis ayrıca Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirmek için daima ayakta duran, hizmet adabının kendisinden öğrenilmesi gerektiğini söyleyen, basiret gözüyle hayata bakınca kusurlardan duyduğu utanç sebebiyle ezilip büzülen ve bu dünyadan göçeceğini düşününce de ölüm korkusuyla eriyip biten⁵⁹⁹ bir tavırla da görülür.

2.6.1. Nergis-İnsan

2.6.1.1. Nergis-Âşık

Nergis, kapanmayan gözdür. Bu haliyle sevgilisini sürekli olarak düşünen âşığa benzetilen⁶⁰⁰ nergisin gülle birlikte Doğu'ya has bir efsanesi de vardır. Bu efsane, iki

⁵⁹² "Nergis", *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XIII/56.

⁵⁹³ "Nergis", *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XIV/8600.

⁵⁹⁴ "Nergis", *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XVI/460.

⁵⁹⁵ "Nergis", *Meydan Larousse*, IX/292.

⁵⁹⁶ "Nergis", *Temel Britannica*, XIII/57.

⁵⁹⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 356.

⁵⁹⁸ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 162.

⁵⁹⁹ Orhan Başaran, "Bir Fabl Örneği: Keşfü'l-Esrâr alâ Lisâni't-Tuyûr ve'l-Ezhâr", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (2), 1999, 161.

⁶⁰⁰ "Nergis", *Büyük Larousse*, XIV/8600.

çiçek haline getirilerek kıyamete kadar ayrılık derdi çekmeye mahkûm edilmiş nergis adlı bir âşıkla gül adlı sevgilisinin hüznü macerasından ibarettir.⁶⁰¹

Sevgilinin yüzünün hasretiyle, nergisin (âşığın) benzi sararır:

Sarardı hasret-i rûyunla nergisin benzi

Demidir arz-ı cemâl eyle olalım şâdân

(Ş.H. Kaside-21/24)

2.6.2. Nergis-İnsan Uzuvarı

2.6.2.1. Nergis-Göz

Divan şiirinde en çok sözü edilen güzellik unsurlarından biri olan göz;⁶⁰² sevgilinin kişiliğini aksettiren ve ona uygun düşen bir güzellik unsurudur.⁶⁰³ Zira sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır.⁶⁰⁴

Sevgili, âşık hakkındaki düşüncelerini uygulama safhasına göz vasıtasıyla koyar. Âşıkları sevgiliye cezbeden, bağlayan en önemli güzellik unsurlarından biri olarak ele alınan göz, hileci, sâhir ve câdu olarak vasıflandırılır.⁶⁰⁵

Divan şiirinde gözü ve kendinden geçmiş hayran hayran bakışı temsil eden nergis, şekil itibariyle de gözü anımsatmaktadır. Bu sebeple gözlerin şekil açısından en çok benzetildiği unsurların başında belki de nergis gelmektedir.⁶⁰⁶

Çemende kâmetini gördüm ol gül-endâmın

Gözini nergis ü boyun çenâra benzettüm

(M.H. Gazel-116/3)⁶⁰⁷

Aks-i çeşmin göricek câm-ı mey-i nâb içre

Sandılar nergis-i terdir gül-i şâdâb içre

(F.H. Müfred-7)

⁶⁰¹ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 164.

⁶⁰² Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 101.

⁶⁰³ Sefercioğlu, 167.

⁶⁰⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 101.

⁶⁰⁵ Sefercioğlu, 167.

⁶⁰⁶ Erdoğan, 39.

⁶⁰⁷ Konuyla ilgili bir diğer örnek için bkz. M.H. Gazel-153/8

Sevgilinin gözünün nergis gibi baygın baktığı, uykulu, yarı sarhoş olduğu anlatılır.⁶⁰⁸

Mahmûr gözün gülşen-i hüsnünde görelden

Her gûşede bu nergis-i mestân unuduldı

(M.H. Gazel-188/4)

Gül-sitânın anmadan şebbû vü serv u nergisin

Zülf-i müşgîn kadd-i bâlâ çeşm-i fettândır garaz

(F.H. Gazel-29/4)

Edebiyatta bazen göz ile nergis mukayese edilir. Çoğunda sevgilinin gözü üstün gelir. Nergis sevgilinin gözüne özenmektedir. Buna muvaffak olamayınca hasedinden hastalanır.⁶⁰⁹ Mihrî Hâtun nergisle birlikte yine nergis çiçeği anlamına gelen abher kelimesini aynı beyitte kullanır:

Nergis sarardı gördi vü gonca kızardı hem

Sahn-ı çemende sen yüzi gül ayn-ı abheri

(M.H. Gazel-205/4)

2.7. MENEKŞE

Menekşegiller (*Violaceae*) familyasının, *Viola* cinsini oluşturan 500 kadar bir yıllık ya da çok yıllık otsu bitki türünün ortak adıdır.⁶¹⁰ Baharla birlikte nemli çayırları ve ormanları dolduran menekşeler albenili renkleri ve mis kokularıyla en çok sevilen kır çiçekleridir.⁶¹¹ Menekşenin çiçeği bir bakışlı ve mahmuzludur; genellikle az veya çok koyu renkte olur, beyazları da vardır. Yaprakları yürek biçiminde ve hemen hemen sapsızdır.⁶¹² Her çiçekte 5 çanak-yapraklı bir çanak ve alt taçyaprağı mahmuz gibi uzanmış eşitsiz 5 taş yapraklı bir taç bulunur.⁶¹³

⁶⁰⁸ “Nergis”, *Büyük Larousse*, XIV/8600.

⁶⁰⁹ “Nergis”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, VII/14.

⁶¹⁰ “Menekşe”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XV/565.

⁶¹¹ “Menekşe”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, XII/147.

⁶¹² “Menekşe”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, VIII/610.

⁶¹³ “Menekşe”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XVIII/7997.

Yere yakın oluşu ve boyunun kısalığı ile diğer çiçeklerden ayrılan menekşe⁶¹⁴ halk şiirimizde boynunun büküklüğü ile derdin ve dertlinin sembolü olmuştur.⁶¹⁵ Klasik Türk şiiri estetiği içinde de kendine yer bulan menekşe, başı eğik olduğundan daha çok âşık için bir benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Bu çiçeğin zayıflığıyla âşığın bedeninin zayıflığı arasında kurulan ilişki de menekşenin âşığın müşebbehi olarak kullanılıyor oluşunun nedenlerinden bir diğeridir.⁶¹⁶

2.7.1. Menekşe-İnsan Uzuvarı

2.7.1.1. Menekşe-Hat

Divan şiirinde sevgilinin yüzünde ve yanağında yeni çıkmaya başlayan ince tüyleri karşılayan bir kavram olan hat; çizgi, satır, yol, yazı gibi anlamlara gelir.⁶¹⁷ Menekşenin divan şiirindeki asıl işlevi de sevgilinin yanağında, zülüflerinin devamında bulunan ayva tüyleri ile benzerliğine dayanmaktadır.⁶¹⁸ Koyu ya da açık renginden dolayı ayva tüyleri için benzetilen olarak kullanılır.⁶¹⁹

Hattun beneşşe haddün hoş yâsemîne benzer

Gülzâr-ı hüsnün ey dost Cennet içine benzer

(M.H. Gazel-33/1)

Beneşsem hattun u hüsnün bahârum

Hemân besdür bana sevgüli yârüm

(M.H. Gazel-104/1)

2.7.1.2. Menekşe-Saç

Koyu rengi ve kokusundan dolayı sevgilinin saçlarına benzetilen menekşeyi. Mihrî Hâtun saç için sıfat görevinde kullanmıştır.⁶²⁰

⁶¹⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 305.

⁶¹⁵ Müjgan Üçer, "Karacaoğlanın Dünyasında Bitkiler"[Bildiri], *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu*, (Kasım 1990), Adana.

⁶¹⁶ Açıl, 17.

⁶¹⁷ Erdoğan, 243.

⁶¹⁸ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 691.

⁶¹⁹ Erdoğan, 261.

⁶²⁰ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 695.

Nigâr ruhlarını lâle-zâra benzettüm

Benefşe saçlarını müşk-bâra benzettüm

(M.H. Gazel-116/1)

Fıtna Hanım da menekşe-zülf münasebeti kurduğu beytinde, “*Ey sevgili kâküllerini yüzüne döküp gül bahçesine gel; menekşe saçını, güller yanaklarını görüp utansın.*” der:

Hacîl olsun görüp zülfün benefşe ruhların güller

Döküp ruhsârına kâküllerin gül-zâra gel cânâ

(F.H. Gazel-2/2)

2.8. REYHAN

Reyhan (*Ocimum basilicum*), ballıbabagillerden, saksıda yetiştirilen⁶²¹ çok kokulu, güzel yeşil renkli otsu bitkidir.⁶²² Yaprakları kekik gibi bahar ve koku verici olarak kullanılır.⁶²³ Anayurdu Hindistan ve İran olan bu çiçek, Akdeniz ülkelerinde ve Türkiye’de (*Güney Anadolu’da*) de yetiştirilir.⁶²⁴ Çok sık oluşu, dokununca güzel ve tesirli bir koku yayması dolayısıyla edebiyatımıza girmiştir.⁶²⁵

2.8.1. Reyhan-İnsan Uzuvarı

2.8.1.1. Reyhan-Hat

Yeni çıkan ayva tüylerinin tazeliği ve açık renkte oluşu çoğunlukla yeşil renk ile ifade edilir. Bu hâli makbul sayılan ayva tüylerinin rengi, sevgilinin yaşı biraz ilerleyipte koyulaşınca artık benzetmeler de koyu rengi ifade eden kavramlar üzerinden yapılmaya başlar. Âşıklar bu yöndeki şikâyetlerini yavaş yavaş dile getirirler.⁶²⁶ Yeşil rengi ve kokulu olması yönüyle reyhan, ayva tüyleri için benzetilen olarak kullanılır.⁶²⁷

⁶²¹ “Fesleğen”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, IV/618.

⁶²² “Fesleğen”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VII/4061.

⁶²³ “Fesleğen”, *Meydan Larousse*, IV/618.

⁶²⁴ “Fesleğen”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VIII/537.

⁶²⁵ “Fesleğen”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, III/206.

⁶²⁶ Erdoğan, 241.

⁶²⁷ Erdoğan, 264.

*Mihri hem-dem olagör ömr-i tavil ister isen
Zülfü sünbül gözi nergis hatı reyhânlarla*

(M.H. Gazel-153/8)

*Hadün yüzini hattun tutdı nitekim ey cân
Zeyn itdi gülsitânu irişdi tâze reyhân*

(M.H. Müfred-5)

Ayva tüyleri söz konusu edilince reyhân kelimesi üzerinde oyun yapılır. “Reyhân” kelimesi cinâs-ı nâkıs yoluyla “hayrân” kelimesini oluşturur.⁶²⁸

*Ârızun arz ideliden hat-ı reyhân-şekil
Beni dîvâne kılup eyledi hayrân-şekil*

(M.H. Kaside-8/1)

Reyhan aynı zamanda aklâm-ı sitte olarak bilinen altı yazı çeşidinden biri⁶²⁹ olduğundan (Reyhânî) tenasüp sanatı için zemin hazırlanmış olur.⁶³⁰

*Cân ile kıldum temâşâ rûy-ı cânânı dürüst
Sâni'-i kudret ki nakş itmiş gülistânı dürüst
Safha-i haddinde yazmış hatt-ı reyhânı dürüst
Hâledür kim devr idüpdür mâh-ı tâbânı dürüst*

(M.H. Murabba-1/2)

2.8.1.2. Reyhan-Saç

Saçın reyhan ile benzerliği renk, koku ve şekil yönündendir. Önde geleni ise şüphesiz kokudur.⁶³¹ Mihri Hâtun can gülşenini süsleyen sevgilinin saçlarını reyhana benzetmiştir:

⁶²⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 376.

⁶²⁹ Erdoğan, 265.

⁶³⁰ “Reyhan”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, VII/325.

⁶³¹ Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, 150.

Zeyn itmege cân gülşenin el-minnetü lillâh

Ol ruhları gül saçları reyhân yetişdi

(M.H. Gazel-183/2)

Diğer gazellerinde ise reyhanın, sevgilinin saçına özendiğini söyleyen Mihrî Hâtun, sümbül ve reyhanın kokusunu sevgilinin saçından aldığını söylemek suretiyle sevgilinin saçını reyhandan üstün tutmuştur:

Bâg-ı hüsnünde sabâ depretdügince zülfünü

Gancalar handân olup zülfüne reyhân imrenür

(M.H. Gazel-49/4)

Nice zülf ü nice mû anber-i gîsûdur bu

Var ise sümbül ü reyhâna viren budur bû

(M.H. Gazel-139/1)

2.9. ŞEBBOY

Turpgiller (*Brassicaceae*) familyasından,⁶³² sarı ve turuncunun çeşitli tonlarındaki hoş kokulu çiçekleriyle çok sevilen bir süs bitkisidir.⁶³³ Çiçekler basit yapılı dört taçyapraktan oluşur.⁶³⁴

Şebboy, öbür bahçe bitkilerinin çoğundan daha erken çiçeklenen, iki yıllık ya da çok yıllık bir bitkidir.⁶³⁵ Tümüyle açtığında çevreye baygın bir koku yayan çiçeklerin bu özelliği taşıdığı uçucu yağdan ileri gelir.⁶³⁶ Bahçe şebboyuyla aynı cinste yer alan sarımsı mor çiçekli bir tür ise (*M. Longipetala*), çiçeklerinin gece yaydığı hoş kokudan ötürü gecegündüz çiçeği adını alır.⁶³⁷

Şebboy, pek eskiden beri bahçelerimizde bölmelerin süslenmesinde ve genellikle saksı içinde pencere, balkon ve salonların süslenmesinde kullanılmaktadır. Sarı ve koyu kahve renkli kadifeleri andıran çiçekli çeşitleri kadınlar arasında Ana Kokusu adıyla ün kazanmıştır.⁶³⁸

⁶³² “Şebboy”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XX/247.

⁶³³ “Şebboy”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XVI/247.

⁶³⁴ “Şebboy”, *Ana Britannica*, XX/247.

⁶³⁵ “Şebboy”, *Temel Britannica*, XVI/247.

⁶³⁶ “Şebboy”, *Temel Britannica*, XVI/248.

⁶³⁷ “Şebboy”, *Ana Britannica*, XX/247.

⁶³⁸ Kenber, 125.

“Bu çiçek, geceleri açtığı için herhangi bir özelliğiyle kara(n)lığı, geceyi, gizliliği çağrıştıran öğelerle birlikte düşünülmüştür. Gece kokusu anlamına da gelen “şeb-bûy” kelimesi siyah olan sevgilinin saçlarına, benine, gözüne; geceleri eve girdikleri için hırsıza ve sırrını fâş etmedikleri için bir nevi gizli iş gördükleri için de sufilere benzetilmiştir.”⁶³⁹

2.9.1. Şebboy-İnsan Uzuvarı

2.9.1.1. Şebboy-Saç

Şebboy, klasik Türk şiirinde az rastlanan çiçeklerden biridir. Beyitlerde daha çok “geceleri açması ve güzel kokması” açısından dikkat çekmiş ve bu sebeple en çok sevgilinin zülfü ve saçlarıyla ilişkilendirilmiştir.⁶⁴⁰

Ne ra'nâ yâsemenler sine-i dilber gibi ammâ

Hele pek benziyor şeb-bû da gîsû-yı cüvânâna

(L.H Kaside-4/3)

Şebboyun zülfe benzetilmesinde güzel kokusunun ve dağınık şeklinin yanı sıra “şeb” (gece) kelimesinin siyah rengi, “bû” kelimesinin de kokuyu çağrıştırması etkili olmuştur.⁶⁴¹

Gül-sitânın anmadan şebbû vü serv u nergisin

Zülf-i müşgîn kadd-i bâlâ çeşm-i fettândır garaz

(F.H. Gazel-29/4)

Fitnat Hanım sevgilinin boyu ile gül fidanını, saçı ile şebboyu ilişkilendirdiği beytinde gül fidanında biten şebboy ifadesine yer vermiştir.

Bak kad-i mevzûna seyr it zînetin gîsûların

Görmedinse nahl-i gülde bitdüğün şebbûların

(F.H. Gazel-38/1)

⁶³⁹ Açıl, 21.

⁶⁴⁰ Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, 216.

⁶⁴¹ Erdoğan, 157.

Bir diğerk beytinde ise sevgilinin boyunu gül fidanından, saçını ise şebboydan üstün tutmuştur.

Kim bakar nahl-i güle kâmet-i dil-cû var iken

Neyleyim sünbül ü şebbûyı o gîsû var iken

(F.H. Nazm-2/1)

Sabâ, Doğu cihetinden esen hafif ve latif rüzgârdır.⁶⁴² Divan şiirinde sık kullanılan rüzgâr çeşitlerinden biridir. Daha çok koku ile olan taşıma, dağıtma ve yaymaya dayanan ilişkisi bakımından ele alınan⁶⁴³ sabâ, sevgilinin saçlarının kokusunu neşreyleyerek sümbül ve şebboyları şaşırtmış, utandırmıştır.

Hacletde koydı sünbül ü şebbûları sabâ

Neşr eyledikçe büyüni gülzâra kâkülün

(Ş.H. Gazel-93/3)

Fıtnat Hanım, şebboy karşısında sevgilinin saçını üstün tuttuğu beytinde “*Renk ve koku yönüyle sevgilinin saçına benzemese dünya bahçesinde sümbül ve şebboya kim bakar.*” der:

Reng ü bûda zülf-i cânâna müşâbih olmasa

Kim bakar gül-zâr-ı dehrin sünbül ü şebbûsuna

(F.H. Gazel-55/2)⁶⁴⁴

2.9.1.2. Şebboy-Hat

Güzel kokusu ve siyah rengi dolayısıyla şebboyun benzetildiği bir diğerk unsur da sevgilinin ayva tüyleridir. Fıtnat Hanım sevgilinin yanağı ile gülü, saçı ile sümbülü, ayva tüyleri ile şebboyu ilişkilendirdiği beytinde sevgilinin güzellik unsurlarını bahsi geçen çiçeklerden üstün tutmuştur.

Ruh u zülf ü hattında bir letâfet var ki ey Fıtnat

Ne verd-i terde ne sünbül ne hod şebbûda gördüm ben

(F.H. Gazel-48/6)

⁶⁴² Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 383.

⁶⁴³ Batislam, 98.

⁶⁴⁴ Konuyla ilgili diğerk beyitler için bkz. F.H. Gazel-35/4, Ş.H. Şarkı-9/3, F.H. Gazel-i Nâkıs-8/1.

2.10. KARANFİL

Karanfiller, karşılıklı, ensiz, sivri yapraklı, düğüm düğüm ince saplı, otsu bitkilerdir.⁶⁴⁵ Taç yaprakları beyaz, pembe veya kırmızı olur; taç kısmı bir çanak meydana getiren dört örtü yaprağı ile sarıdır.⁶⁴⁶ Renk renk, alımlı ve baharatı andıran hoş kokulu çiçekleriyle en sevilen süs bitkilerindendir.⁶⁴⁷ Yılın birçok ayında çiçek verdiği için ticari bakımdan da önemli olup, yediveren ve yaz çiçeği olarak tanınır.⁶⁴⁸

Çok eski çağlarda kendi doğal ortamından alınarak bahçelerde yetiştirilmeye başlanan karanfiller zamanla çok sevilen bir süs bitkisi haline gelmiş, hatta öylesine halkın yaşamına karışmıştır ki, çinilere ve yazmalara benzeme motifi olmuştur. Günümüzde karanfillerin melezleme yoluyla üretilmiş yüzlerce çeşidi vardır.⁶⁴⁹

Divan edebiyatında bir gül, bir lale kadar sık anılmaz. Sevgilinin yanaklarının kırmızılığını, aşkın oylum oylum açılışını, tohumlarının siyahlığı ile sevgilinin yanağındaki beni dile getirmek için kullanıldığı görülür.⁶⁵⁰

2.10.1. Karanfil-İnsan Uzuvarı

2.10.1.1. Karanfil-Yanak

Leylâ Hanım taç yapraklarının renginden hareketle karanfili sevgilinin yanağına benzetmiştir.

Ruh-ı dildâra benzer lâleler güller karanfüller

Muhassal her biri bir zevk bahş itmez mi insâna

(L.H. Kaside-4/4)

2.10.1.2. Karanfil-Saç

Şeref Hanım, karanfil ile sevgilinin saçının kokusunu ilişkilendirmiştir.

⁶⁴⁵ “Karanfil”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XI/6395.

⁶⁴⁶ “Karanfil”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, VI/943.

⁶⁴⁷ “Karanfil”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, X/43.

⁶⁴⁸ Kenber, 124.

⁶⁴⁹ “Karanfil”, *Temel Britannica*, X/43.

⁶⁵⁰ “Karanfil”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, V/185.

Zülfündeki bûyun eserin eylemedim şemm

Sünbül mi karanfîl mi ya anber mi nedir bu

(Ş.H. Gazel-180/3)

Fitnat Hanım ise sevgilinin kâkülü ile sümbül, karanfil ve şebboy arasında ilgi kurar:

Ârzû-yı kâkülünle gülşene varsam sabâ

Gâh sünbül geh karanfîl gâh şebbû gösterir

(F.H. Gazel-i Nâkıs-3/3)

2.11. SÜSEN

Sûsen basit saplı veya sapları az dallı bir bitkidir. Yaprakları kınlı ve iki sıralıdır. Çiçekleri iri, kokulu ve güzel görünüşlüdür.⁶⁵¹ Gösterişli çiçeklerinden ötürü dünyanın birçok yerinde süs bitkisi olarak yetiştirilen sûsenlerin Kuzey yarıküreye dağılmış 300 kadar yabancı türü vardır. Sûsengiller (*Iridaceae*) familyasının Iris cinsini oluşturan bu bitkilerin bilimsel adı, Yunan mitolojisinde gökkuşağını simgeleyen tanrıça İris'ten gelir. Sûsenlerin çiçekleri, gerçekten de gökkuşağını andıran mavi, mor, sarı gibi albenili renklere bürünmüştür.⁶⁵² Yaklaşık 37 kadar türünün bulunduğu Türkiye ise bir sûsen cennetidir. Anadolu'nun pek çok yerinde yabancı olarak yetişen bu bitkilere en çok Akdeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde rastlanır.⁶⁵³ Buralarda daha çok "susam" ve "navruz" gibi adlarla anılan sûsen türlerinden birine ise "kurtkulağı" denir.⁶⁵⁴

Klasik Türk şiirinde özellikle sivri, uzun ve keskin görünümlü yeşil çanak yaprakları vesilesiyle dikkat çekmiştir. Bu yönüyle divan şairleri, sûsenle daha çok kılıç, tığ, hançer ve şemşîr gibi keskin eşya ile ayrıca dil (zebân) ve asker gibi ögeler arasında ilgi kurmuşlardır.⁶⁵⁵

⁶⁵¹ "Sûsen", *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, XI/672.

⁶⁵² "Sûsen", *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XVI/211.

⁶⁵³ "Sûsen", *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XX/196.

⁶⁵⁴ "Sûsen", *Temel Britannica*, XVI/211.

⁶⁵⁵ Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*, 215.

2.11.1. Sûsen-İnsan

2.11.1.1. Sûsen-Hizmetçi

Kabak, divan şiirinde özellikle su kabağı için kullanılmıştır.⁶⁵⁶ Anadolu'da su kabağı kurutulup, içi çıkarılır ve tuz, sirke kabı, maşrapa olarak kullanılır. Eskiden şişe bol olmadığı, cam ve billurdan yapılmış eşyayı zenginler kullandığı ve ağırlığından dolayı cübbenin altında taşınmadığı için şarap bu kabakların büyüğüne konulmuştur. Biraz küçüğü kadeh yerine kullanılmıştır.⁶⁵⁷ Mihrî Hâtun da gülü çemenin sultanı olarak gördüğü dizelerinde, sûseni de elinde kabak ile içki sunan bir hizmetçi olarak tasavvur etmiştir.

Pür olmuşdı güliyle sahn-ı gülşen

Kabağı toldurup tutmuşdı sûsen

Çemen sultânı güldür vech-i ahsen

Ne hoş yaylak imiş bu şehr-i Lâdik

(M.H. Murabba-4/10)

2.11.2. Sûsen-İnsan Uzuvarı

2.11.2.1. Sûsen-Dil

Mihrî Hâtun sûseni, sevgilinin yanağına benzeme iddiasında olan gülün üstüne yürüyen bir çiçek olarak resmetmiş ve “dil uzatmak” deyimiyle daha önce de bahsedildiği gibi sûsenin sivri, keskin yapısına dikkat çekmiştir.

Gül ruhlarına benzerem anun dimiş meger

Sûsenler üstine yürüyüp dil uzatdılar

(M.H. Gazel-30/3)

⁶⁵⁶ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 244.

⁶⁵⁷ Onay, 288.

2.12. ERGUVAN

Anayurdu Akdeniz çevresi olan erguvan, baklagillerden, 7-8 metreye kadar boylanabilen çok gösterişli bir süs ağacıdır.⁶⁵⁸ Bulunduğu yamaçları ilkbaharda kırmızımsı pembe bir çiçek bahçesine dönüştürür. Çiçekler yapraklarından önce ve doğrudan doğruya gövdeden çıkar.⁶⁵⁹ İlkbaharda, yapraklarından önce açan gösterişli çiçekleri nedeniyle park ve bahçelerde yaygın olarak yetiştirilir. Türkiye’de de Ege, Akdeniz ve Batı Karadeniz kıyılarında yetişen bu bitki, Hristiyan dünyasında “Yahuda ağacı” olarak bilinir ve önceleri beyaz olan çiçeklerinin, Hz. İsa’yı ele veren Yahuda kendisini bu ağaca astıktan sonra kandan ya da utançtan kırmızıya döndüğüne inanılır.⁶⁶⁰ Bu nedenle erguvan, utancın rengi olarak da bilinmektedir. Farklı kültürlerde önemli bir yeri olan erguvan, kendine özgü olduğu için kendi adıyla anılan rengiyle göz kamaştırdığı gibi, şairlere de ilham kaynağı olmuştur.⁶⁶¹

Bursa’da yüz yıl öncesine kadar devam ettirilen bir bahar geleneği olan⁶⁶² Evliya Çelebi’nin *Seyahatname*’de “*Erguvan Cemiyeti*” diyerek yer verdiği⁶⁶³ erguvan bayramından da söz etmek gerekir. Emir Sultan’ın her yıl erguvan açma mevsiminde Bursa’da Anadolu’nun dört bir yanından gelen dervişlerle buluşması nedeniyle XIV. yüzyıldan itibaren düzenlenmeye başlanan erguvan bayramı geleneksel olarak XIV. yüzyıla kadar sürmüştür.⁶⁶⁴ Bir hafta boyunca devam eden, Evliya Çelebinin “deniz gibi”⁶⁶⁵ sözleriyle belirttiği binlerce kişinin Bursa’ya akın ettiği erguvan bayramı Bursa’nın sosyal ve ekonomik hayatına büyük katkı sağlamıştır.⁶⁶⁶ 1855’te yaşanan Bursa depremiyle kesintiye uğramış ve halkın kendini toplama gayreti sebebiyle unutulmuş olsa da 2000’den bu yana yeniden hareketlendirilmeye çalışılmıştır.⁶⁶⁷ Erguvan bayramının gelenekselleşmesini sağlayan Emir Sultan’ın bu rolünü çok

⁶⁵⁸ “Erguvan”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VI/171.

⁶⁵⁹ “Erguvan”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VI/3767.

⁶⁶⁰ “Erguvan”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VIII/249.

⁶⁶¹ Ülkü Çetinkaya, “Bâkî’nin Bir Gazelinde Erguvan Renginin Büyüsü”, *Türk Dili*, XCVIII (701), Mayıs 2010, 1081.

⁶⁶² Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 39.

⁶⁶³ Kahraman-Dağlı, 2/7.

⁶⁶⁴ Çetinkaya, 1080.

⁶⁶⁵ Kahraman-Dağlı, 2/7.

⁶⁶⁶ Hüseyin Algül, “Erguvan Bayramı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (3), 1991, 89.

⁶⁶⁷ Engin Çakır, “Bursa’nın Alacalı Kadını”, <http://www.dergibursa.com.tr>. (E.T. 29.07.2017).

sevdiğini belirten Tanpınar “Çünkü bizim iklimde gülden sonra bayramı yapılacak bir çiçek varsa, o da erguvandır.” der.⁶⁶⁸

Çiçeklerinin rengi dolayısıyla edebiyatta bir teşbih unsuru olarak kullanılan erguvan daha ziyade dudak ve şarap ile birlikte görülmektedir.⁶⁶⁹

2.12.1. Erguvan-Şarap (Mey)

Divan şairlerinin erguvanın renginden hareketle en fazla ilgi kurdukları unsur şaraptır. Öylesine ki erguvan ile ilgili şiir yazar şairlerin tamamına yakınının mutlaka erguvan-şarap ilişkisine atıfta bulunduğu dikkat çeker.⁶⁷⁰ Şeref Hanım ile Mihrî Hâtun’un bu ilgiye yer verdikleri beyitleri şu şekildedir:

Donatdı bezmi mey-i ergavân ile sâkî

Buyur mahall-i sitignâ degil bu mevsim amân

(Ş.H. Kaside-21/22)

Meger neşv ü nemâ bulmuş şarâb-ı ergavân ile

Anınçün çeşm-i dilber gibi nergis pür-humâr oldı

(Ş.H. Kaside-22/6)

Def ü çeng ü rebâb ile demidür ayş u nûş idem

Visâl-i yâr ile çünkim şarâb-ı ergavân buldum

(M.H. Gazel-103/3)

2.12.2. Erguvan-Yara

Erguvanın renk itibariyle ilişkilendirildiği bir diğer unsur da âşığın gönlündeki yaralardır.

Derûnda dâg mı feyz-i bahâr-ı aşkınla

Gehî gül ü gehî lâle ki ergûvân buldum

(F.H. Gazel-41/4)

⁶⁶⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir* (32. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, 111.

⁶⁶⁹ “Erguvân”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, III/67.

⁶⁷⁰ Şener Demirel, “Divan Şiirinde Erguvân”, *Turkish Studies*, 4 (8), 2009, 1009.

2.13. ADI GEÇEN DİĞER ÇİÇEKLER

2.13.1. Ayçiçeği

Günebakan, gündöndü ve günçiçeği olarak da bilinir.⁶⁷¹ Küçük kır papatyalarıyla akraba olmasına karşılık en iri çiçekli bitkilerden biridir.⁶⁷² Çiçekleri sarı renkte ve çok büyük olur.⁶⁷³

Şeref Hanım'ın *Divan*'ındaki 22. Kaside Ali Emin Paşa vasfında yazılmış bir bahariyyedir.⁶⁷⁴ Bu kaside bir bahariyye olduğundan pek çok çiçek ismine yer verilmiştir. Bu çiçeklerden biri de ayçiçeğidir.

İder şebbû ile ay çiçeği gice safâ meh-tâb

Görünce fül-bahri yollar üzre hep nisâr oldı

(Ş.H. Kaside-22/9)

2.13.2. Buz Çiçeği

Bu çiçeğin bütün kısımları saydam cam kırıntıları gibi billûrlarla süslüdür. Karşidan üzeri buzlanmış, açık yeşil renkli yaprakları andırır.⁶⁷⁵

Şeref Hanım'ın *Divan*'ındaki 21. Kaside Vâlide Sultan medhinde yazılmış bir bahariyyedir. Birçok çiçek isminin geçtiği bahariyyede önceki dönem kasidelerinde pek görülmeyen “buz çiçeği, kartopu” gibi çiçekler de sayılmıştır.⁶⁷⁶

Aceb mi buz çiçeği kar topı tonup kalsa

Görünce yâsemeni bâgda hâk ile yek-sân

(Ş.H. Kaside-21/5)

Amân gel böyle dâ'im mu'tedil kalur hevâ sanma

Çemen ister kudûmün öpme nâ-ber-câ recâ sanma

Görüp buz çiçeğiyle kartopın döndi şitâ sanma

Açıl gül vaktidir ey gonca-fem fasl-ı bahâr oldı

(Ş.H. Şarkı-4/3)

⁶⁷¹ “Ayçiçeği”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1987, III/84.

⁶⁷² “Ayçiçeği”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, II/223.

⁶⁷³ “Ayçiçeği”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, I/941.

⁶⁷⁴ Arslan, *Şeref Hanım Divanı*, 50.

⁶⁷⁵ Kenber, 194.

⁶⁷⁶ Arslan, *Şeref Hanım Divanı*, 50.

2.13.3. Civanperçemi

Binyaprakotu, arapsaçı ve kandilçiçeği olarak da bilinen⁶⁷⁷ civanperçemleri yünlü gibi tüylü, parçalı yapraklı, beyaz ya da sarı çiçekli, 10-100 cm yüksekliğinde, çok yıllık otsu bitkilerdir.⁶⁷⁸ Şeref Hanım bu çiçeğe *Divan*'ında şöyle yer vermiştir:

Kosun nizâ'ı cüvân perçemiyle zülf-i arûs

Hezâren ile çıkup oldu hüsn-i yûsuf ayân

(Ş.H. Kaside-21/4)

Görüp zülf-i arûsun zînet ü dârâtını bî-şek

Cüvân-perçem başa çıkdıkda gâyet dil-figâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/7)

2.13.4. Çadırçiçeği

Hindistan ve Çin kökenli bir su bitkisidir.⁶⁷⁹ Yapraklarının alt yüzü dikenciklerle kaplıdır.⁶⁸⁰ Çiçekleri pembemsi beyazdır.⁶⁸¹ Şeref Hanım'ın beytinde şu şekilde geçmektedir:

Bahâr ordusını sünbül-teber tebşîre geldikde

Kurup çâder çiçekle muntazır her kûh-sâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/4)

2.13.5. Çarkıfelek

Çarkıfelekler otsu veya ağaçsı bitkilerdir; yaprakları almaşık, yaprak kenarları düz veya tırtıklıdır.⁶⁸² Çarkıfeleğin çiçekleri yaprakların koltuğundan çıkar; uzun bir sapın ucunda bulunan çiçek pembe, kırmızı ya da firfiri renktedir.⁶⁸³ Bazı türleri yenebilen üzüksü meyveleri için yetiştirilen çarkıfelek "fırıldakçiçeği" adıyla da bilinir.⁶⁸⁴

⁶⁷⁷ "Civanperçemi", *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1987, VI/23.

⁶⁷⁸ "Civanperçemi", *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, IV/2390.

⁶⁷⁹ "Çadır Çiçeği", *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, IV/2537.

⁶⁸⁰ "Çadır Çiçeği", *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, III/117.

⁶⁸¹ "Çadır Çiçeği", *Büyük Larousse*, IV/2537.

⁶⁸² "Çarkıfelek", *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, III/147.

⁶⁸³ "Çarkıfelek", *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, V/2582.

⁶⁸⁴ "Çarkıfelek", *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, IV/255.

Edebiyatta bahsi çok geçmeyen çarkıfelek çiçeği Şeref Hanım'ın *Divan*'ında iki yerde şöyle geçmiştir:

Düzüp zerrîn-kadehle bezmini çarh-ı felek gûyâ

Çekildi bir kenâra cümleden sâhib-vakâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/10)

Otur ihrâm-ı istignâya bir cây-ı ferah-zâda

İde çarh-ı felek zerrîn-kadehle bezmin âmâde

Benefşe yâsemen boynın egüp kalsın temâşâda

Açıl gül vaktidir ey gonca-fem fasl-ı bahâr oldu

(Ş.H. Şarkı-4/4)

2.13.6. Filbahri

Filbahri, bir akasma türüne eskiden verilen addır.⁶⁸⁵ Filbahrilerin karşılıklı dizilmiş bileşik ya da basit yaprakları, tek tek ya da büyük kümeler halinde açan çiçekleri vardır.⁶⁸⁶ Şeref Hanım, filbahriyi şebboy, ayçiçeği ve gecese fası ile birlikte anmıştır:

İder şebbû ile ay çiçeği gice safâ meh-tâb

Görünce fül-bahri yollar üzre hep nisâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/9)

2.13.7. Fulya

Yaprakları hasırsazının yapraklarını andıran bazı nergis türlerine verilen addır. Bu bitkiler ilkbaharda, çok gelişmiş, oldukça büyük sarı çiçekleriyle kırları süsler, bahçelerde de süs bitkisi olarak yetiştirilir.⁶⁸⁷ Kokusu keskin ve belirgindir.⁶⁸⁸ Sarı renginden ötürü Şeref Hanım'ın şu beytinde âşığın sararan suretine teşbih edilmiştir:

⁶⁸⁵ "Filbahri", *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VII/4103

⁶⁸⁶ "Filbahri", *Ana Biritannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VIII/570

⁶⁸⁷ "Fulya", *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VII/4326.

⁶⁸⁸ "Fulya", *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, IV/877.

Bu eyyâm-ı ferah-zâya tahassür çekmeden fulya

Sarardı sûretâ bir âşık-ı zâr-ı nizâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/5)

2.13.8. Gecesevası

Süs bitkisi olarak yetiştirilen⁶⁸⁹ çok çabuk gelişen bir bitkidir.⁶⁹⁰ Kısa saplı oval yaprakları, eklem yerleri şişkince bir gövdesi, beyaz, sarı, pembe ve kırmızı çiçekleri vardır. Bazen çizgili ve benekli de olabilen çiçekleri akşamüstü açıp, sabahları kapandığı için bitkiye gecesevası denmiştir.⁶⁹¹ Şeref Hanım gecesevasına bahariyyesinde şu şekilde yer vermiştir:

İder şebbû ile ay çiçeği gice safâ meh-tâb

Görünce fül-bahri yollar üzre hep nisâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/9)

2.13.9. Haşhaş

Dalların ucunda tek çiçek açan ve bazı türlerinden afyon elde edilen⁶⁹² haşhaş güzel renkli, iri ve gösterişli çiçekleriyle gelinciğe çok benzeyen bir bitkidir.⁶⁹³ Anayurdu Anadolu'dur.⁶⁹⁴ Şeref Hanım haşhaşa bahariyyesinde şu şekilde yer vermiştir:

Bilür erbâb kadrin bak alur göz ile haşhâşa

Ki attâr-ı felekden ehl-i keyfe ber-güzâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/13)

2.13.10. Hercaimenekşe

Menekşe cinsinden küçük otsu bitki; dört taçyaprağı yukarı ve biri aşağı bakan çoğunlukla iki renkli ya da üç renkli (mor ve sarı, beyaz) çiçekleriyle tanınır. Menekşe

⁶⁸⁹ "Gecesevası", *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VII/4451.

⁶⁹⁰ "Gecesevası", *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, V/54.

⁶⁹¹ "Gecesevası", *Ana Biritannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, IX/336.

⁶⁹² "Haşhaş", *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VIII/5076.

⁶⁹³ "Haşhaş", *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VIII/49.

⁶⁹⁴ "Haşhaş", *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, X/447.

iki taçyaprağı yukarı ve üçü aşağı bakmasıyla bu türden ayrılır.⁶⁹⁵ Şeref Hanım bahariyyesinde hercaimenekşeye şu şekilde yer vermiştir:

Benefşe çıkdı hercâyî diyü ifrât-ı ye'sinden

Olup sünbül perîşân lâle yek-ser dâg-dâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/8)

2.13.11. Herdemtaze (Ölmezçiçek)

Adını, bozulmadan uzun süre saklanabilen çiçeklerinden alan bu türler yaygın olarak altınçiçeği, yaylaçiçeği, altınotu, sarıçiçek ve solmazçiçek gibi adlarla da anılır.⁶⁹⁶ Ölmezçiçekler basit ve tüysü yapraklı, parlak, sarı, beyaz, pembemsi küçük kömeçler halinde bileşik çiçekli, çokyıllık otsu bitkilerdir.⁶⁹⁷ Şeref Hanım bahariyyesinde herdemtazeye şu şekilde yer vermiştir:

Karanfûl yâsemen aşkıyla sîne çâk çâk itdi

Ya her dem tâzeye meyl itmede bî-ihitiyâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/14)

2.13.12. Hezaren

Uzun ve gösterişli başaklar biçiminde toplanmış renk renk çiçekler açan hezarenler düğünçiçekleriyle aynı familyadandır.⁶⁹⁸ Gösterişli çiçekleri nedeniyle süs bitkisi olarak yetiştirilen bazı türleri “saray çiçeği” adıyla da anılır.⁶⁹⁹ Farsça’dan dilimize geçen adı da “bin renk” anlamına gelir.⁷⁰⁰ Şeref Hanım bahariyyesinde hezarene şu şekilde yer vermiştir:

Kosun nizâ'ı cüvân perçemiyle zülf-i arûs

Hezâren ile çıkup oldu hüsn-i yûsuf ayân

(Ş.H. Kaside-21/4)

⁶⁹⁵ “Hercaimenekşe”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, IX/5198.

⁶⁹⁶ “Ölmezçiçek”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XVII/293.

⁶⁹⁷ “Ölmezçiçek”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XV/9022.

⁶⁹⁸ “Hezaren”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VIII/148.

⁶⁹⁹ “Hezaren”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, XI/12.

⁷⁰⁰ “Hezaren”, *Temel Britannica*, VIII/148.

2.13.13. Hüsnüyusuf

Bahçe karanfiline benzeyen,⁷⁰¹ yüksekliği 60 cm'ye ulaşan bitkinin demetler oluşturan beyaz, pembe, kırmızı, mor ya da iki renkli küçük çiçekleri vardır. Çiçeklerin taçyaprakları püskül gibi saçaklıdır.⁷⁰² Osmanlı devrinde hanımlar bu bitkinin çiçekleriyle hazırlanan merhemleri yüzlerine renk vermek için kullanmışlardır.⁷⁰³ Şeref Hanım bahariyyesinde hüsnüyusufa şu şekilde yer vermiştir:

Kosun nizâ'ı cüvân perçemiyle zülf-i arûs

Hezâren ile çıkup oldu hüsn-i yûsuf ayân

(Ş.H. Kaside-21/4)

2.13.14. İtüşahi

Kokulu bezelye olarak da bilinir.⁷⁰⁴ Çeşitli renkte ve çok kokulu çiçekleri vardır.⁷⁰⁵ Anayurdu İtalya olmakla birlikte hoş kokulu ve güzel çiçekleri nedeniyle pek çok yörede yaygın olarak yetiştirilir.⁷⁰⁶ Şeref Hanım'ın şu beytinde kokusunun güzelliği vurgulanmıştır:

Ne kâbil misk-i Rûmî itr-şâhiyle ola hem-bû

Girince araya şemşîr bu da 'vâ ber-karâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/15)

2.13.15. Kartopu

Kartopu, tümüyle açtığında aynen kartopuna benzeyen gösterişli çiçekleri, üzüksü meyveleri ve sonbaharda göz alıcı renklere bürünen yaprakları için yetiştirilen bir süs bitkisidir.⁷⁰⁷ Sonbaharda çiçeklenen kartopu Şeref Hanım'ın şiirinde de bu özelliğine uygun bir şekilde hazanın ve rüzgârın habercisi olarak görülmüştür:

Bütün ezhâra hâlât-ı hazânı itmege ifşâ

Gelüp kartopı gûyâ tercemân-ı rûzgâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/16)⁷⁰⁸

⁷⁰¹ "Hüsnüyusuf", *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, IX/5456.

⁷⁰² "Hüsnüyusuf", *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, XI/321.

⁷⁰³ "Hüsnüyusuf", *Büyük Larousse*, IX/5456.

⁷⁰⁴ "İtüşahi", *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, XI/417.

⁷⁰⁵ "İtüşahi", *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, VI/146.

⁷⁰⁶ "İtüşahi", *Ana Britannica*, XI/417.

⁷⁰⁷ "Kartopu", *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, X/79.

⁷⁰⁸ Konuyla ilgili diğer örnekler için bkz. Ş.H. Kaside-21/5, Ş.H. Şarkı-4/3, Ş.H. Şarkı-11/2.

2.13.16. Leylak

Zeytingiller (*Oleaceae*) familyasının *Syringa* cinsini oluşturan,⁷⁰⁹ baharla birlikte, henüz tam yapraklanmadan önce, hoş kokulu çiçeklerle donanan leylaklar karşından kocaman bir çiçek buketini andırır.⁷¹⁰ Birçoğu katmer çiçekli olan leylak çeşitlerinin rengi saf beyazdan pembeye, mora, kobalt mavisine ve koyu erguvana kadar değişik olur.⁷¹¹ Leylak, Şeref Hanım'ın şiirine şöyle yer bulur:

Sarıldı nahl-i leylâk üzre gûyâ bir çiçekli şâl

Bakup serv ü sanavber bîd-i reşk ile çenâr oldı

(Ş.H. Kaside-22/11)

2.13.17. Nilüfer

Doğada göllerde ve tatlı su birikintilerinde yabani olarak yetişen, park ve bahçe havuzlarında ise süs bitkisi olarak yetiştirilen nilüferler gösterişli su bitkileridir.⁷¹² Çiçekleri çok büyük, duru beyaz renkte, bazen biraz pembemsi, dört çanakyapraklı, çok sayıda ve büyük taç yapraklıdır. Her bir çiçek uzun bir sapın ucunda tek başına yer alır.⁷¹³ Yaz ortasına doğru açan iri çiçeklerinden ötürü “sugülü” de denen bu bitkilerin birçok türü vardır. Bunların en yaygınlarından biri beyaz nilüfer, öbürü ise sarı nilüferdir.⁷¹⁴

Nilüfer, erken çağlardan itibaren insanların ilgisini çekmiş; mimarîde, özellikle sütun başlıklarında bezeme motifi olarak kullanılmış; çeşitli devirlerde ve kültürlerde cinsiyet, bereket, yeniden doğuş, temizlik ve saflık sembolü olmuş bir çiçektir.⁷¹⁵ Mihrî Hâtun nilüferin sarı rengine ve suda yetişmesine şiirinde şöyle temas etmiştir:

Biter deryâsı içre nîlüferler

Ruh-ı zerdi virür aşkdan haberler

Gülistânlar teferrüc-gâh yerler

Ne hoş yaylak imiş bu şehri Lâdik

(M.H. Murabba-4/5)

⁷⁰⁹ “Leylak”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XIV/443.

⁷¹⁰ “Leylak”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, XI/242.

⁷¹¹ “Leylak”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, VII/924.

⁷¹² “Nilüfer”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, XIII/86.

⁷¹³ “Nilüfer”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XIV/8664.

⁷¹⁴ “Nilüfer”, *Temel Britannica*, XIII/86.

⁷¹⁵ Ayzazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 187.

2.13.18. Sümbülteber

Sümbülteber (Polyanthes), soğanlı bitkilerdendir. Soğanları yaklaşık 4–5 cm boyundadır. Yaprakları şerit şeklinde ve sertçedir. Çiçekleri uzun bir sap üzerinde ve sümbülcüklerin birleşmesinden meydana gelmiştir. Çiçek rengi beyaz olup çok güzel kokuya sahiptir.⁷¹⁶ Şeref Hanım, sümbülteberlerin açarak baharı müjdelediğini ve dağ tepelerine çadırçiçeklerinin kurulduğunu haber verir:

Bahâr ordusını sünbül-teber tebşîre geldikde

Kurup çâder çiçekle muntazır her kûh-sâr oldı

(Ş.H. Kaside-22/4)

2.13.19. Şakayık

Düğünçiçeğigiller (Ranunculaceae) familyasının Paeonia cinsinde yer alan⁷¹⁷ şakayıklar alımlı çiçeklerinden ötürü süs bitkisi olarak yetiştirilir.⁷¹⁸ Bazı türlerde büyüklüğü 20 cm'ye varan alımlı çiçekleri yalınkat ya da gül gibi katmerli, beyaz, kırmızı ya da pembe tonlarında, bazen de sarıdır.⁷¹⁹

Şakayığın bilimsel adı Paeonia, Yunanlı hekim Paeon'dan gelir. Homeros'a göre bu hekim cehennem tanrısı Pluton'un Herakles'ten aldığı yarayı tedavi etmek için bu bitkiyi kullanmıştır.⁷²⁰

Leylâ Hanım, şu şiirinde renginin kırmızılığına dikkat çeker:

Veliyyü'n-ni 'metim ol sûya teşrîf eyleyüp bir şeb

Sürûrından şakâyık kıpkızıl olmuşdı dîvâne

(L.H. Kaside-4/5)

Şeref Hanım da zambağın şakayıkı renginden dolayı kıskandığını söyler:

Şakâyıkda görünce revnak u rengi kemâlinde

Hasedle zanbakin hep akl u fikri târ u mâr oldı

(Ş.H. Kaside-22/12)

⁷¹⁶ *Bahçecilik: Amarilidaceae Familyası*, Megep, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 2007, 34.

⁷¹⁷ "Şakayık", *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XVI/222.

⁷¹⁸ "Şakayık", *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XX/225.

⁷¹⁹ "Şakayık", *Temel Britannica*, XVI/222.

⁷²⁰ "Şakayık", *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XVIII/10991.

2.13.20. Zambak

Lale ve sümbül gibi zambakgiller (*Liliaceae*) familyasının üyesi olan,⁷²¹ alımlı çiçeklerinden ötürü süs bitkisi olarak yetiştirilen bu türlerin dik gövdeleri, genellikle ince uzun yaprakları ve tek tek ya da toplu olarak açan huni biçimli çiçekleri vardır.⁷²² Beyaz, sarı, kırmızı veya pembe çiçekli bitkilerdir.⁷²³ Şeref Hanım'ın bahariyyesinde şu şekilde geçmektedir:

Şakâyıkda görünce revnak u rengi kemâlinde

Hasedle zambakın akl u fikri târ u mâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/12)

2.13.21. Zerrinkadeh

Süs bitkisi olarak yetiştirilen nergis türlerinden biridir.⁷²⁴ Klasik şiirimizde daha çok nergisten söz edilirken, eski çiçek üstatları nergisgiller familyasının yaygın olarak zerrinkadeh türünü yetiştirmişlerdir. Çiçek tarihimizin ünlü zerrinkadeh yetiştiricileri arasında Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi ve Sultan İbrahim devrinde çiçekçiler başbuğu olan Sarı Abdullah Efendi (ö. 1071/1660) de vardır.⁷²⁵

Şeref Hanım, her iki şiirinde de zerrinkadehle çarkıfeleği birlikte anmıştır:

Düzüp zerrîn-kadehle bezmini çarh-ı felek gûyâ

Çekildi bir kenâra cümleden sâhib-vakâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/10)

Otur ihrâm-ı istignâya bir cây-ı ferah-zâda

İde çarh-ı felek zerrîn-kadehle bezmin âmâde

Benefşe yâsemen boynın egüp kalsın temâşâda

Açıl gül vaktidir ey gonca-fem fasl-ı bahâr oldu

(Ş.H. Şarkı-4/4)

⁷²¹ “Zambak”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XIX/231.

⁷²² “Zambak”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XXII/529.

⁷²³ Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, 289.

⁷²⁴ “Zerrinkadeh”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XX/12737.

⁷²⁵ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, 165.

2.13.22. Zülf ü Aruz (Selluka)

Zülf ü aruz, ülkemizde Akdeniz ve Ege Bölgeleri'nde rastlanılan, eski İzmir evlerinin vazgeçilmez sarılıcılarında, hoş kokulu bir sarmaşıktır.⁷²⁶ İzmir sarmaşığı olarak bilinen bitki, yaz aylarında helezonlar şeklinde ve üzüm salkımı gibi salkımlar oluşturan müthiş kokulu çiçekleri ile tanınır. Önce krem rengi açan çiçekler günler içinde neredeyse gökkuşağı gibi rengârenk bir hale bürünür. Çiçekler portakal, vanilya, bergamot, limon çiçekleri gibi pek çok kokuyu kendine toplamış olup, yaz günlerinde insanı baştan çıkararak bu kokuları yaymaya devam ederler.⁷²⁷ Şeref Hanım'ın zülf ü aruzla birlikte civanperçemine yer verdiği beyti şöyledir:

Görüp zülf-i arûsun zînet ü dârâtını bî-şek

Cüvân-perçem başa çıkdıkda gâyet dil-figâr oldu

(Ş.H. Kaside-22/7)⁷²⁸

⁷²⁶ <https://ziraatyapma.blogspot.com.tr/2012/12/selluka-zulf-u-aruzvigna-caracalla.html>(E.T.: 03.06.2017).

⁷²⁷ <http://www.zengardentr.com/Selluka-fidesi-kokulu-vigna-caracalla-1-adet,PR-6268.html> (E.T. 12.03. 2017).

⁷²⁸ Konuyla ilgili bir diğer örnek için bkz. Ş.H. Kaside-21/4.

SONUÇ

Çalışmamızda Mihrî Hâtun, Fıtnat Hanım, Leylâ Hanım, Şeref Hanım ve Âdile Sultan'ın *Divan*larını tarayıp, söz konusu *Divan*larda çiçeklerin nasıl ve hangi anlam ilgileriyle kullanıldığını örnek beyitler aktararak tespit etmeye çalıştık. Çiçeklerin somut ve soyut birçok kavramla ilişkilendirildiğini ve bu ilgide söz konusu çiçeğin bitkisel özelliklerinin göz ardı edilmediğini gözlemledik.

Giriş kısmında kadınların tabiata ve çiçeklere olan özel ilgisinden bahsettik ve gördük ki bu ilgi şiiirlerine de yansımış durumdadır. Şiiirlerinde kullandıkları çiçeklerin çeşitliliği ve sayısı bunun göstergesidir. Örneğin Şeref Hanım yazmış olduğu bahariyyelerde önceki dönem kasidelerinde pek görülmeyen çiçek isimlerine de yer vermiştir. *Divan*ını taradığımız isimlerden Mihrî Hâtun çiçeklere en çok yer veren isim iken, çiçek çeşitliliği açısından Şeref Hanım ilk sıradadır.

Çalışmamıza konu aldığımız *Divan*larda; gül, gonca, lale, sümbül, yasemin, nergis, menekşe, reyhan, şebboy, karanfil, süsen, erguvan, ayçiçeği, buz çiçeği, civanperçemi, çadırçiçeği, çarkıfelek, filbahri, fulya, gecesevası, haşhaş, hercaimenekşe, herdemtaze, hezaren, hüsnüyusuf, ıtırşahi, kartopu, leylak, nilüfer, sümbülteber, şakayık, zambak, zerrinkadeh ve zülf ü aruz olmak üzere toplam otuz dört farklı çiçeğe yer verilmiştir.

Söz konusu *Divan*larda hem sayısal manada, hem de tasavvur manasında en çok kullanılan çiçek güldür. Gülü kullanım sıklığı açısından gonca izlemiş ve onu lale ve sümbül takip etmiştir.

Çiçekler daha çok sevgilinin vücut aksamıyla ilgili olarak ele alınmıştır. Şairlerimizimizin nazarında, her yönüyle güzelliğın zirvesi kabul edilen sevgilinin yanakları; tazeliği, rengi, kokusuyla birer gül, birer laledir. Yokluk derecesinde küçük olan ağız ve dudağı goncadır. Saçları; şekli, kokusu, rengiyle sümbüldür. Hattı reyhan, beyaz sinesi yasemindir. Mahmur gözleri nergistir. Boyu bir gül fidanı, bir nihaldir. Pek çok beyitte de sevgilinin güzellik unsurları ile çiçekler kıyaslanmış ve doğal olarak sevgili üstün bulunmuştur.

Çiçeklerin sevgili dışında bazen âşığa, bazen dinî-tasavvufi bir şahsiyete bazen de Osmanlı hanedanı mensuplarına teşbih edildiği görülmüştür. Ayrıca somut ve soyut pek çok kavramla da ilişkisi tespit edilip incelenmiştir.

Çalışmamıza erkek egemen klasik Türk edebiyatının, her biri nadide birer çiçeği olan kadın divan şairlerini konu alarak bu alandaki çalışmalara bir yenisini daha eklemiş bulunmaktayız.

EKLER

Gül⁷²⁹

Gonca

Lale

Sümbül

Yasemin

Nergis

Menekşe

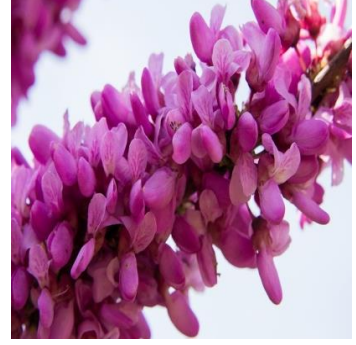
Reyhan

Şebboy

⁷²⁹ Gül, Gonca, Lale, Sümbül, Yasemin, Nergis, Menekşe, Reyhan, Şebboy, Karanfil, Susen, Erguvan, Ayçiçeği, Buz Çiçeği, Civanperçemi, Çarkıfelek, Fulya, Hezaren, Hüsnüyusuf, Kartopu, Leylak, Nilüfer, Şakayık çiçeklerine ait görseller <https://pixabay.com> adlı siteden alınmıştır. (E.T. 31.07. 2017)

Karanfil**Susen****Erguvan****Ayçiçeği****Buz çiçeği****Civanperçemi****Çadırçiçeği⁷³⁰****Çarkıfelek****Filbahri⁷³¹**

⁷³⁰ <http://dogalhayat.org/kategori/turkiyenin-canli-turleri/plantae/tracheobionta-iletim-demetliler/magnoliophyta/magnoliopsida-asteridae/solanales/convolvulaceae/> (E.T. 31.07. 2017)

⁷³¹ <http://www.plantistanbul.com/Meyvefidancim-Filbahri-Philadelphus-Coronariu-120-cms,PR-4168.html> (E.T. 31.07. 2017)

Fulya**Gecesefası**⁷³²**Haşhaş**⁷³³**Hercaimenekşe**⁷³⁴**Herdemtaze**⁷³⁵**Hezaren****Hüsnüyusuf****İtirşahi**⁷³⁶**Kartopu**

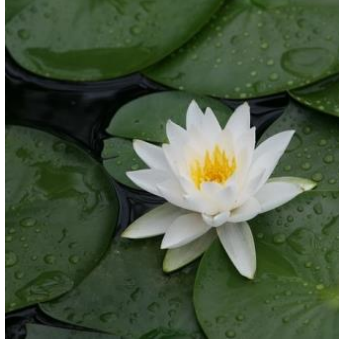
⁷³² <http://ww8.mobilyafirmasi.net/?gkwrff=http%3A%2F%2Fwww.cicekcicek.net%2Faksam.sefasi.asp> (E.T. 31.07. 2017)

⁷³³ <http://www.bilgiustam.com/hashas-nedir-kullanim-alanlari-nelerdir/> (E.T. 31.07. 2017)

⁷³⁴ <https://hizliresim.com/g/cicek/i/hercai-menekse> (E.T. 31.07. 2017)

⁷³⁵ <http://apelasyon.com/Yazi/250-altin-renkli-hayat-iksiri-olmez-cicek> (E.T. 31.07. 2017)

⁷³⁶ <http://www.hanimefendi.com/forum/cicek-bakimi-amp-bitki-yetistirme/60884-itirsahi-cicegi-kokulu-bezelye-ba-kimi.html> (E.T. 31.07. 2017)

Leylak**Nilüfer****Sümbülteber⁷³⁷****Şakayık****Zambak⁷³⁸****Zerrinkadeh⁷³⁹****Zülf ü arus⁷⁴⁰**

⁷³⁷ <http://www.agaclar.net/forum/soganli-ve-yumrulu-bitkiler/2082-17.htm> (E.T. 31.07. 2017)

⁷³⁸ <http://www.bitkiler.co/2016/09/zambak-nasl-yetistirilir.html> (E.T. 31.07. 2017)

⁷³⁹ <http://www.zamanecocuk.com/bu-nedir/galeri/en-ilginc-cicek-turleri/30/tum-fotolar> (E.T. 31.07. 2017)

⁷⁴⁰ <http://baharbaris.blogspot.com.tr/2014/08/> (E.T. 31.07. 2017)

KAYNAKÇA

- el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs I-II*, Beyrut 1351.
- Açıl, Berat, “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (5), 2015, 1-28.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ I-VIII*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1331.
- Akalın, L. Sami, *Türk Folklorunda Kuşlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Akkuş, Mehmet, “İsimlerimizde Gülün Rengi ve Kokusu”, Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, (57-65), Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010.
- Akpınarlı, H. Feriha-Balkanal, Zeynep, “16-18. Yüzyıllarda İstanbul’da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1 (Balkan Özel Sayısı-I), 2012, 179-209.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998.
- Aktepe, Münir, “Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 4 (7), 1953, 85-126.
- Akün, Ömer Faruk, “Divan Edebiyatı”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 389-427.
- _____, “Fıtnat Hanım”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 39-46.
- Albayrak, Nurettin, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- Algül, Hüseyin, “Erguvan Bayramı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (3), 1991, 89-97.
- Alıcı, Lütfi, “XVI. Asır Divan Şairlerinden Mihrî Hâtûn ve Redd-i Matla‘ Gazelleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (2), 2009, 1-18.
- Alpgüvenç, Can, *Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010.
- Altıntaş, Ayten, “Osmanlı Tıbbında Gülle Tedavi”, Kenan Haspolat-Mehmet Yanmış (Ed.), *Gül Şehri Sempozyumu*, (21-36), Diyarbakır 2011.

- Andı, M. Fatih, “Modern Türk Şiirinde Gül İmajı”, Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, (3-19), Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010.
- Arseven, Celal Esad, “Gül”, *Sanat Ansiklopedisi* (3. Baskı), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, II, 664-665.
- _____, “Lâle”, *Sanat Ansiklopedisi* (3. Baskı), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, III, 1217-1219.
- Arslan, Mehmet- Erdoğan, Mehtap, *Kerbela Mersiyeleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 2009.
- Arslan, Mehmet, “Şeref Hanım”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 550.
- _____, *Leylâ Hanım Divanı*, Kitabevi, İstanbul 2003.
- _____, *Mihri Hâtun Divanı*, Amasya Valiliği Yayınları, Ankara 2007.
- _____, *Şeref Hanım Divanı*, Kitabevi, İstanbul 2011.
- Atasoy, Nurhan, “Türklerde Çiçek Sevgisi ve Sanatı”, *Türkiyemiz*, (3), 1971, 14-24.
- Ateş, Erdoğan- Dikmen, Melek K., “Şarkılarda Gül”, Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, (83-96), Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010.
- Atsız, H. Nihâl, “Koca Râgıp Paşa, Haşmet ve Fitnat Hanım Arasında Şakalar”, *Türk Edebiyatı Tarihi* (7. Basım), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- “Ayçiçeği”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1987, III, 84-85.
- _____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, I, 941.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, II, 223.
- Aydemir, Yaşar, “Sünbülüyye”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, V, 358.
- Ayvazoğlu, Beşir, *Güller Kitabı-Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-* (10. Basım), Kapı Yayınları, İstanbul 2008.
- _____, “Gül”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, XI, 856-870.

- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *18. Asırda Lale*, (Haz.: M. Uğur Derman), Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006.
- Azaklı, İmran, *Zübeyde Fitnat Hanım'ın Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998.
- Azamat, Nihat, "Adile Sultan", *DİA*, İstanbul 1988, I, 382-383.
- Banarlı, N. Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2001.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin, "Türk Tasavvuf Kültüründe Gül Sembolü Üzerine Bazı Düşünceler", Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, (109-115), Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010.
- Başaran, Orhan, "Bir Fabl Örneği: Keşfü'l-Esrâr alâ Lisâni't-Tuyûr ve'l-Ezhâr", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (2), 1999, 159-170.
- Başgöz, İlhan, *Türk Bilmeceleri I-II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Batislam, H. Dilek, "Divan Şiirinde Sabâ", *Osmanlı Araştırmaları*, (XXVI-Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan II), İstanbul 2005, 95-117.
- Bayraktar, Nail "Adile Sultan" [Bildiri], *13. Sanat Tarihi Araştırmaları Semineri*, (Mayıs 1994), İstanbul.
- Bayram, Yavuz, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", *Turkish Studies*, 2 (4), 2007, 209-219.
- _____, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2001.
- Baytop, Turhan-Kurnaz, Cemal, "Lâle", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 79-81.
- Baytop, Turhan, *İstanbul Lalesi*, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara 1992.
- _____, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- Beyatlı, Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul 1962, 37.

- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri I-III*, (Haz.: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul 1972.
- Canım, Rıdvan, *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara 2000.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (3. Baskı), Anka Yayınları, İstanbul 2005.
- Ceylan, Gürkan, *Osmanlı'dan Günümüze Dört Gözde Çiçek: Güller, Karanfiller, Lâleler ve Sümbüller*, Flora Yayınları, İstanbul 1999.
- Ceylan, Ömür, *Kuşlar Dîvânı Osmanlı Şiir Kuşları* (2. Baskı), Kapı Yayınları, İstanbul 2007.
- “Civanperçemi”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1987, VI, 23.
- _____, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, IV, 2390-2391.
- “Çadır Çiçeği”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, IV, 2537.
- _____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, III, 117.
- Çağrı, Mustafa, “Af”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 394-395.
- Çakır, Engin, “Bursa'nın Alacalı Kadını”, <http://www.dergibursa.com.tr>. (E.T. 29.07.2017)
- “Çarkıfelek”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, V, 2582.
- _____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, III, 147.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, IV, 255-256.
- Çetin, Melek, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Gül İmgesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.
- Çetinkaya, Ülkü, “Bâkî'nin Bir Gazelinde Erguvan Renginin Büyüsü”, *Türk Dili*, XCVIII (701), Mayıs 2010, 1079-1084.
- Çetişli, İsmail, *Türk Şiirinde (1860-2011) Hz. Peygamber*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

- Çınar, Mustafa, “16. Yüzyıl Divan Edebiyatında Bahçe Tasviri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (26), 2004, 149-158.
- Çulhaoğlu, F. Gülşen, *Osmanlı Şiirinde Kadın Şairin Poetikası: Leylâ Hanım*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- Demirel, Şener, “Divan Şiirinde Erguvân”, *Turkish Studies*, 4 (8), 2009, 995-1014.
- Demiriz, Yıldız, *Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1986.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (31. Baskı), Aydın Kitabevi, Ankara 2015.
- Dihhudâ, Alî Ekber, *Luğatnâme-yi Dihhudâ I-L*, Tahran 1346, XXII.
- Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş‘as es-Secistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, Dârü'l-kitâb el-İlmiyye, Lübnan 2010.
- Enginün, İnci-Kerman, Zeynep, *Ahmet Haşim Bütün Şiirleri-Piyale/Göl Saatleri/Kitapları Dışındaki Şiirler-* (5. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.
- Enginün, İnci, *Ahmet Hamdi Tanpınar-Bütün Şiirleri-* (8. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Erdoğan, Mehtap, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi, İstanbul 2013.
- Eren, Abdullah, “Hüsn ü Aşk’ın Tasvirlerinde Gül”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (11), 2010, 245-251.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Namık Kemal’in Şiirleri*, İnkilâb Kitabevi, İstanbul [t.y.].
- “Erguvan”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VIII, 249.
- _____, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VI, 3767.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VI, 170-171.
- _____, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, *Dergâh Yayınları*, İstanbul 1979, III, 67.
- Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

Erünsal, İsmail E. , “Mihri Hatun”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 37.

_____, “Türk Edebiyatı Tarihi’nin Arşiv Kaynakları I: II. Bâyezid Devrine Ait Bir İn’âmât Defteri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11, 1981, 303-342.

Fatîn Davud, *Hâtimetü’l-Eş’âr (Fatîn Tezkiresi)* (Haz.: Ömer Çifçi), Kültür Bakanlığı Yay. (e-kitap), www.kulturturizm.gov.tr.

“Fesleğen”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VIII, 536-537.

_____, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VII, 4061.

_____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, IV, 618.

_____, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, III, 206.

Fığlalı, Ethem Ruhi, “İsnâaşeriyye”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 142-147.

“Fıtnat Hanım”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, III, 223.

“Filbahri”, *Ana Biritannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VIII, 570

_____, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VII, 4103

“Fulya”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VII, 4326.

_____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, IV, 877.

“Gecesafası”, *Ana Biritannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, IX, 336.

_____, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VII, 4451.

_____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, V, 54.

Gemici, Sabiha, *Mihri Hatun Divanı -Karşılaştırmalı Metin, Cümle Yapısı ve Cümle Türleri-*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 1990.

Gibb, E. J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi I-V*, (Trc.: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

“Gonca”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VIII, 4627.

- _____, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, III, 344.
- Göçgün, Önder, “Şeref Hanım”, *Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1991.
- Gökalp-Alpaslan, G. Gonca, “Çağdaş Türk Şiirinde Lale İmgesi”, *Türkbilig*, (9), 2005, 15-39.
- “Gönül”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, III, 359-363.
- Güftâ, Hüseyin, *Divan Şiirinde İlim* (1. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- “Gül”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VII, 251-253.
- _____, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, III, 382-387.
- Gür, Demet, *Çiçek İsimleriyle Rediflenmiş Kasideler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2003.
- Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, *Şair Hanımlarımız*, Matbaa-i Safa ve Enver, İstanbul 1311.
- Hakverdioğlu, Metin, “Mihri Hatun’un Necâti Bey’in Şiirlerine Nazîreleri”, *Turkish Studies*, 4 (2) , 2009, 555-584.
- “Haşhaş”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, X, 447.
- “Haşhaş”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VIII, 5076.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VIII, 49.
- “Hercaimenekşe”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, IX, 5198.
- “Hezaren”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, XI, 12.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, VIII, 148.
- Hüküm, Muhammed, “Şiirin Milli Bütünleştiriciliği ve Nurullah Genç’in “Gülnâre” Şiiri Üzerine Bir inceleme”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 2011, 82-89.
- “Hüsnüyusuf”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, XI, 321.

- _____, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, IX, 5456.
- “İtirşahi”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, XI, 417.
- _____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, VI, 146.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri I-V (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, (Haz.: Hidayet Özcan), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- İnalcık, Halil, “Mehmed II”, *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII, 395-407.
- İpek, Abdulmuttalip, *Klâsik Türk Şirinde Gül Redifli Kasideler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2008.
- İpekten, Haluk, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.
- _____, v. dğr., “Fıtnat Hanım”, *Büyük Türk Klâsikleri*, Ötüken-Söğüt, İstanbul 1988, VII, 11-15.
- İsen, Mustafa, *Sehî Bey Tezkiresi “Heşt-Behişt”* (1. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- _____, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994.
- İsen, Mustafa-Bilkan, Ali Fuat-Işınsoy Durmuş, Tuba, *Sultanların Şiirleri Şiirin Sultanları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.
- İslamoğlu, Abdulmecit, “Gül Kültürü ve Cevat Rüştü”, Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, (249-260), Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010.
- Kahraman, Seyit Ali-Dağlı, Yücel, *Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 1-6. Kitaplar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- Kalkandelen, Hilâl, “Nevâî Bahçesinde Güller, Goncalar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (29), 2008, 103-117.
- _____, *Tarih ve Kültürümüzde Farsça Kişi Adları ve Anlamları*, Zafer Ofset, Erzurum 2011.
- Kandemir, M. Yaşar, “Fâtıma”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 219-223.

- _____, *Şifâ-i Şerîf Şerhi I-III* (6. Baskı), Tahlil Yayınları, İstanbul 2014.
- Kaplan, Sadettin, *Sultanların Şiirleri Şiirin Sultanları*, Saka Yayınları, İstanbul 2005.
- Kara, Mustafa, “Gül Risalesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 5 (5), 1993, 11-23.
- Karaer, Mustafa Necati, *Karacaoğlan-Hayati ve Bütün Şiirleri-* (4. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.
- Karahan, Abdülkadir, “Mihri Hatun”, *İslâm Ansiklopedisi* (2. Baskı), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, VIII, 305-306.
- Karakoç, Sezai, *Şiirler II-Taha'nın Kitabı- Gül Muştusu-* (2. Baskı), Diriliş Yayınları, İstanbul 1974.
- Karaman, Gülay, “Perişân Çiçek Sünbül ve Klasik Türk Şiirinde İşleniş”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 2012, 288-319.
- “Karanfil”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XI, 6395.
- _____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, VI, 943.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, X, 43.
- _____, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, V, 185.
- Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yayınları, İstanbul 2011.
- Kartal, Ahmet, *Klasik Türk Şiirinde Lâle*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- “Kartopu”, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, X, 79.
- Keleş, Reyhan, *Şeyhülislâm Yahyâ, Cevri, Nedim Dîvânlarında Gönül*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.
- _____, “Gâlib’in Has Bahçesinin Gülleri”, Ejder Okumuş (Ed.), *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması* (595-613), Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, Eskişehir 2014.

Kemikli, Bilal, "Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 2007, 19-36.

_____, *Türk Kültüründe Peygamber ve Gül İmaji*, <http://www.sonpeygamber.info/turk-kulturunde-hz-peygamber-ve-gul-imaji> (E.T. 15.05.2017).

Kenber, Lütfi Arif, *Süs ve Salon Bitkileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995.

Kılavuz, Ahmet Saim, "Zeynelâbidîn", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 365-366.

_____, "Ali er-Rızâ", *DİA*, İstanbul 1989, II, 436-438.

Kılıç, Filiz, "Fıtnat Hanım" [Bildiri], *Eyüpsultan Sempozyumu VI*, (Mayıs 2002), İstanbul.

_____, *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ (İnceleme Metin) I-III* (1. Baskı), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010.

Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ I-II* (2. Baskı), (Haz.: İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Kırkkılıç, Ahmet, *Şeref Hanım Divanı ve İncelemesi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1993.

Kızıltan, Mübeccel, "Dîvân Edebiyatı Özelliklerine Uyarak Şiir Yazan Kadın Şairler", *Sombahar*, (20-21/Kadın Şairler Özel Sayısı), 1994, 104-169.

Kurnaz, Cemal, "Bülbül", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 485-486.

_____, "Gül", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 219-222.

_____, *Hayâlî Bey Divanının Tahlihi*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2012.

Kurt, Yılmaz, "İstanbul'un Ruhu "Bir Kırık Gonca Gülde" Saklıdır", *İdarecinin Sesi Dergisi*, (144), 2011, 70-71.

Kuzubaş, Muhammet, "Fuzuli'nin Gül Bahçesinde Bir Gezinti", *Türk Kültürü Dergisi*, 2002, 549-555.

Küçük, Sabahattin, *Bâkî Dîvânı* (2. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

"Lale", *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XIV, 249.

_____, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XII, 7334.

- _____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, VII, 783.
- _____, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, VI, 63.
- _____, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Ötüken, İstanbul 1985, VI, 2048.
- “Leylâ Hanım”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, VI, 87.
- “Leylak”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XIV, 443.
- _____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, VII, 924.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, XI, 242.
- Macit, Muhsin, *Nedîm Dîvânı* (1. Baskı), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara 2016, 279.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye I-IV/II*, (Yay. Haz.: Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Hamdi Savaş, Havva Kurt), Sebil Yayınevi, İstanbul 1997.
- Mehmed Zihnî, *Meşâhirü'n-Nisâ I-II*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1294.
- “Menekşe”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XV, 565.
- _____, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XVIII, 7997.
- _____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, VIII, 610.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, XII, 147.
- Mevlânâ Celâleddin, *Dîvân-ı Kebîr I-VII*, (Haz.: Abdülbâkî Gölpınarlı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- “Mihri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, VI, 331-332.
- Muallim Nâci, *Esâmî*, Mahmud Beg Matbaası, İstanbul 1308.
- _____, *Lûgat-ı Nâci*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.
- _____, *Osmanlı Şairleri* (3. Baskı), (Haz.: Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

- Muslu, Ramazan, “Tarîkat Gülleri ve Sembolik Anlamları”, Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, (125-129), Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîh*, Dârü'l-kitâb el-ilmîyye, Beyrut 1971.
- Naci, Elif, “Türk Sarayında Müstesna Bir Prenses Adile Sultan” *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 (10), İstanbul 1965, 27-33.
- “Nergis”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XVI, 460.
- _____, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XIV, 8600.
- _____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, IX, 292.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XIII, 56.
- _____, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, VII, 14.
- “Nîlüfer”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XIV, 8664.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, XIII, 86.
- Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.
- Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selçuk Yayınları, İstanbul 2008.
- “Ölmezçiçek”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XVII, 293.
- _____, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XV, 9022.
- Önal, Sevda, “Klasik Türk Edebiyatında Lâle ve Edebî Bir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri”, *Turkish Studies*, 4 (2), 2009, 911-927.
- Öz, Mustafa, “Ca‘fer es-Sâdık”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, 1-3.
- _____, “Mehdî el-Muntazar”, *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII, 376-377.
- Özerol, Nazmi, “Bâkî’de Gözyaşı”, *Turkish Studies*, 7 (3), 2012, 2027-2039.
- Özdemir, Hikmet, *Âdile Sultan Dîvânı*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

- Özdingiş, Vicdan, “Leylâ Hanım Dîvanı'nda Mevlânâ'ya Yazılmış Şiirler”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 1 (149), 2009.
- Özgişi, Tunca, “Osmanlı’da Bir Kadın Eğitim Gönüllüsü: Adile Sultan”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (26), 2013, 463-469.
- Özkan, Ömer, “Bir Tedavi Bitkisi Olarak Gülün Divan Şiirindeki Görünümleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 2005, 30-41.
- Özkırımlı, Atilla, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ansiklopedik), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2004.
- Pala, İskender, *Ah mine ’l-Aşk*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü* (22. Baskı), Kapı Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, *Gül Şiirleri* (3. Basım), Kapı Yayınları, İstanbul 2004.
- _____, *Tavan Arası* (11. Basım), Kapı Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, *Su Kasidesi* (8. Basım), Kapı Yayınları, İstanbul 2004.
- _____, “Divan Edebiyatında İstanbul”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 284-289.
- Parlak, Mustafa, “Gülün Kültürümüzdeki Çağrışımları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (9), 2000, 105-117.
- Parlatır, İsmail, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I- II*, Yargı Yayınevi, Ankara 2008.
- Polat, N. Hikmet, *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine: Cevat Rüştü’den Bir Güldeste*, Kitabevi, İstanbul 2001.
- “Reyhan”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, VII, 325.
- Sakaoğlu, Necdet, “Lale”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfından Ortak Yayın, İstanbul 1994, V, 178-182.
- Sefercioğlu, M. Nejat, *Nev’i Divanı’nın Tahlili* (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- Sever, Mustafa, *Divan’dan Günümüze Türk Kadın Şairleri Antolojisi* (1. Baskı), Yön Yayıncılık, İstanbul 1993.

- Siyavuşgil, S. Esat, “Türk Halk Şiirinde Tabiat”, *Türk Edebiyatında Tabiat*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1993, 7-20.
- “Sümbül”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XX, 181.
- _____, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XVIII, 10920.
- _____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, XI, 653.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XVI, 202.
- “Süsen”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XX, 196.
- _____, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, XI, 672.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XVI, 211.
- “Şakayık”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XX, 225.
- _____, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XVIII, 10991.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XVI, 222.
- “Şebboy”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XX, 247.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XVI, 247.
- “Şeref Hanım”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, VII, 138.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm I-VI*, Mehrân Matbaası, İstanbul 1316.
- Şentürk, A. Atilla, “Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler I, (Rakîb)”, *Osmanlı Araştırmaları*, (XV), İstanbul 1995, 1-91.
- Şentürk, A. Atilla; Kartal, Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Şimşek, Habibe, “Türk Minyatürlerinde Gül”, Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, (77-82), Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010.
- Şükün, Ziya, *Ferhengi Ziya I-III*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1984.
- Tahrallı, Mustafa, “Ahmed er-Rifâî”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 127-130.

- Tanç, Nilüfer, “Rifâî’den Oscar Wilde’a Gül ve Bülbül”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (39-Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı), 2009, 967-987.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir* (32. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, 111.
- Tanrıbuyurdu, Gülçin, “Klâsik Türk Şiirinde Kadın Söyleminin İzinde: Şeref Hanım Dîvânı’nda Ninniler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 2015, 112-120.
- Tansuğ, Sabiha, “Sümbülname”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1987, V, 399-410.
- _____, “Anadolu Baş Süslemelerinde Çiçeklerin Dili”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1983, V, 237-247.
- Tanyıldız, Ahmet, “Sevgilide Güzellik Unsuru Olarak Saç”, *Turkish Studies*, 4 (2), 2009, 975-992.
- Tarlan, Ali Nihad, *Necatî Beg Divanı*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1963.
- Tatçı, Mustafa, *Yûnus Emre Divân ve Risâletü’n-Nushiyye-Âşık Yûnus’tan Seçmeler* (2. Basım), H Yayınları, İstanbul 2011.
- “Ters Lale”, *Kültürel Tanıtım Kitapçıkları Serisi*, GEKA Yayın no: 004.
- Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri I-II*, (Haz.: Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.
- Türkçe Sözlük* (10. Baskı), TDK, Ankara 2005.
- Uluçay, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1980.
- Uraz, Murat, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, Tefeyyüz Kitapevi, İstanbul 1940.
- _____, *Türk Edip ve Şairleri*, İstanbul [t.y.].
- Uzun, Fahri, *Rübâb-ı Şikeste-Halûk’un Defteri ve Tevfik Fikret’in Diğer Eserleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1962.

- Uzun, Şerife, “Bir Kadın Şairin Dilinden Hz. Mevlânâ, Mevlevîlik ve Mesnevî-i Şerîf”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (37), 2015, 266-277.
- Üçer, Müjgan, “Karacaoğlanın Dünyasında Bitkiler” [Bildiri], *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu*, (Kasım 1990), Adana.
- Ünver, A. Süheyl, “Türkiye’de Lâle Tarihi”, *Vakıflar Dergisi*, (9), 1971, 265-276.
- Ünver, İsmail, “Leyla Hanım”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 157.
- _____, “Leylâ Hanım”, *Büyük Türk Klâsikleri*, Ötüken-Söğüt, İstanbul 1988, VIII, 141-144.
- _____, “Şeref Hanım”, *Büyük Türk Klâsikleri*, Ötüken-Söğüt, İstanbul 1988, VIII, 148-153.
- Yakıt, İsmail, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken, İstanbul 1992, 42.
- Yardımcı, Mehmet, “Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Çiçek”, *Erciyes Dergisi*, (437), 2014, 23-27.
- “Yasemin”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XXII, 313.
- _____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XIX, 108.
- Yeniterzi, Emine, *Dîvan Şiirinde Na’t*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- Yıldız, Muharrem, “Türk-İslam Kültürüne Gül Algısı”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, (13), 2012, 23-37.
- Yılmaz, Ali, “Türk Atasözleri, Deyimleri ve Manilerde Gül”, Bilal Kemikli-Selami Turan (Ed.), *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, (133-154), Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010.
- Yöntem, Ali Cânib, “Fıtnat”, *İslâm Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, IV, 626-627.
- Yücel, Mahmut, *Va’di Divânı (Tenkitli Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2001.
- Yücer, Hür Mahmut, “Sünbül Sinan”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 135-136.
- _____, “Sa‘deddin el-Cebâvî”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/387.

“Zambak”, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XXII, 529.

_____, *Temel Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XIX, 231.

Zavotçu, Gencay, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006.

“Zerrinkadeh”, *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XX, 12737.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.zengardentr.com/Selluka-fidesi-kokulu-vigna-caracalla-1-adet,PR-6268.html> (E.T.: 12.03.2017).

<https://ziraatyapma.blogspot.com.tr/2012/12/selluka-zulf-u-aruzvigna-caracalla.html> (E.T.: 03.06.2017).

<https://pixabay.com/tr/g%C3%BCI-manast%C4%B1r%C4%B1n-bah%C3%A7e-yaz-%C3%A7i%C3%A7ek-1146555/> (E.T. 31.07.2017).

<http://dogalhayat.org/kategori/turkiyenin-canli-turleri/plantae/tracheobionta-iletim-demitiler/magnoliophyta/magnoliopsida-asteridae/solanales/convolvulaceae/> (E.T. 31.07.2017).

<http://www.plantistanbul.com/Meyvefidancim-Filbahri-Philadelphus-Coronariu-120-cms,PR-4168.html> (E.T. 31.07.2017).

<http://ww8.mobilyafirmasi.net/?gkwrff=http%3A%2F%2Fwww.cicekcicek.net%2Ffaksam.sefasi.asp> (E.T. 31.07.2017).

<http://www.bilgiustam.com/hashas-nedir-kullanim-alanlari-nelerdir/> (E.T. 31.07.2017).

<https://hizliresim.com/g/cicek/i/hercai-menekse> (E.T. 31.07.2017).

<http://apelasyon.com/Yazi/250-altin-renkli-hayat-iksiri-olmez-cicek> (E.T. 31.07.2017).

<http://www.hanimefendi.com/forum/cicek-bakimi-amp-bitki-yetistirme/60884-itirsahi-cicegi-kokulu-bezelye-bakimi.html> (E.T. 31.07.2017).

<http://www.agaclar.net/forum/soganli-ve-yumrulu-bitkiler/2082-17.htm> (E.T. 31.07.2017).

<http://www.bitkiler.co/2016/09/zambak-nasl-yetistirilir.html> (E.T. 31.07.2017).

<http://www.zamanecocuk.com/bu-nedir/galeri/en-ilginc-cicek-turleri/30/tum-fotolar> (E.T. 31.07.2017).

<http://baharbaris.blogspot.com.tr/2014/08/> (E.T. 31.07.2017).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Merve GÜVEN
Doğum Yeri ve Tarihi	ERZURUM - 29.08.1989
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Türk İslam Edebiyatı Bölümü
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	guven.merve@hotmail.com
Tarih	03.06.2017